
THE FACTBOOK ON THE
ILLCIT TRADE IN
TOBACCO PRODUCTS

Zestawienie faktów
dotyczących nielegalnego
handlu wyrobami tytoniowymi

Redaktor serii:
Ernesto U. Savona

Francesco Calderoni
Alberto Aziani
Serena Favarin

WYDANIE 4
POLSKA

Polska

Francesco Calderoni

Alberto Aziani

Serena Favarin

Seria: Zestawienie faktów dotyczących nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi

Wydanie 4

Redaktor serii: Ernesto U. Savona

Transcrime — Joint Research Centre on Transnational Crime.

Università Cattolica del Sacro Cuore di Milano — Università degli Studi di Trento

Biuro w Mediolanie (siedziba główna): Largo Gemelli, 1 — 20123 Mediolan (Włochy)

Telefon: +39 02 7234 3715/3716, Fax: +39 02 7234 3721

www.transcrime.it

2013

ISBN 978–88–8443–484–5

Sugerowana kolejność: Calderoni Francesco, Alberto Aziani i Serena Favarin. *Polska*. Zestawienie faktów dotyczących nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi 4. Trento: Transcrime — Università degli Studi di Trento, 2013.

© 2013 Transcrime — Joint Research Centre on Transnational Crime

Wszelkie prawa zastrzeżone. Żadna część tej publikacji nie może być powielana, przechowywana w systemie wyszukiwania lub przekazywana w jakiegokolwiek formie ani w jakikolwiek sposób elektroniczny, mechaniczny, fotograficzny, w formie nagrania lub inny, bez uprzedniej pisemnej zgody autora.

Zdjęcia dzięki uprzejmości: CNN International Deutschland Österreich Schweiz (okładka), Francisco Manzano (zdjęcie na str.27), David Berkowitz (zdjęcie na str.35), Piotr Drabik (zdjęcie na str.59) *Licencja Creative Commons*

Projekt graficzny: Anna Maria Stefani, Andrea Pesoli i Damiano Salvetti — Transcrime

Transcrime	1
Zestawienie faktów dotyczących nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi	3
Podziękowania	5
Streszczenie	7
Wstęp	17
Dlaczego warto przyrzeć się zjawisku nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce?	17
Co zawiera niniejszy raport?	18
Rozdział 1: Pięć czynników napędzających	20
Społeczeństwo i gospodarka	21
Rynek legalny	29
Regulacje prawne	39
Środowisko przestępcze	47
Egzekwowanie prawa	53
Rozdział 2: Cztery elementy	66
Popyt	67
Podaż	70
Produkt	74
Sposób działania i struktura geograficzna	81
Rozdział 3: Zestawienie elementów i czynników napędzających	90
Cztery kluczowe aspekty nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi	92
Popyt na nielegalny tytoń i czynniki napędzające	93
Podaż nielegalnego tytoniu a czynniki napędzające	95
Produkty a czynniki napędzające	97
Sposób działania i struktura geograficzna nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi a czynniki napędzające	99
Wnioski	103
Bibliografia	107

Transcrime to Centrum Badawcze Międzynarodowej Przestępczości Przemysłowej utworzone wspólnie przez Università Cattolica del Sacro Cuore w Mediolanie i Uniwersytet w Trento. Centrum, kierowane przez Ernesto U. Savonę, profesora kryminologii na Università Cattolica, jest instytucją, która bazuje na wieloletnim związku między doświadczeniem a innowacją w dziedzinie badań kryminalistycznych.

Centrum ma swoje biura w Mediolanie i Trento. W każdym z nich pracuje zespół naukowców i personel sekretariatu/personel zarządzający. Transcrime dąży do tego, aby być ogólnokrajowym i międzynarodowym punktem odniesienia w rozległym obszarze badań kryminologicznych.

Działalności Centrum przyświeca wizja zwiększania wiedzy z zakresu kryminalistyki i zapobiegania przestępstwom oraz rozwój innowacyjnych pomysłów oraz najnowocześniejszych technik w tym obszarze.

Transcrime, bazując na swoim doświadczeniu w zakresie badań stosowanych oraz tradycji naukowej Università Cattolica del Sacro Cuore w Mediolanie i Uniwersytetu w Trento, umiejętnie łączy podejście nastawione na praktykę z pogłębionym zrozumieniem zjawisk przestępczości. Dzięki zdobytemu doświadczeniu, Transcrime stworzyło rozbudowaną sieć powiązań akademickich, jak również kontaktów z wieloma instytucjami, organizacjami i przedsiębiorstwami.

Centrum odgrywa ważną rolę w zakresie wspierania i rozwoju działań edukacyjnych na Università Cattolica del Sacro Cuore w Mediolanie. Jego głównym celem jest ścisłe połączenie innowacyjnych działań naukowych z edukacją akademicką. Dlatego od roku akademickiego 2005/2006 Transcrime prowadzi studia magisterskie, poświęcone tematyce przestępczości i bezpieczeństwa (do roku akademickiego 2012/2013 program studiów *Przestępczość i technologia: nauka i technologia w przestępczości a kwestia bezpieczeństwa [Crime&Tech: Crime Sciences and Technologies for Security]* w ramach studiów na wydziale stosowanych nauk społecznych; od roku akademickiego 2013/2014 w ramach curriculum POLISI: Polityka w zakresie bezpieczeństwa w ramach studiów magisterskich w dziedzinie polityki publicznej). Ponadto Centrum przyczyniło się do stworzenia międzynarodowego programu dla doktorantów w dziedzinie kryminologii, koordynowanego przez prof. Savonę. Obecnie jest to jedyny kurs doktorancki poświęcony kryminologii we Włoszech.

Transcrime jest niezależnym ośrodkiem akademickim. Prowadzi autonomiczne badania, które mogą być realizowane także na mocy zawartych kontraktów oraz finansowane przez prywatne i publiczne instytucje lokalne, ogólnokrajowe, a także międzynarodowe. Źródło finansowania jest zawsze podawane do wiadomości publicznej za pośrednictwem strony internetowej Transcrime.

ZESTAWIENIE FAKTÓW DOTYCZĄCYCH NIELEGALNEGO HANDLU WYROBAMI TYTONIOWYMI

Niniejszy raport zawiera Zestawienie faktów dotyczących nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce.

Projekt został opracowany przez Transcrime, jako rezultat *Obrad przy okrągłym stole na temat analizy rozporządzenia UE dotyczącego nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi (Round Table on Proofing EU Regulation against the Illicit Trade in Tobacco Products)*, które odbyły się 5 maja 2011 roku na Università Cattolica w Mediolanie. Podczas obrad uczestnicy (naukowcy i decydenci z doświadczeniem w analizowanej dziedzinie) uzgodnili plan programu badawczego dotyczącego nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi (Transcrime, 2011b). Punkty 3. i 6. programu badań wskazują na potrzebę lepszej analizy rynku tytoniowego z uwzględnieniem jego dwójakiej natury (tj. obrotu legalnego i nielegalnego) oraz tego, jak te dwa aspekty rynku tytoniowego mogą różnić się w poszczególnych krajach i regionach. Uwzględniając powyższe rozważania, Transcrime opracował *Zestawienie faktów dotyczących nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi*, czyli opartą na wieloletnich badaniach, szczegółową analizę nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi i jego związku z rynkiem legalnym oraz innymi czynnikami społeczno-ekonomicznymi i politycznymi w wielu krajach na całym świecie.

Celem Zestawienia jest zapewnienie dostępu do innowacyjnego instrumentu, który ułatwi wszystkim zainteresowanym podmiotom zrozumienie złożonych mechanizmów nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w poszczególnych krajach. Niniejszy raport skupia się na sytuacji w Polsce.

Konsumpcja wyrobów tytoniowych jest niewątpliwie zagrożeniem dla ludzkiego zdrowia, dlatego rządy powinny uważnie przyglądać się regulacjom rynku tytoniowego. Od produktów tytoniowych pojawiających się w nielegalnym obiegu nie są odprowadzane podatki. Nielegalne wyroby mogą także zaburzać ogólną politykę kontroli wyrobów tytoniowych. **Dzięki Zestawieniu udało się podnieść świadomość globalnego znaczenia zjawiska nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi oraz dostępnych strategii przeciwdziałania temu procederowi.** Zestawienie zostało stworzone z myślą o szerokim gronie odbiorców – począwszy od decydentów, przez naukowców, aż po interesariuszy – **jako rzetelna baza informacyjna, ułatwiająca organizowanie opartych na wiedzy dyskusji i opracowywanie sposobów przeciwdziałania nielegalnemu handlowi wyrobami tytoniowymi.**

Informacje zawarte w niniejszym raporcie zebrano na podstawie literatury naukowej, szarej literatury¹, ogólnodostępnych źródeł oraz ankiet i wywiadów z ekspertami oraz interesariuszami.

Wyniki raportu nie są wyczerpujące, nie odzwierciedlają również idealnie praktyk kryminalnych. Stanowią jedynie wstępną ocenę zjawiska nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce i punkt wyjścia do dalszych badań.

1. Dokumenty niedostępne tradycyjnymi drogami dystrybucji księgarskiej, nieobjęte rejestracją bibliograficzną i nieistniejące w spisach (ang. grey literature) — na podstawie http://www.mini.pw.edu.pl/~dryzek/www/?S%B3ownik:Szara_literatura (23.07.2013 r.).

Jako strona żywo zainteresowana zwalczaniem nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi, koncern Philip Morris International (PMI) z zadowoleniem przyjął inicjatywę Transcrime polegającą na opracowaniu Zestawienia faktów dotyczących nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi przy wsparciu finansowym i udostępnianiu danych. Jednocześnie należy pamiętać, że Transcrime zachował pełną kontrolę nad prowadzonymi badaniami i jest gwarantem niezależności zarówno samych badań, jak i ich wyników. Informacje i dane do badań zostały zebrane przez Transcrime i nie udostępniono ich PMI.

Pragniemy szczególnie podziękować Panu **Piotrowi Niemczykowi**, firmie Niemczyk i Wspólnicy Sp. z o.o., Panu **Wolfgangowi Schmitzowi** oraz German Zollkriminalamt.

Niniejszy raport jest częścią projektu pt. *Zestawienie faktów dotyczących nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi*. Koncentruje się on na Polsce, gdzie nielegalny handel wyrobami tytoniowymi jest istotną kwestią i poważnym problemem, coraz bardziej widocznym na polskim rynku tytoniowym. Jest to również istotne z powodu roli, którą Polska odgrywa w procesie przemytu nielegalnych wyrobów tytoniowych do krajów UE. Rosnące obawy, dotyczące obecności na rynku nielegalnego tytoniu, zaowocowały wzmocnionymi działaniami, mającymi na celu ukrócenie tego procederu oraz wdrożeniem drugiej strategii ogólnokrajowej w 2012 roku.

CO ZAWIERA NINIEJSZY RAPORT?

Raport jest podzielony na trzy rozdziały:

- W pierwszym rozdziale przedstawiono **pięć czynników napędzających zjawisko nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi**, tj.: społeczeństwo i gospodarkę, rynek legalny, regulacje prawne, środowisko przestępcze oraz egzekwowanie prawa. **Czynniki napędzające mają istotne znaczenie. Ich struktura może pozytywnie lub negatywnie wpływać na zjawisko nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi. Aby umożliwić porównanie z profilami innych krajów, do określenia każdego z czynników wybrano pięć kluczowych wskaźników.** Dane do określenia wskaźników pochodzą z wielorakich źródeł (ostatnie dostępne lata). Tam, gdzie było to możliwe, w raporcie uwzględniono najaktualniejsze dane ze źródeł ogólnokrajowych.
- Rozdział drugi **skupia się na czterech elementach nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi**, którymi są: popyt, produkty, podaż, sposób działania i struktura geograficzna.
- Rozdział trzeci opisuje z kolei kluczowe aspekty zjawiska nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce i pokazuje zestawienie czynników, które je powodują oraz ich poszczególne elementy, analizując przy okazji sposób, w jaki wpływają one na elementy procederu nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi.

PIĘĆ CZYNNIKÓW NAPĘDZAJĄCYCH

- **Spółeczeństwo i gospodarka:** Dwadzieścia lat reform społecznych i gospodarczych zaowocowało w Polsce solidną, rozwijającą się gospodarką. Jednocześnie średni poziom zamożności w Polsce pozostaje poniżej średniej UE i średniej OECD, również z powodu nierówności ekonomicznych wewnątrz kraju.
- **Rynek legalny:** Polska jest głównym producentem wyrobów tytoniowych w Europie i trzecim eksporterem na świecie. W 2009 roku rząd zderegulował rynek tytoniowy i ograniczył wspieranie go. W rezultacie rynek się skurczył, a dostępność surowca tytoniowego i nieużywanych urządzeń produkcyjnych wzrosły. Przemysł zmienia się i rozwija również pod wpływem zwiększonego eksportu oraz coraz istotniejszej roli międzynarodowych koncernów tytoniowych. W odniesieniu do konsumpcji, rosnące ceny negatywnie wpływają na wolumeny sprzedaży i skłaniają palaczy do wybierania tańszych produktów. Niemniej jednak ogólna liczba palaczy jest duża, a wśród kobiet wciąż wzrasta.

- **Regulacje prawne:** Kwestie rynku tytoniowego w Polsce są uregulowane na średnim poziomie. Podatek od wyrobów tytoniowych jest jednym z najwyższych na świecie, ale na politykę kontroli rynku tytoniowego państwo przeznacza bardzo niewielki środki. W kraju jest średni lub niski poziom kontroli łańcucha dostaw, średniowysoki poziom kontroli konsumpcji wyrobów tytoniowych oraz średni poziom kontroli sprzedaży, reklamy i promocji w tym obszarze.
- **Środowisko przestępcze:** Polska ma niski poziom przestępczości, średnio lub niski poziom korupcji i średni poziom szarej strefy. Jednocześnie w kraju działają liczne zorganizowane grupy przestępcze. Odsetek osób zażywających narkotyki jest generalnie niski, jedynie używanie konopi indyjskich jest dość powszechne wśród młodych ludzi. Powszechniejsze stały się natomiast narkotyki syntetyczne.
- **Egzekwowanie prawa:** Skuteczność polskich organów ścigania rośnie. Walka ze zjawiskiem nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w ostatnich latach nasiliła się, również dzięki zaangażowaniu agencji krajowych, współpracy międzynarodowej i użyciu nowego sprzętu. Obowiązki nakładane na producentów tytoniu wynikają głównie z dobrowolnych porozumień między przedstawicielami przemysłu a Komisją Europejską.
- **Podaż:** Możliwość osiągnięcia dużego zysku, duża dostępność i ryzyko są czynnikami o kluczowym znaczeniu dla wszystkich podmiotów zaangażowanych w proces nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi, niezależnie od stopnia ich organizacji. W Polsce w łańcuch dostaw w ramach nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi zaangażowane są zarówno zorganizowane grupy, jak i pojedynczy przemysłowcy. Bliskość głównych krajów pochodzenia taniego/nielegalnego tytoniu na wschodzie oraz bogatych rynków na zachodzie przyczyniają się do tego, że Polska jest kluczowym krajem – zarówno docelowym, jak i tranzytowym – nielegalnych wyrobów tytoniowych.
- **Produkty:** Trudno ocenić rzeczywisty zasięg nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce ze względu na brak publicznie dostępnych oficjalnych szacunków tego procederu. Dostępne dane wskazują, że zasięg nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi rośnie, a jego udział w całym rynku tytoniowym wynosi ponad 13 proc. Papierosy typu „illicit whites” to najbardziej rozpowszechniony produkt na czarnym rynku, niemniej dostępne są na nim również papierosy przemycane i podrabiane oraz nieoznakowany surowiec tytoniowy.
- **Sposób działania i struktura geograficzna:** Do wprowadzania papierosów na rynek krajowy przemysłowcy używają głównie autostrad i linii kolejowych, łączących Polskę i jej wschodnich sąsiadów. Przemysłowcy, kierując się do innych państw członkowskich UE, przejeżdżają przez Polskę do Niemiec autostradami. Podrabianie jest uzależnione od dostępności surowca tytoniowego i tanich maszyn. Coraz popularniejsze staje się wykorzystywanie w procederze nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi internetu i usług pocztowych. Czarny rynek wyrobów tytoniowych jest znacznie większy i mocniej zakorzeniony we wschodniej części kraju.

CZTERY ELEMENTY NIELEGALNEGO HANDLU WYROBAMI TYTONIOWYMI

ZESTAWIENIE ELEMENTÓW I CZYNNIKÓW NAPĘDZAJĄCYCH

Cztery kluczowe aspekty nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi

Niniejszy raport identyfikuje cztery kluczowe aspekty nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce. Są to podstawowe wyznaczniki nielegalnego handlu, które wpływają na wszystkie jego elementy. Poniższe cztery podrozdziały zawierają analizę wpływu pięciu czynników napędzających nielegalny handel na kluczowe aspekty i, w związku z tym, również na elementy nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi. Kluczowe aspekty to:

- **Przystępność cen:** Cena nielegalnego tytoniu, szczególnie w porównaniu z cenami oficjalnymi, jest istotnym czynnikiem, determinującym zakres i częstotliwość występowania nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi;
- **Dostępność:** Rozprzestrzenianie się i dostępność nielegalnych wyrobów tytoniowych ma istotny wpływ na nielegalny handel wyrobami tytoniowymi;
- **Zysk:** Nielegalny handel wyrobami tytoniowymi jest bardzo opłacalną działalnością, ze względu na wysokie dochody, które przynosi w porównaniu z kosztami operacyjnymi;
- **Ryzyko:** Ryzyko wykrycia/oskarżenia/skazania oraz nakładane sankcje mają wpływ na rozprzestrzenienie się nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi.

Niniejszy raport zawiera analizę złożonych powiązań między czynnikami napędzającymi, kluczowymi aspektami oraz elementami nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi. Poniższe dane ukazują ogólny obraz najważniejszych z tych powiązań, a jednocześnie podkreślają wieloaspektowy charakter zjawiska nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce.

Popyt na nielegalny tytoń i czynniki napędzające

Główne czynniki wpływające na popyt to **przystępność cen** i **dostępność** nielegalnego tytoniu (Ryc. 1., s.10).

Spółeczeństwo i gospodarka. Bezrobocie i trudności gospodarcze mogą sprzyjać popytowi na nielegalne wyroby tytoniowe, ze względu na jego niską cenę. Nielegalny handel wyrobami tytoniowymi niejako pozwala osobom biedniejszym zachować ich zwyczaje konsumenckie. Jest to szczególnie istotne w regionach wschodnich, które w mniejszym stopniu skorzystały z istotnego dla kraju wzrostu gospodarczego.

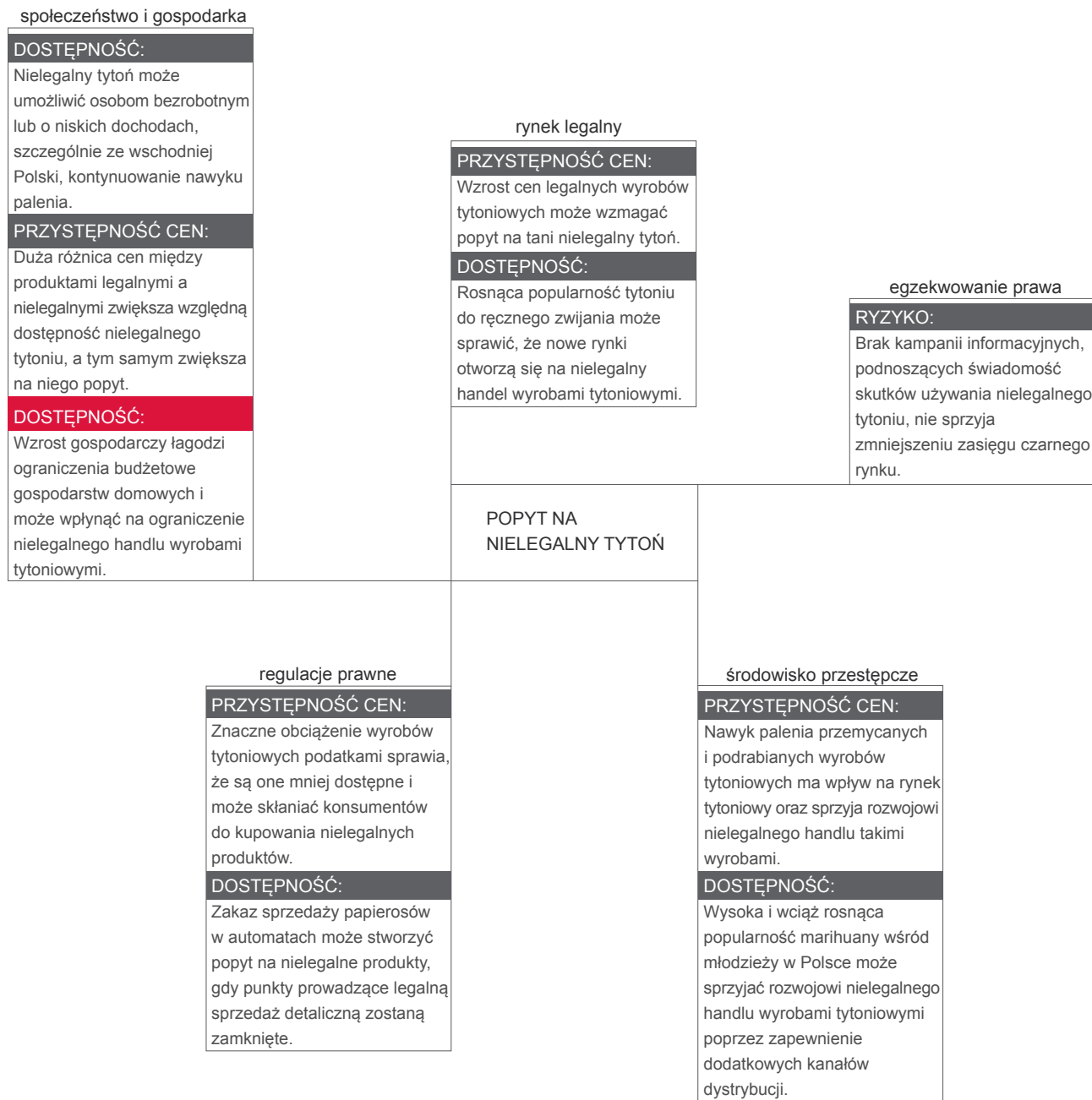
Rynek legalny. W związku z ciągłymi podwyżkami cen tytoniu wśród konsumentów pojawił się trend wybierania tańszych marek; popularność zyskały świeże liście tytoniu i tytoń do ręcznego zwijania. To zjawisko może także sprzyjać temu, że konsumenci decydują się na zakup nielegalnych wyrobów tytoniowych.

Regulacje prawne. W Polsce podatki od papierosów są wysokie. Podwyższanie podatków od legalnych wyrobów tytoniowych wpływa na zwiększenie atrakcyjności cen wolnego od podatku nielegalnego tytoniu. Ponadto rozwiązania regulacyjne, takie jak zakaz sprzedaży papierosów z automatów i planowany zakaz sprzedaży papierosów mentolowych oraz typu „slim”, może pośrednio przyczynić się do zwiększenia nielegalnego rynku.

Ryc. 1. Powiązania między popytem na nielegalny tytoń a pięcioma czynnikami napędzającymi

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie

efekt negatywny (zwiększa nielegalny handel wyrobami tytoniowymi)	efekt pozytywny (zmniejsza nielegalny handel wyrobami tytoniowymi)
--	---

10

Środowisko przestępcze. Na przemycane i podrabiane produkty jest w Polsce pewnego rodzaju społeczne przyzwolenie; fakt ten może sprzyjać ekspansji zjawiska nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi. Poziom konsumpcji narkotyków jest w Polsce niski, ale rosnąca popularność marihuany wśród młodzieży może sprzyjać ekspansji zjawiska nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi poprzez zapewnienie dodatkowych kanałów dystrybucji.

Egzekwowanie prawa. W polityce publicznej brakuje założeń, których celem byłoby podniesienie świadomości o zagrożeniach spowodowanych nielegalnymi wyrobami tytoniowymi w Polsce. Ten czynnik może utrudniać ograniczanie liczby konsumentów wyrobów pochodzących z czarnego rynku.

Ryc. 2. Powiązania między podażą nielegalnego tytoniu a pięcioma czynnikami napędzającymi

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie

efekt negatywny (zwiększa nielegalny handel wyrobami tytoniowymi)	efekt pozytywny (zmniejsza nielegalny handel wyrobami tytoniowymi)
--	---

Podaż nielegalnego tytoniu i czynniki napędzające

Zysk, dostępność i ryzyko są ważnymi czynnikami, wpływającymi na podaż nielegalnego tytoniu (Ryc. 2.).

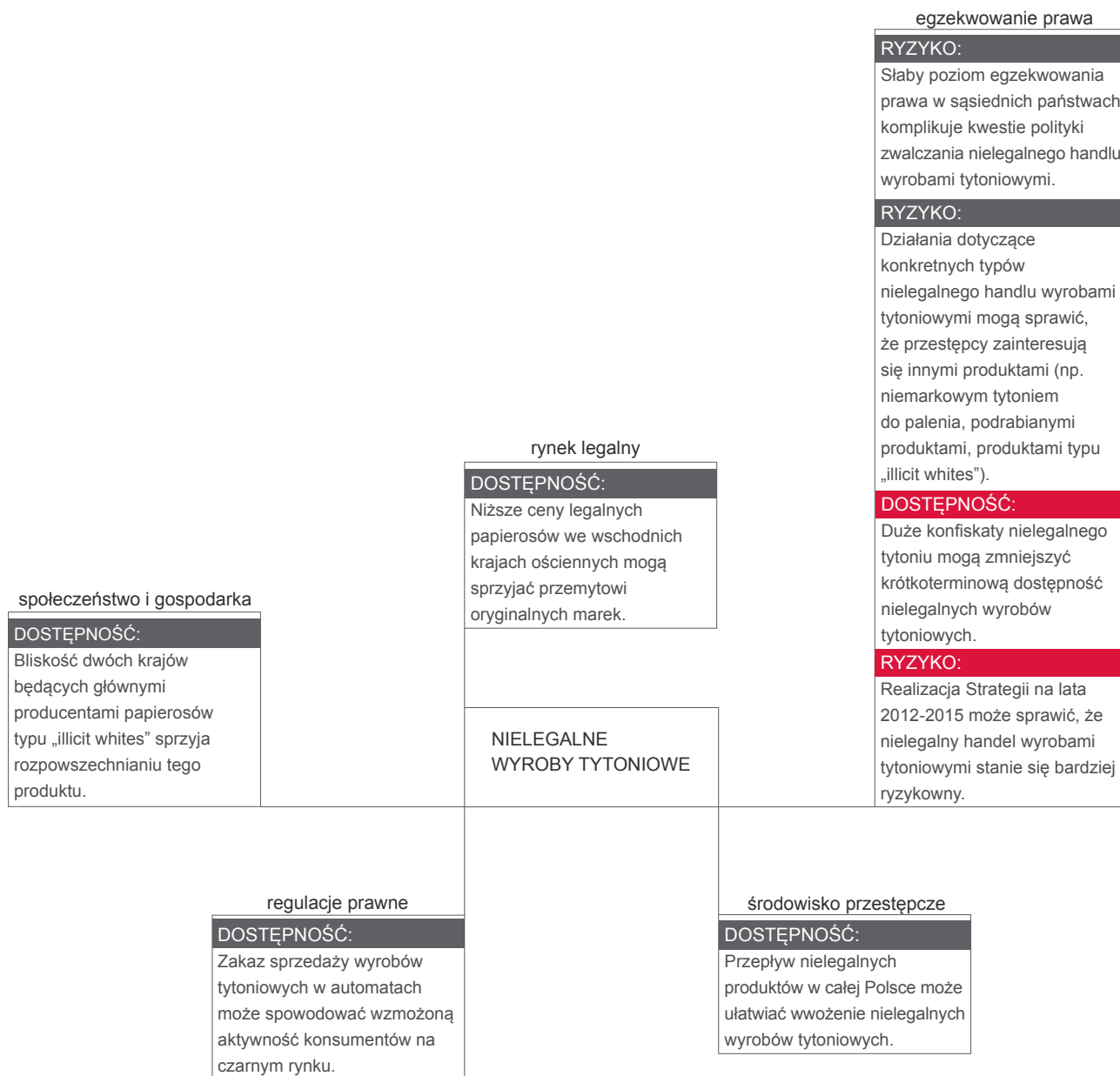
Społeczeństwo i gospodarka. Trudności ekonomiczne, brak miejsc pracy oraz dostępność alternatywnych źródeł dochodów mogą skłaniać do nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi. Tak właśnie wygląda sytuacja we wschodnich regionach Polski, gdzie proceder ten jest powszechniejszy. Dystrybucja nielegalnych wyrobów tytoniowych przez sieć osób prywatnych może być dla przemytników sposobem na zmniejszenie ryzyka wykrycia przestępstwa, a także zwiększać motywację do zaangażowania się w tego typu działalność.

Ryc. 3. Powiązania między produktami a pięcioma czynnikami napędzającymi

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie

efekt negatywny (zwiększa nielegalny handel wyrobami tytoniowymi)	efekt pozytywny (zmniejsza nielegalny handel wyrobami tytoniowymi)
--	---

12

Rynek legalny. Polityka cenowa i podatkowa krajów ościennych może negatywnie wpływać na zasięg nielegalnego handlu produktami tytoniowymi w Polsce. Reforma polskiego przemysłu tytoniowego z 2009 roku i kryzys gospodarczy, który uderzył w Białoruś, mogą zwiększyć podaż nielegalnych wyrobów tytoniowych. Liberalizacja doprowadziła do wzrostu dostępności niekontrolowanego surowca tytoniowego, a dewaluacja białoruskiego rubla sprawiła, że papierosy pochodzące z tego kraju stały się jeszcze tańsze.

Regulacje prawne. Z perspektywy finansowej wysokie podatki owocują pokaźnymi zyskami dla podmiotów działających w strefie nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi. Dzieje się tak, ponieważ z jednej strony przemysłnicy wykorzystują transgraniczne różnice między wysokością opodatkowania wyrobów tytoniowych w Polsce i krajach sąsiednich, z drugiej strony – unikają płacenia podatków od tych wyrobów.

Środowisko przestępcze. Obecność grup przestępczych może sprzyjać rozwojowi zaawansowanych systemów przemytu, co z kolei może wiązać się z wykorzystaniem łapówkarstwa. Polska graniczy z największymi producentami papierosów typu „illicit whites” w Europie, co może wpływać na ich większe rozpowszechnienie.

Egzekwowanie prawa. Skuteczność polskich organów ścigania rośnie, a to może być czynnikiem zniechęcającym przemytników – bez względu na to, jak niskie grożą im kary. Współpraca międzynarodowa i siły połączone w działaniu przeciwko nielegalnemu handlowi wyrobami tytoniowymi odgrywają ważną rolę w ograniczaniu przemytu.

Produkty a pięć czynników napędzających

Główne czynniki, wpływające na rozwój i rozprzestrzenianie się różnych rodzajów produktów, to **dostępność i ryzyko** (Ryc. 3., s. 12).

Społeczeństwo i gospodarka. Wzrost popularności tytoniu zwijanego ręcznie może umożliwić przemysł tego produktu na większą skalę. Tytoń do ręcznego zwijania może przynosić bardzo wysokie zyski, szczególnie ze względu na niski koszt produkcji.

Rynek legalny. Rosja i Białoruś są głównymi producentami papierosów typu „illicit whites”. Ceny papierosów we wschodnich krajach ościennych są niższe niż w Polsce. Te różnice stymulują proceder nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi.

Regulacje prawne. Zakaz sprzedaży papierosów w automatach może stworzyć okazję do sprzedaży papierosów typu „illicit whites”, zwłaszcza gdy punkty prowadzące legalną sprzedaż detaliczną zostaną zamknięte.

Środowisko przestępcze. Obecność grup przestępczych może sprzyjać zakładaniu nielegalnych fabryk tytoniowych, których zarządzanie wymaga organizacji i kapitału. Ponadto grupy te często uczestniczą w innych procederach przemytu na skalę międzynarodową, co może zapewnić im kanały do przemytu zagranicznych papierosów do Polski.

Egzekwowanie prawa. Większe zaangażowanie w walkę z nielegalnym handlem wyrobami tytoniowymi zaowocowało większą ilością skonfiskowanych towarów oraz wdrożeniem drugiej ogólnokrajowej strategii walki z tym procederem. Niemniej jednak regulacje prawne dotyczące niektórych produktów mogą, odwrotnie niż zakładano, przyczyniać się do rozwoju innych form nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi, m.in. z wykorzystaniem usług pocztowych i nielegalnego rozpowszechniania tytoniu do palenia. Ponadto brak kontroli nad procederem nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w krajach ościennych może ułatwić przepływ nielegalnych produktów do Polski.

Poniżej opisano niektóre spośród najważniejszych powiązań między pięcioma czynnikami napędzającymi a nielegalnymi wyrobami tytoniowymi.

Sposób działania i struktura geograficzna a czynniki napędzające

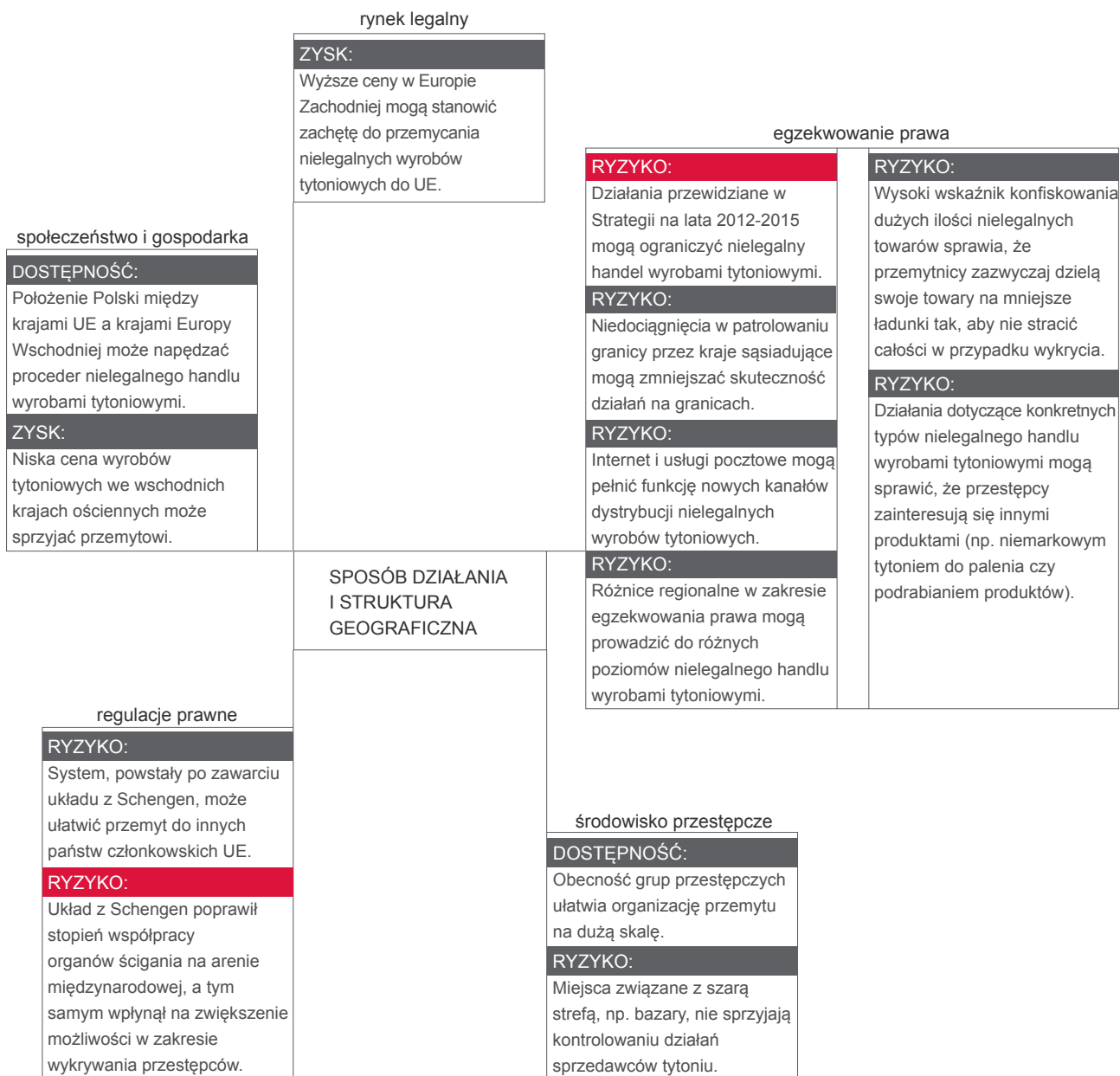
Ryzyko i zysk odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu się sposobu działania i struktury geograficznej nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi (Ryc. 4., s. 14).

Społeczeństwo i gospodarka. Położenie geograficzne Polski, czyli bliskość krajów z niższymi cenami tytoniu na Wschodzie oraz sąsiedztwo krajów UE na Zachodzie, wpływa na strukturę nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi. W regionach Polski położonych w pobliżu wschodnich granic wyższy jest udział opakowań spoza kraju.

Rynek legalny. Wyższe ceny wyrobów tytoniowych w Niemczech i w całej UE mogą powodować, że przemytnicy będą chcieli rozszerzyć swoją działalność na terytorium całej Europy Zachodniej.

Ryc. 4. Powiązania między sposobem działania i strukturą geograficzną nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi a pięcioma czynnikami napędzającymi

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie

efekt negatywny
(zwiększa nielegalny
handel wyrobami
tytoniowymi)efekt pozytywny
(zmniejsza nielegalny
handel wyrobami
tytoniowymi)

Regulacje prawne. Wpływ układu z Schengen na nielegalny handel wyrobami tytoniowymi jest niejednoznaczny. Z jednej strony przekraczanie granic jest dzięki niemu łatwiejsze i bezpieczniejsze. Z drugiej jednak strony układ z Schengen poprawił stopień współpracy organów ścigania na arenie międzynarodowej, a tym samym wpłynął na zwiększenie możliwości wykrywania przestępców. Proces regulacji łańcucha dostaw zależy od porozumienia między wiodącymi producentami tytoniu a instytucjami europejskimi, ale może okazać się niewystarczający, aby ograniczyć nielegalny handel wyrobami tytoniowymi. Reforma przepisów celnych może wpłynąć na zmniejszenie zasięgu działalności pojedynczych przemytników.

Środowisko przestępcze. Obecność grup przestępczych może sprzyjać rozwojowi zaawansowanych systemów przemytu, w które zaangażowane mogą być nawet osoby pracujące w Służbie Celnej. Nadzorowanie potencjalnych sytuacji, sprzyjających rozwojowi szarej strefy, jest trudne, co może zwiększać okazje dla przemytników.

Egzekwowanie prawa. Skuteczniejsze egzekwowanie prawa może zachęcić przemytników do opracowania nowych systemów działania w celu uniknięcia kontroli oraz poznania nowych nielegalnych rynków.

WNIOSKI

Nie ma oficjalnych szacunków dotyczących nielegalnego tytoniu w Polsce, a to sprawia, że trudno jest dokładnie scharakteryzować proceder nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi. Nieoficjalne dane wskazują, że w latach 2011-2012 nielegalny handel stanowił ok. 13 proc. całego rynku tytoniowego. Niektóre źródła, takie jak Euromonitor International, mówią jednak o penetracji rynku na poziomie 24 proc. Różnice w konsumpcji nielegalnych papierosów w zależności od regionu kraju są znaczne. Udział opakowań spoza Polski wynosi ponad 30 proc. we wschodniej części kraju, zmniejsza się natomiast sukcesywnie w regionach Polski usytuowanych bardziej na zachód. Papierosy typu „illicit whites” to najbardziej rozpowszechnione produkty, ale dostępne są również papierosy przemycane i podrabiane. Skala konfiskat na granicach wskazuje, że tytoń do ręcznego zwijania zaczyna odgrywać coraz większą rolę. Nie ma jednak aktualnych oficjalnych szacunków dotyczących występowania tego produktu na rynku.

Przemytnicy wykorzystują sąsiedztwo Polski z krajami o niskim opodatkowaniu tytoniu i mniej dokładnym monitorowaniu łańcucha dostaw, aby uzyskać tani tytoń, który wpuszczają potem na polski rynek lub wysyłają na inne rynki UE. Przeprowadzone śledztwo wykazało, że zorganizowane grupy przestępcze angażują się również w podrabianie papierosów i produkcję nielegalnych wyrobów tytoniowych.

Niniejszy raport udowadnia, że przeprowadzenie lepszych badań i zgromadzenie bardziej szczegółowych danych pozwoli na dokładniejszą ocenę procederu nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi. Z uwagi na niewielką liczbę wcześniejszych badań oraz brak danych, wyniki tego badania mają charakter wstępny. Obrazują one analizę nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce i wskazują na potrzebę dalszych badań w tym obszarze.

Nielegalny handel wyrobami tytoniowymi jest złożonym problemem i nie ogranicza się do jedynie do kwestii egzekwowania prawa oraz polityki orzecznictwa karnego. Wygląda na to, że proceder nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi zatoczył w Polsce w ostatnich latach coraz szersze kręgi. Rząd zareagował na to, podejmując różne działania. Mimo uruchomienia w 2012 roku drugiego planu działania, konieczne jest jednak wdrożenie dodatkowych środków zapobiegawczych, takich jak choćby ogólnokrajowa kampania uświadamiająca. Skuteczne działania przeciwko nielegalnemu handlowi wyrobami tytoniowymi wymagają kompleksowych strategii łączących w sobie regulacje prawa karnego, sankcje administracyjne i inne środki pośrednie mające na celu ograniczenie możliwości popełniania przestępstw.

Prace nad projektem wykazały, że poziom dostępnych w poszczególnych krajach danych o nielegalnym handlu wyrobami tytoniowymi jest bardzo zróżnicowany. W niektórych przypadkach jakość danych jest niska i nie są one oficjalne ani regularnie aktualizowane. Niewątpliwie ma to wpływ na jakość i wiarygodność wyników. Dlatego instytucje, przedsiębiorstwa i inne podmioty zainteresowane kwestią nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi powinny się zastanowić, jak poprawić gromadzenie danych na ten temat. To spowoduje poprawę stanu wiedzy, a w konsekwencji zaowocuje lepszą polityką kontroli wyrobów tytoniowych, ponieważ dość często wpływ konkretnych działań ze strony rządu na popełniane przestępstwa może zostać przeoczony ze względu na brak wiarygodnych danych.

Po zakończeniu pierwszej fazy projektu, który koncentrował się na gromadzeniu faktów i danych na bazie profili kraju, Transcrime przeprowadzi analizę porównawczą wybranych krajów. To zapewni dodatkowe informacje dotyczące złożoności procederu nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi i pozwoli na opracowanie zaleceń w zakresie polityki.

Lokalizacja:
Polska, oficjalnie
Rzeczpospolita Polska,
jest krajem w Europie
Środkowej.
Graniczy od północy
z Morzem Bałtyckim,
Obwodem Kaliningradzkim
(enklawa rosyjska) i Litwą,
na wschodzie z Ukrainą i
Białorusią, na południu z
Czechami i Słowacją a na
zachodzie z Niemcami.
Polska zajmuje obszar
312,679 kilometrów
kwadratowych

Ludność: 38 216 000 (2011)
Mężczyźni: 18 420 112 (48,2%)
Kobiety: 19 795 888 (51,8%)
Roczne tempo wzrostu: 0,08% (2011)
Struktura wiekowa: (0-14) 14,7%, (15-64) 71,5%; (65+) 13,8%
Dzietność: 1,30 urodzonych dzieci/kobietę (2011)
Przeciętna długość życia (w latach): 77,0 (2011)
PKB: US 489 795 486 644 dolarów (2012)
Wzrost PKB: 2,5% (2012)
Inflacja: 4,2% (2011)
Poziom dochodów: Wysoki

DLACZEGO WARTO PRZYJRZEĆ SIĘ ZJAWISKU NIELEGALNEGO HANDLU WYROBAMI TYTONIOWYMI W POLSCE?

Po pierwsze, położenie geograficzne Polski sprawia, że jest ona ważnym rynkiem docelowym dla nielegalnych wyrobów tytoniowych. Polska jest także ważnym krajem producentem i miejscem tranzytu nielegalnego tytoniu, płynącego do UE. Po drugie, zobowiązanie państwa do spełnienia wymogów UE i wynikające z tego podwyżki podatków mogą skutkować zwiększonym popytem na tańszy/nielegalny tytoń. Po trzecie, wschodnie kraje sąsiadujące mają tańsze papierosy i luźniejsze kontrole łańcucha dostaw tytoniu.

Mimo powyższych czynników, nie ma oficjalnych corocznych danych dotyczących nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce. W 2012 roku nieoficjalne źródła wskazywały, że nielegalny rynek stanowił ponad 13 proc. polskiego rynku wyrobów tytoniowych, przy dużej różnicy między wschodem a zachodem kraju.

Rynek tytoniowy jest rynkiem dwojakim, składającym się z rynku legalnego i nielegalnego (Ryc. 5.). Obie strony rynku są ze sobą połączone: działania podejmowane przez jedną stronę wpływają na stronę drugą.

Ryc. 5. Dwojaka natura rynku tytoniowego

Nielegalny handel wyrobami tytoniowymi obejmuje różne działania i produkty:

Przemyt (kontrabanda): nielegalne przerzucanie lub transport wyrobów tytoniowych (oryginalnych lub podrabianych) z jednej jurysdykcji podatkowej do drugiej, bez zapłaty należnych podatków lub z naruszeniem przepisów zabraniających ich przywozu lub wywozu (Joossens i Raw, 2008).

Podrabianie: nielegalne wytwarzanie produktu noszącego lub imitującego znak towarowy bez zgody właściciela. Nielegalnie wytwarzane produkty mogą być sprzedawane w kraju pochodzenia lub przemycane do innego kraju (Joossens i Raw, 2008).

Przemyt zakupionych wcześniej produktów: legalne nabycie wyrobów tytoniowych w kraju z niższymi podatkami i nielegalna odsprzedaż tych produktów w kraju, gdzie podatki są wyższe. Powyższy proceder może dotyczyć pojedynczych osób lub małych grup, które przemycają mniejsze ilości papierosów, wykorzystując różnice podatkowe w celu uzyskania dodatkowych dochodów (Hornsby i Hobbs, 2007).

Niemarkowy tytoń: przetworzone, częściowo przetworzone, a nawet luźne liście tytoniu (Geis 2005), nielegalnie sprzedawane na wagę (np. w dużych plastikowych workach, znanych również pod nazwą „torebeczki”), bez etykiet lub ostrzeżeń zdrowotnych, używane do własnoręcznego skręcania papierosów albo do palenia w firkach (Walsh, Paul i Stojanovski, 2006).

Papierosy typu „illicit whites”: papierosy wyprodukowane legalnie w jednym kraju, ale wyłącznie w celu ich przemykania i nielegalnej sprzedaży na innych rynkach. Podatki w krajach produkcji są opłacane zgodnie z prawem, ale omijane w krajach docelowych (Allen, 2011a).

Nielegalna produkcja: produkcja papierosów do konsumpcji, niezgłaszana organom podatkowym. Takie papierosy są sprzedawane bez podatku, a produkowane w legalnie działających fabrykach lub zakładach działających nielegalnie (Joossens et al, 2010).

W Polsce nie ma oficjalnych danych dotyczących występowania, popytu i konsumpcji nielegalnych wyrobów tytoniowych. Oznacza to, że rzeczywistą dynamikę nielegalnego rynku i jego struktury należałoby zbadać dogłębniej. Główne źródła, wykorzystane do opracowania niniejszego badania, to raporty organizacji międzynarodowych, dokumenty badawcze i dane dotyczące konfiskat, dane zebrane przez KPMG i Euromonitor International oraz ankiety zlecone przez przemysł tytoniowy i wiadomości z mediów. Wszystkie oficjalne źródła są traktowane z pewną dozą ostrożności, tak aby zminimalizować wpływ ich ewentualnej stronniczości.

CO ZAWIERA NINIEJSZY RAPORT?

Raport jest podzielony na trzy rozdziały.

Rozdział pierwszy składa się z pięciu podrozdziałów, w których przeanalizowano 5 czynników napędzających zjawisko nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi, tj.:

- 1) społeczeństwo i gospodarka
- 2) rynek legalny
- 3) regulacje prawne
- 4) środowisko przestępcze
- 5) egzekwowanie prawa

Czynniki napędzające to ważne obszary, których struktura może pozytywnie lub negatywnie wpływać na zjawisko nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi. Transcrime zdefiniowało czynniki napędzające na podstawie przeglądu literatury o nielegalnym handlu wyrobami tytoniowymi oraz konsultacji z zainteresowanymi stronami i ekspertami. Każdy podrozdział dostarcza informacji o kluczowych aspektach poszczególnych czynników.

Aby umożliwić porównanie z profilami innych krajów, do określenia każdego z czynników wybrano cztery kluczowe wskaźniki. Dane dotyczące wskaźników czynników napędzających pochodzą z różnych źródeł, aby umożliwić porównanie danych różnych krajów z okresu ostatnich dostępnych lat (np. Bank Światowy, WHO, ONZ). Raport zawiera najaktualniejsze dane pochodzące ze źródeł ogólnokrajowych. Dla czterech wskaźników Transcrime opracowało wskaźniki kompozytowe (patrz: Regulacje prawne i Egzekwowanie prawa). Wskaźniki kompozytowe służą ocenie podjętych konkretnych działań w kraju, a zakres ich oceny wynosi od 0 (brak założeń i działań) do 5 (stosuje się wszystkie założenia i działania). Wyższa wartość wskaźników kompozytowych nie zawsze oznacza lepszy obraz sytuacji. Ich celem jest raczej ukazanie intensywności działań środków zastosowanych w określonym obszarze. Informacje, wykorzystywane do ww. oceny, zostały zaczerpnięte z literatury, źródeł oficjalnych (raporty, strony internetowe, prawodawstwo) i od ekspertów.

Drugi rozdział zawiera analizę nielegalnego handlu w Polsce, ukazującą **cztery elementy nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi**:

- 1) popyt
- 2) podaż
- 3) produkty
- 4) sposób działania i struktura geograficzna

W rozdziale trzecim, bazując na wynikach dwóch poprzednich rozdziałów, zidentyfikowano kluczowe aspekty przyczyniające się do procederu nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi i pokazano, jak różne elementy czynników napędzających wpływają na nielegalny handel.

Rozdział 1

Pięć czynników napędzających

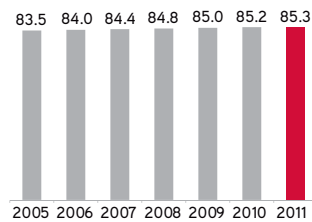
Od lat 90. Polska wdrożyła szereg reform społecznych i gospodarczych i stała się krajem o wysokim dochodzie oraz zróżnicowanej gospodarce. Polska gospodarka była jedyną w UE, która nie przestała rosnąć podczas globalnego kryzysu finansowego w latach 2008-2009. Niemniej jednak nakłady publiczne na zdrowie i edukację są niskie, a regionalne nierówności ekonomiczne nadal utrzymują się.

Populacja dorosłych

Populacja w wieku 15+

Źródło: Bank Światowy

85.3%
15 z 193 krajów
(2011)

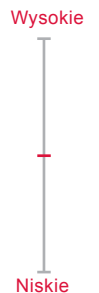

Nierówność dochodów

Współczynnik Giniego po opodatkowaniu

Źródło: OECD (Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju)

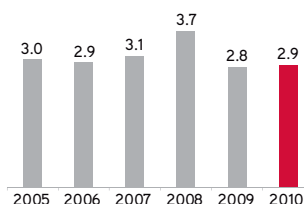
0.31
17 z 34 krajów
(KONIEC pierwszej dekady XXI wieku)

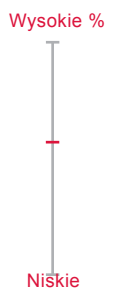
System edukacji

Wydatki na edukację w % PKB

Źródło: Bank Światowy

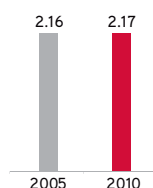
2.9%
58 z 157 krajów
(2010)

Migracja

Procent ludności, jaką stanowią migranci międzynarodowi

Źródło: Bank Światowy

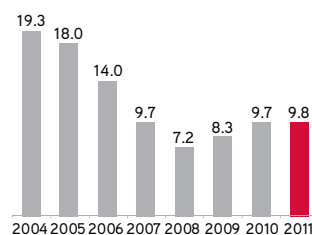
2.17%
139 z 213 krajów
(2010)

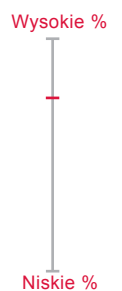
Bezrobocie

Stopa bezrobocia (% siły roboczej)

Źródło: OECD (Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju)

9.8%
9 z 34 krajów
(2011)

Ostatnie dostępne dane (marzec 2013): **14.3%** (Główny Urząd Statystyczny 2013)

- **Polska przeszła transformację od gospodarki socjalistycznej do gospodarki rynkowej dzięki radykalnym reformom wdrożonym po 1989 roku i na początku lat 90 (Keane i Prasad, 2006).**
- Polska była pierwszym krajem w Europie Środkowo-Wschodniej, któremu udało się ponownie wprowadzić gospodarkę rynkową. Celem pierwszego pakietu reform rynkowych, nazwanych „planem Balcerowicza”, była stabilizacja makroekonomiczna, liberalizacja cen, a także redukcje dopłat (Woźniak, 1998)².
- Kraj wdrażał proces liberalizacji w szybszym tempie niż większość innych krajów w procesie transformacji i osiągnął najwyższą stopę wzrostu PKB, ale też najmniejszy poziom wyrównania nierówności ekonomicznych (Keane i Prasad, 2000, 2006).
- **Polska z powodzeniem integruje się z Unią Europejskiej od czasu dołączenia do niej w 2004 roku (Bank Światowy, 2013).**
- Proces przystąpienia do UE wiązał się z wprowadzeniem wielu reform w różnych dziedzinach, których celem było spełnienie kryteriów kopenhaskich³. W 1991 roku Polska stała się krajem kandydującym do członkostwa w UE. W 1997 roku oficjalnie rozpoczęły się rozmowy o dołączeniu Polski do UE, a w 2004 roku kraj ten stał się jednym z państw członkowskich (Civitas, 2011; Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 2012).
- **Polska jest krajem wysoko rozwiniętym z nierównościami występującymi w obszarze dochodów.**
- Według Human Development Report, Polska ma wskaźnik rozwoju społecznego (HDI) na poziomie 0,813. Z takim wynikiem plasuje się na 39. pozycji na świecie, co wskazuje na **bardzo wysoki rozwój społeczny** (UNDP 2011, 127).
- Wskaźnik Giniego w 2008 roku wynosił natomiast 0,342 i zapewniał Polsce 89. miejsce w rankingu na 136 badanych krajów pod względem nierówności dochodów (CIA, 2012)⁴. Wśród krajów OECD Polska zajmuje 17. miejsce z indeksem wynoszącym 0,310. Osoby w najwyższym kwintylu ludności mają średni dochód roczny na poziomie 28 024 USD, podczas gdy u osób w najniższym kwintylu wynosi on 5814 USD rocznie (OECD, 2012p). Spośród krajów OECD Polska jest tym, który najbardziej poprawił swój indeks Giniego po opodatkowaniu w dekadzie po 2000 roku (OECD 2012a). Poziom nierówności pozostał stabilny w czasie globalnego kryzysu finansowego (Bank Światowy, 2012b; Bastagli, Coady i Gupta, 2012).
- **Na tle innych państw OECD w Polsce można zaobserwować jeden z najwyższych współczynników różnic terytorialnych w odniesieniu do PKB na mieszkańca, a różnica ta wzrasta cały czas od połowy lat 90. (Ryc., s. 24.) (OECD, 2010, 230).**
- Utrzymują się trzy rodzaje nierówności:
 - między regionami wschodniej i zachodniej Polski,
 - między Warszawą a resztą kraju,
 - między dużymi obszarami miejskimi a regionami wiejskimi (OECD, 2010, 230).
- **Polska była jedyną gospodarką w UE, której udało się uniknąć recesji podczas globalnego kryzysu finansowego w latach 2008-2009 (dane Banku Światowego, 2012b).**
- W 2009 roku PKB Polski wzrósł o 1,6 proc., podczas w UE spadł o 4,2 proc. (Ryc. 7., s. 24). Popyt w kraju, poprawa sytuacji na rynku pracy i zwiększenie kredytu przyczyniły się do wzrostu gospodarczego o prawie 4 proc. w 2010 roku i 4,3 proc. w 2011 roku. Wzrost PKB zwolnił do ok. 2,5 proc. w drugim kwartale 2012 roku z powodu utrzymującej się niestabilności i niepewności w otoczeniu zewnętrznym. Poziom konsumpcji, a także inwestycji spadł (dane Banku Światowego, 2012b, 2).

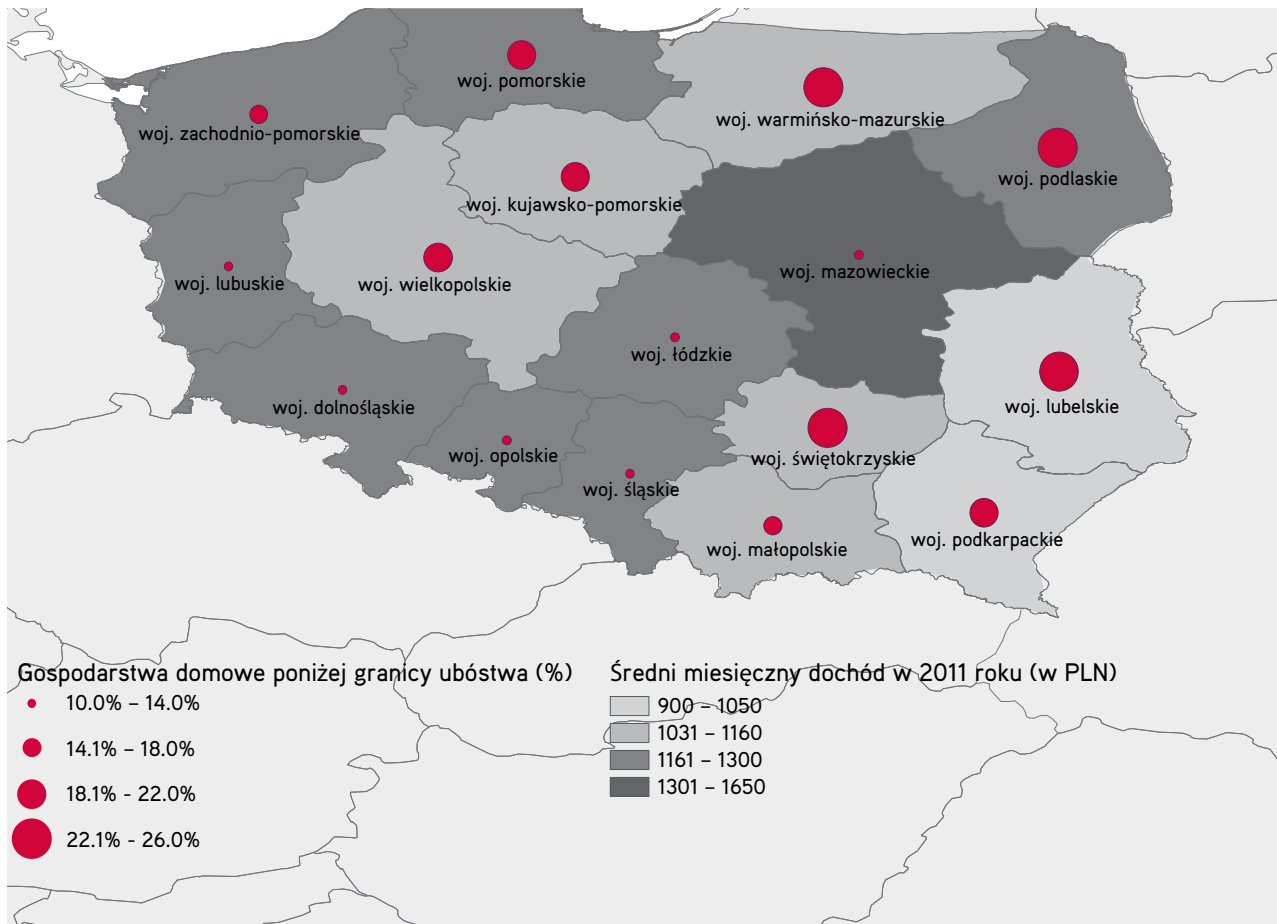
2. Więcej informacji na temat planu Balcerowicza szukaj pod hasłem „Balcerowicz” (1994).

3. Spełnienie kryteriów kopenhaskich zostało określone jako warunek przystąpienia do UE w czerwcu 1993 roku. Kryteria te: demokracja, praworządność, prawa człowieka oraz poszanowanie i ochrona mniejszości, jak również zdolność do sprostania presji konkurencji oraz sił rynkowych, były najczęściej powtarzającymi się wyrażeniami w sprawozdaniach z postępów przygotowywanych dla krajów akcesyjnych (Ikizer, 2012, 12.).

4. Namibia zajmuje pierwsze miejsce wśród krajów o największej nierówności dochodów, podczas gdy kraje o niskim współczynniku nierówności plasują się w tym zestawieniu na ostatnich miejscach.

Ryc. 6. Średni dochód na osobę w regionie w 2011 roku

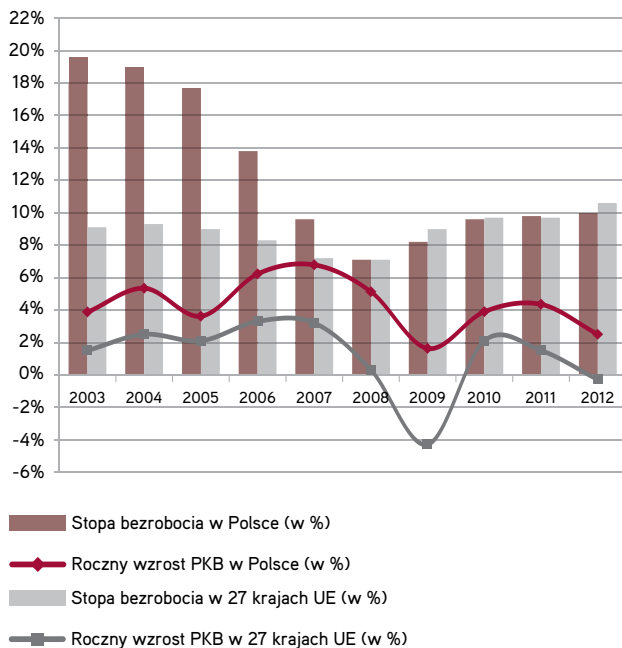
Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych GUS (2013)

24

Ryc. 7. Wzrost PKB i bezrobocie, porównanie Polski i UE ogółem, lata 2001-2013

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Banku Światowego (2012a), Eurostat (2013), GUS (2013)

Uwaga: Tempo wzrostu PKB w 2012 roku na podstawie szacunków Eurostat i GUS

• **Bezrobocie jest największym problemem polskiej gospodarki (TNS Opinion & Social, 2012).**

- **Od 2009 roku stopa bezrobocia wzrasta.** W drugim półroczu 2012 roku poziom bezrobocia wyniósł 10 proc.; to więcej niż średnia w krajach OECD (OECD, 2012p, 2). Dane z marca 2013 roku wskazują, że stopa bezrobocia jest wyższa niż 14 proc. siły roboczej (GUS, 2013).
- Ze względu na kryzys **deficyt rządowy zwiększył się ponad dwukrotnie:** z poziomu 3,6 proc. PKB w 2008 roku do 7,9 proc. w 2010 roku. Dług publiczny również wzrósł z poziomu 50,9 proc. PKB w 2009 roku do 54,9 proc. w roku 2010. Jednak w 2011 roku rząd rozpoczął konsolidację fiskalną (dane Banku Światowego, 2012b, 2).

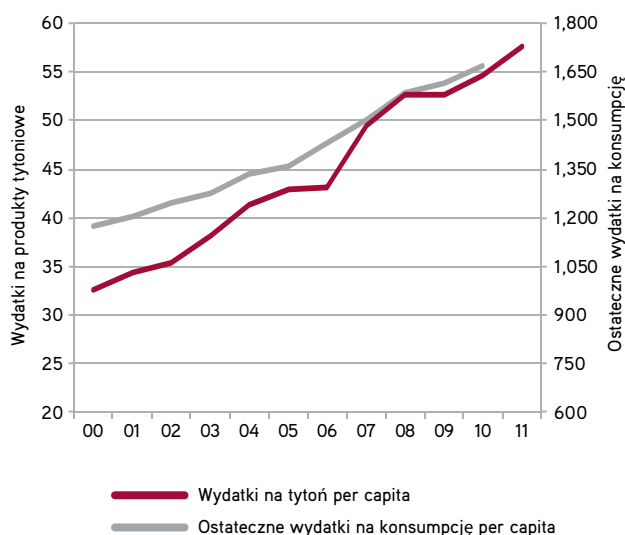
Tabela 1. Wydatki członków gospodarstw domowych na wyroby tytoniowe z podziałem na wykonywany zawód, 2008

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych GUS (2008)

	Razem	Pracownicy fizyczni	Pracownicy niefizyczni	Rolnicy	Samozatrudnieni	Emeryci	Renciści
Średnie wydatki na mieszkańca: towary konsumpcyjne i usługi ogółem (w PLN)	865,32	674,09	1116,1	662,98	1142,72	922,62	736,08
Średnie wydatki na wyroby tytoniowe (w PLN)	13,81	15,07	13,27	9,68	13,14	13,44	14,61
Udział wyrobów tytoniowych (w %)	1,60	2,20	1,20	1,50	1,10	1,50	2,00

Ryc. 8. Ogólne wydatki gospodarstw domowych i wydatki gospodarstw domowych na wyroby tytoniowe; porównywanie trendów, lata 2000-2011, wartość bieżąca w PLN

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Banku Światowego (2012a) oraz Euromonitor International (2012a)

- Obecnie to **korupcja i narażenie systemu sądowego na naciski polityczne** pozostają głównymi **przeszkodami** na drodze do bardziej dynamicznego wzrostu gospodarczego (Miller, Holmes i Feulner, 2012, 341). Do 2010 roku Prokurator Generalny, czyli najważniejszy oskarżyciel państwowy, był podporządkowany Ministrowi Sprawiedliwości (Krajewski, 2012).
- Aby chronić system sądowiczy przed bezpośrednimi naciskami politycznymi, w 2010 roku wprowadzono **reformę, która rozdzieliła stanowiska Ministra Sprawiedliwości i Prokuratora Generalnego**. Choć ten podział obowiązuje dopiero od niedawna, niektóre aspekty funkcjonowania prokuratury już uległy zmianie. (Krajewski, 2012, 79).

• **Standardy życia stopniowo zbliżają się do standardów europejskich (dane Banku Światowego, 2013).**

- Średni poziom zamożności w Polsce (8101 USD) jest mniejszy niż jedna czwarta średniej OECD (36 238 USD) (OECD, 2012f) i **szósty z najniższych wśród państw członkowskich UE⁵**.
- Między rokiem 2000 a 2010 **wydatki gospodarstw domowych** wzrosły o 41,4 proc. „Wydatki mieszkaniowe”, w szczególności „na energię elektryczną, gaz i inne paliwa”, to pozycja, na którą gospodarstwa domowe przeznaczają najwięcej środków, tj. odpowiednio 24 proc. i 8 proc. całkowitych wydatków (Bank Światowy, 2012a).
- W tym samym okresie wydatki na papierosy wzrosły o 68,6 proc. w ujęciu bezwzględnym (Ryc. 8.), ale pozostały na w miarę określonym poziomie ok. 3 proc. wszystkich wydatków gospodarstw domowych (Euromonitor International, 2012a; OECD, 2012b) (Ryc. 8.). Cena tytoniu wzrosła dwukrotnie w latach 2000-2010, dlatego rzeczywista ilość zakupionego tytoniu spadła (Euromonitor International, 2012a).
- **Gospodarstwa domowe z niższymi dochodami wydają więcej na wyroby tytoniowe** niż gospodarstwa domowe o wyższych dochodach. Niewykwalifikowani pracownicy fizyczni (2,2 proc.) i renciści (2 proc.) wydają na wyroby tytoniowe większą część swoich dochodów niż pracownicy niefizyczni (1,2 proc.) i samozatrudnieni (1,1 proc.) (Ciecierski, Cherukupalli i Weresa, 2011a, 42). Częstsze występowanie wyrobów tytoniowych jest wynikiem zarówno niższych wydatków całkowitych, jak i wyższych nakładów na tytoń (Tabela 1).

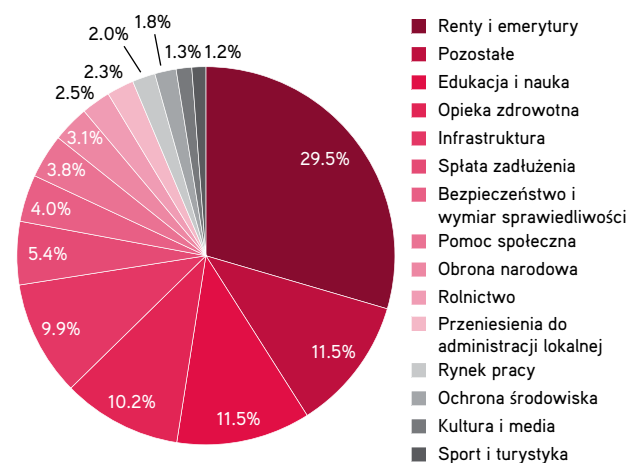
5. Ranking został opracowany przez Transcrime na podstawie danych Eurostatu 2013, pokazujących dane za rok 2011.

•• **Niedostateczne finansowanie jest głównym problemem systemu opieki zdrowotnej (dane WHO, 2009).**

- Wydatki na zdrowie stanowiły 7 proc. PKB Polski w 2010 roku (ostatnie dostępne dane). Średnia OECD w 2010 roku wyniosła 9,5 proc.; jedynie w Estonii, Meksyku i Turcji poziom wydatków na zdrowie stanowił niższy odsetek PKB (OECD, 2012g). Jednak powszechne ubezpieczenie zdrowotne obejmuje 98 proc. populacji (Boulhol et al., 2012, 8).
- Udział wydatków publicznych na ochronę zdrowia utrzymuje się na stałym poziomie około 72 proc. i nie odbiega od średniej OECD. Udział ten wynosił 90 proc. na początku lat 90. (OECD, 2012P; OECD, 2012b; Boulhol in., 2012, 8). Pozostałe 28 proc. kosztów opieki zdrowotnej jest pokrywane ze środków prywatnych i stanowi 4,14 proc. ogólnych wydatków gospodarstw domowych (OECD, 2012C).
- Oczekiwana długość życia w chwili urodzenia wynosi 76,3 lat i jest o 3,5 pkt niższa niż średnia OECD (79,8 lat). Oczekiwana długość życia kobiet jest o 8,5 roku dłuższa niż w przypadku mężczyzn; wśród krajów OECD i kluczowych krajów partnerskich większe nierówności płci obserwuje się tylko w Estonii i Rosji⁶. Śmiertelność niemowląt spadła z 56,1 zgonów na 1000 urodzeń żywych w 1960 roku do 5 zgonów w 2010 roku, co oznacza, że Polska zajmuje 26. miejsce na 34 kraje OECD (OECD, 2012p; OECD, 2012b)⁷.

Ryc. 9. Skład wydatków publicznych na rok 2011

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych rządowych zebranych przez Bosak (2012)

Uwaga: Emerytury wypłacane przez państwo zajmują główną pozycję na liście wydatków publicznych i pochłaniają większą część kosztów na liście (Bastagli, Coady i Gupta, 2012).

•• **Poziom wydatków publicznych na edukację jest niski (OECD, 2012f).**

- Polska wydała 5,1 proc. PKB na edukację w 2009 roku (poniżej średniej OECD, która wynosi 5,8 proc.). Kraj plasuje się na 23. miejscu spośród 31 krajów członkowskich OECD. Według danych Banku Światowego Polska zajmuje 58. miejsce na 157 krajów, z wydatkami rządu 2,9 proc. PKB. W 2005 roku rząd przeznaczył na te cele środki w wysokości 5,5 proc. PKB, co było powyżej średniej OECD, która wynosiła 5,2 proc. (OECD, 2012d, 269-271). Środki prywatne stanowią 18,9 proc. kosztów kształcenia, co jest wskaźnikiem o 0,6 proc. wyższym niż średnia OECD (OECD, 2012d, 258).

6. Brazylia, Chiny, Indie, Indonezja, Rosja, Republika Południowej Afryki.

7. Ranking został opracowany przez Transcrime na podstawie danych OECD Health Data, pokazujących najnowsze dostępne dane z okresu 2008-2012.

- **Liczba szkół i umiejętności uczniów są zadowalające (OECD, 2012p).**
 - Polscy uczniowie osiągają wyniki powyżej średniej OECD w umiejętnościach, takich jak: **czytanie i pisanie, matematyka i nauki ścisłe**. Działanie polskiego systemu edukacji w odniesieniu do minimalizowania nierówności pod względem płci i nierówności społecznych jest zgodne z tym, które stosuje się w krajach OECD (OECD, 2012p).
- **Polskę zamieszkuje kilkanaście mniejszości.**
 - W Polsce mieszka **trzydzieści mniejszości narodowych i etnicznych**, w sumie 253 273 osób (wg spisu ludności z 2002 roku), czyli około **0,7 proc. ogółu mieszkańców** (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2007, 9).
 - Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym uznaje następujące mniejszości⁸:
 - mniejszości narodowe – Białorusini, Czesi, Litwini, Niemcy, Ormianie, Rosjanie, Słowacy, Ukraińcy, Żydzi;
 - mniejszości etniczne – karaimska, łemkowska, romska, tatarska (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2007, 8).
- **Polska ma średnioniski udział imigrantów w ogóle społeczeństwa.**
 - W Polsce w 2010 roku na stałe mieszkało 827 453 osób urodzonych za granicą (2,2 proc. populacji). Pod tym względem Polska zajmuje 139. pozycję na 214 krajów świata (Bank Światowy, 2012c). Od 2006 roku średnio 7300 osób rocznie składa wniosek o azyl. Są to głównie osoby pochodzące z Federacji Rosyjskiej i Gruzji (UNHCR, 2012).

Od czasu upadku systemu komunistycznego Polska wdrożyła szereg reform społecznych oraz gospodarczych i stała się krajem o wysokim dochodzie. Polska gospodarka, dzięki reformom z lat 90. i wejściu do UE, rozwinęła się i zmieniła w zróżnicowane państwo, utrzymując w miarę niski poziom nierówności społecznych. Jednak różnice regionalne istnieją, bezrobocie pozostaje dużym problemem, a wydatki na zdrowie i edukację są niskie.

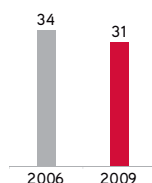
8. Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 roku, Dz. U. nr 17, poz. 141, z późniejszymi zmianami.

***P**olska jest ważnym graczem na globalnym rynku tytoniowym. Przemysł ten zmienia się i rozwija pod wpływem wzrostu poziomu eksportu. Tak jak w większości krajów rozwiniętych, konsumpcja tytoniu generalnie spada, a na rynku funkcjonuje trend przeczucania się na tańsze produkty. Niemniej jednak częstość palenia jest wciąż wysoka, a wśród kobiet nawet wzrasta.*

Palacze

Aktualna częstość palenia produktów tytoniowych (wskaźnik zestandaryzowany pod względem wieku)

31%

30 z 147 krajów

(2009)

Wysoki %

—

Niski %

Źródło: Raporty WHO dotyczące poszczególnych krajów

Ostatnie dostępne dane (2011 rok): Codzienni palacze (18+) **29.8%** (Euromonitor International 2012)

Przystępność

Procent rocznego dochodu na mieszkańca, potrzebny, by zakupić 100 paczek najtańszych papierosów

2.6%

105 z 168 krajów

(2010)

Niski

—

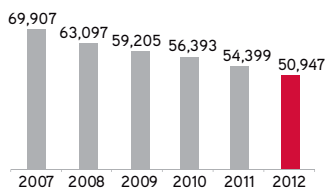
Wysoki

Źródło: Tobacco Atlas

Ostatnie dostępne dane (2012 rok): **2.1%** (Euromonitor International 2012, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, 2012)

Wielkość rynku

Wielkość sprzedaży detalicznej papierosów (w mln sztuk)

50,947

19 z 209 krajów

(2012)

Duży

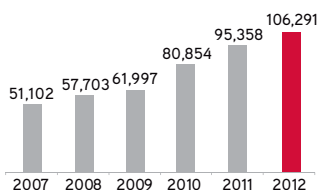
—

Mały

Źródło: Euromonitor International

Bilans handlowy

Eksport i import papierosów (w mln sztuk)

106,291

2 z 72 krajów

(2012)

Pozytywny

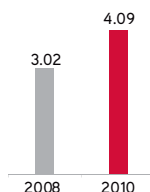
—

Negative

Źródło: Euromonitor International

Cena

Cena paczki najlepiej sprzedającej się marki (wartość w dolarach międzynarodowych, parytet siły nabywczej)

Int.\$, PPP 4.09

54 z 166 krajów

(2010)

Wysoki

—

Niski

Źródło: WHO

Ostatnie dostępne dane (2013 rok): **Int.\$, PPP 6.04** (Łęczek and Himmel 2012, International Monetary Fund 2012)

RYNEK WYROBÓW TYTONIOWYCH W POLSCE

• Polska jest znaczącym eksporterem gotowych wyrobów tytoniowych.

- W 2010 roku Polska wyeksportowała 89,49 mld papierosów. W odniesieniu do tych danych Polska jest **trzecim eksporterem wyrobów tytoniowych na świecie**, zaraz po Niemczech i Holandii (Eriksen, Mackay, Ross, 2012, 55). **Wartość polskiego eksportu papierosów to 1,58 mld USD⁹** (The News, 2012).

- Polska jest **największym producentem gotowych wyrobów tytoniowych w Europie** (Niwserwis, 2011, 6). Wiodące międzynarodowe koncerny tytoniowe przeniosły swoje zakłady produkcyjne z Europy Zachodniej do Polski (Euromonitor International, 2012b, 10).

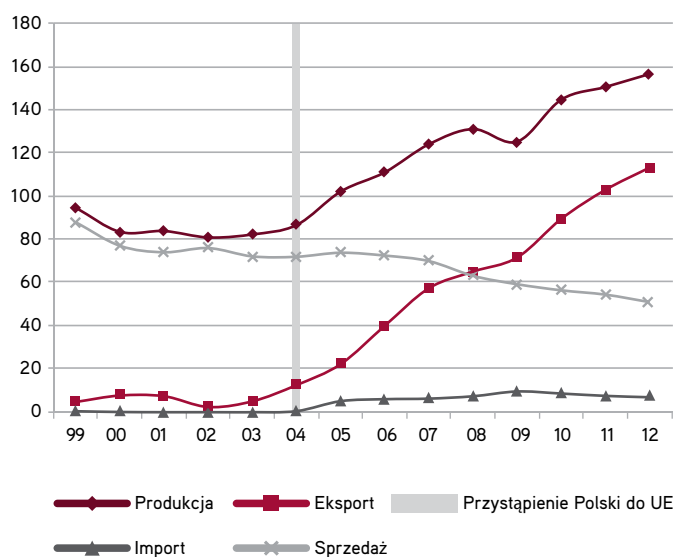
- W latach 2003-2012 produkcja papierosów wzrosła o 90,3 proc.**, osiągając 157 mld sztuk. W tym samym okresie sprzedaż spadła o 29,3 proc., ale niebywale zwiększył się eksport: z poziomu 5 mld papierosów w 2003 roku do 113 mld w 2012 (Ryc. 10) (Euromonitor International, 2013a).

• Polska jest importerem netto surowca tytoniowego.

- Klimat geograficzny, panujący w Polsce, nie sprzyja uprawie tytoniu.** Rolnicy mogą uprawiać tytoń w pięciu regionach w południowo-wschodniej Polsce; regiony te są wymienione w rozporządzeniach Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi: lubelsko-podkarpackie, świętokrzysko-małopolskie, kujawsko-pomorskie, mazurskie i dolnośląskie (WHO, 2009, 37; Ciecierski, Cherukupalli i Weresa, 2011b, i).
- Transformacja polityczna i gospodarcza na początku lat 90. spowodowała zmniejszenie powierzchni upraw tytoniu, zbiorów oraz zatrudnienia przy uprawie tytoniu (Ryc.11., s. 32) (Ciecierski, Cherukupalli i Weresa, 2011b, ii).
- Wejście zagranicznych firm międzynarodowych do przemysłu krajowego zaowocowało modernizacją produkcji tytoniu i poprawą jakości upraw surowców tytoniowych (Ciecierski, Cherukupalli i Weresa, 2011b, ii).

Ryc. 10. Produkcja papierosów, eksport, import i sprzedaż, lata 1999-2012 (w mld sztuk)

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Euromonitor International (2013a)

- Wdrożenie rozporządzenia Rady (WE) nr 73/2009 z dnia 19 stycznia 2009 roku spowodowało **deregulację rynku tytoniowego** oraz zmniejszenie rządowego wsparcia dla krajowej uprawy tytoniu (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 182)¹⁰. Deregulacja wyeliminowała krajowy rejestr kontraktów na zakup surowca tytoniowego i hurtowni tytoniowych oraz urządzeń do przetwarzania (Ciecierski, Cherukupalli i Weresa, 2011a).

- Wartość polskiego surowca tytoniowego w 2010 roku wynosiła 74,4 mln USD i odpowiadała 10 proc. jego wartości w UE ogółem (Pantini et al.¹¹, 2012, 12). Ze względu na niską jakość krajowego tytoniu, **producenci międzynarodowi korzystają głównie z tytoniu importowanego**. Na przykład w 2010 roku Polska zaimportowała surowiec tytoniowy za kwotę 112 mld USD (333 mld zł) (Ciecierski, Cherukupalli i Weresa, 2011b, ii-vi)¹².

¹⁰ ROZPORZĄDZENIE RADY (WE) nr 73/2009 z dnia 19 stycznia 2009 roku, ustanawiające wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego dla rolników w ramach wspólnej polityki rolnej i ustanawiające określone systemy wsparcia dla rolników, zmieniające rozporządzenia (WE) nr 1290/2005, (WE) nr 247 / 2006, (WE) nr 378/2007 oraz uchylające rozporządzenie (WE) nr 1782/2003.

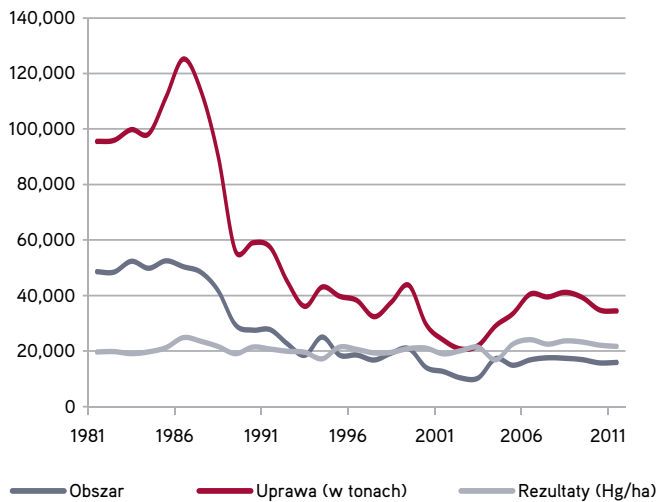
¹¹ Kurs wymiany EUR/USD Europejskiego Banku Centralnego na dzień 31 grudnia 2010 roku.

¹² Kurs wymiany PLN/USD Europejskiego Banku Centralnego na dzień 31 grudnia 2010 roku.

⁹ Kurs wymiany EUR/USD Europejskiego Banku Centralnego na dzień 31 grudnia 2012 roku.

Ryc.11. Uprawa tytoniu w latach 1981-2011

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych FAO (2012)

•• **Odsetek pracujących przy uprawie tytoniu zmalał w ciągu ostatnich dwóch dekad (Ciecierski, Cherukupalli i Weresa, 2011b, ii).**

- W latach 80. w Polsce ok. 70 000 rolników uprawiało tytoń. Pod koniec lat 90. ta liczba spadła do około 40 000. W 2006 roku było już 14 000 rolników uprawiających tytoń, co oznaczało średnio jednego pełnoetatowego pracownika na plantację (Ciecierski, Cherukupalli i Weresa, 2011b, ii).
- Polskie gospodarstwa są jednak w bardzo niskim stopniu zmechanizowane. W związku z tym, oprócz rolników pracujących w pełnym wymiarze godzin przy uprawie tytoniu, pomagają im też członkowie ich rodzin oraz pracownicy sezonowi. Ogółem w 2010 roku w biznes uprawy tytoniu zaangażowanych było 75 100 osób, co jest drugim najwyższym wynikiem w Europie (po Bułgarii) (WHO, 2009, 37; Pantini et al., 2012, 12-13).
- **Gospodarstwa uprawiające tytoń są małe** – średnio powierzchnia uprawy wynosi 1,19 ha (WHO, 2009, 37).
- **Wartość polskiego rynku wyrobów tytoniowych wynosi 9 mld USD.**

- W 2011 roku wartość polskiego rynku wyrobów tytoniowych wyniosła 8,92 mld USD. W tym samym roku globalny rynek tytoniowy był wart 780,70 mld USD. W ujęciu ilościowym Polska ma 19. największy rynek tytoniowy na świecie (Deloitte, 2012; Euromonitor International, 2013a).
- Łączny obrót przemysłu tytoniowego w 2009 roku wyniósł 5180 mln EUR¹³. Polska uplasowała się na czwartym miejscu w UE, po Niemczech, Wielkiej Brytanii i Holandii (Pantini et al., 2012, 22).
- Choć wskaźnik konsumpcji wyrobów tytoniowych na jednego mieszkańca spada, w 2010 roku trzy największe firmy tytoniowe zarobiły łącznie 60,97 mln USD (Euromonitor International, 2012b)¹⁴.
- Wartość sprzedaży wyrobów tytoniowych wzrosła o 26,2 proc. w latach 2001-2012, ze względu na wzrost cen, spowodowany wzrostem podatków. Wartość sprzedaży wzrosła mimo niższych wolumenów (-31,2 proc. od 2001 roku) (Euromonitor International, 2013b).
- **W Polsce działa duża liczba przedsiębiorstw w przemyśle tytoniowym.**
- W 2009 roku takich przedsiębiorstw w całej UE było 251. W Polsce przedsiębiorstw działających w tym przemyśle było 22, a zatrudniały one 6548 osób. Spośród krajów UE tylko Niemcy uplasowały się wyżej w tej kategorii (Pantini et al., 2012, 19).
- **W Polsce liderami rynku są cztery międzynarodowe koncerny.**
- Philip Morris Polska SA, Philip Morris International (PMI), filia w Polsce. PMI jest największym koncernem tytoniowym na świecie. Jego udział w 36 rynkach na świecie wynosi 30 proc. Siedziba centralna PMI mieści się w Lozannie, w Szwajcarii. PMI wprowadził na polski rynek takie „bestsellery”, jak L&M, Marlboro, Red & White i posiada na rodzimym rynku 37,9 proc. udziałów (Źródła: Ash, Company Annual Report, Euromonitor International).

¹³. Kurs wymiany EUR/USD Europejskiego Banku Centralnego na dzień 12 grudnia 2009 roku.

¹⁴. Kurs wymiany PLN/USD Europejskiego Banku Centralnego na dzień 31 grudnia 2010 roku.

- Drugim największym koncernem tytoniowym na świecie jest British American Tobacco Polska SA (BAT). BAT ma siedzibę w Wielkiej Brytanii i sprzedaje swoje produkty w 180 krajach. W 2011 roku jego udział w rynku globalnym wyniósł 13 proc., natomiast w Polsce było to 27 proc., co dało firmie drugą pozycję w kraju. BAT wszedł na polski rynek tytoniowy w 1991 roku. (Company Raport roczny Euromonitor International).

- Imperial Tobacco Polska SA (IT). W 2011 roku, z 25-procentowym udziałem w rynku papierosów i wiodącą pozycją na rynku tytoniu do palenia, na trzecim miejscu w Polsce uplasował się koncern IT (Euromonitor International, 2012b, 20). Jego siedziba główna mieści się w Tarnowie Podgórny w regionie Poznania (Ash, Company Annual Report, Euromonitor International).

- JTI Polska Sp. z o.o. to filia Japan Tobacco International (JTI) w Polsce. W 2011 roku udział firmy na rynku w Polsce wyniósł 18,5 proc. w zakresie gotowych papierosów. Najlepiej sprzedające się marki to LD i Camel (odpowiednio 4,4 proc. i 1,7 proc. w rynku) (Ash, Company Annual Report, Euromonitor International).

• **Małe, niezależne sklepy spożywcze stanowią kluczowy kanał dystrybucji w Polsce (Euromonitor International, 2012b, 32).**

- Małe, niezależne sklepy spożywcze to główne punkty sprzedaży; sprzedaje się w nich 43,4 proc. ogólnej liczby papierosów (Euromonitor International, 2013a).
- Kioski i budki z wyrobami tytoniowymi to druga najlepsza kategoria punktów sprzedaży, z 20-procentowym udziałem w ogólnej sprzedaży papierosów (Euromonitor International, 2013a).
- W supermarketach, hipermarketach i dyskontach sprzedaje się 15,8 proc. papierosów i 5,3 proc. z tytoniu do palenia (Euromonitor International, 2013a).

- Specjalistyczne sklepy tytoniowe są pierwszym kanałem dystrybucji tytoniu do palenia (50 proc.) (Euromonitor International, 2013a).

- Polska zajmuje drugie miejsce pod względem liczby punktów sprzedaży (140 000) wśród krajów UE i jest krajem, w którym znajduje się 42,8 proc. hurtowni tytoniowych w całej UE (Pantini et al., 2012, 31).

KONSUMPCJA WYROBÓW TYTONIOWYCH

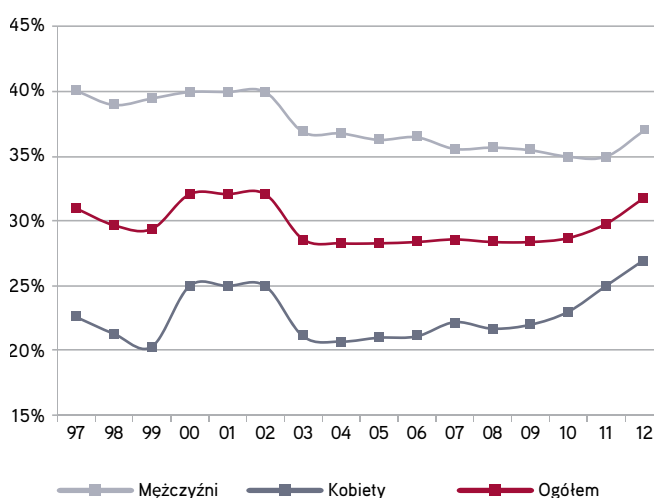
• Palenie pozostaje nadal powszechnym zjawiskiem.

- **Odsetek codziennych palaczy wśród dorosłych jest dość stabilny i wynosi ok. 30 proc.,** w okresie ostatnich piętnastu lat (Ryc. 12.). W ciągu ostatnich dwóch lat częstość palenia wzrosła (+10,8 proc.), głównie z powodu **wzrostu tego współczynnika wśród kobiet** (+17,4 proc.) (Euromonitor International, 2013a). W 2011 roku 1 proc. mężczyzn i 2 proc. kobiet paliło rzadziej niż codziennie (Zadrozna, 2011, 10).

- WHO szacuje, że współczynnik palenia zestandaryzowany pod względem wieku na rok 2009 wynosił 31 proc. populacji (WHO, 2012).

Ryc. 12. Występowanie palenia ogółem i z podziałem na płeć, 1997-2012

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Euromonitor International (2013a)

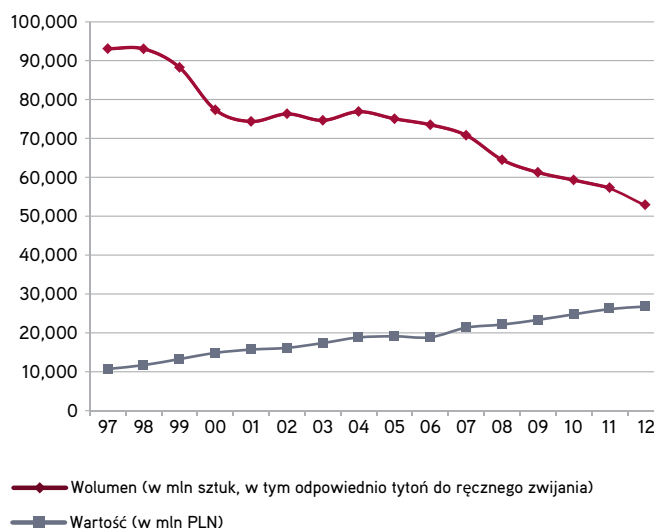
- W 2009 roku średni wskaźnik palaczy w OECD i kluczowych krajach partnerskich (Brazylia, Chiny, Indie, Indonezja, Rosja, Republika Południowej Afryki) wynosił 22,1 proc.; tylko Turcja, Irlandia, Chile, Rosja i Grecja miały wyższy wskaźnik niż Polska, która zajmowała w tym zestawieniu 6. miejsce na 40 krajów (OECD, 2011, 51).
- Według WHO dorośli palą średnio 17,1 papierosów dziennie, podczas gdy według szacunków Komisji Europejskiej jest to 15,3 papierosów dziennie. To 12. najwyższy wynik spośród państw UE (Instytut Marii Skłodowskiej-Curie, Akademia Medyczna w Warszawie, Centers for Disease Control and Prevention, 2010, 40; TNS Opinion & Social, 2010, 30).

• Wskaźniki konsumpcji maleją.

- W 2012 roku konsumenci wydali na zakup wyrobów tytoniowych 26,9 mld zł (z czego 97 proc. na papierosy). **Wolumen sprzedaży wyrobów tytoniowych zmniejszył się w ciągu ostatnich dziesięciu lat** (-31 proc., w latach 2002-2012). **Jednak rosnące ceny** (w latach 2001-2011 papierosy podrożały o 118,7 proc.) sprawiły, że wartość tego rynku wzrosła (+65,7 proc., w latach 2002-2012) (Ryc. 13.) (Euromonitor International, 2012a; Euromonitor International, 2013a).
- Spadek sprzedaży tytoniu jest wynikiem wzrostu cen spowodowanego podwyżkami podatków, rosnącej świadomości zagrożeń dla zdrowia, wynikających z palenia tytoniu oraz rozszerzenia się nielegalnego rynku (Euromonitor International, 2012b, 27).

Ryc. 13. Rynek detaliczny wyrobów tytoniowych w latach 1997-2012

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Euromonitor International (2013a)

• Częstość palenia jest wysoka, ale jednocześnie wzrasta świadomość zdrowotna.

- Obawy dotyczące zdrowia i zachowań zdrowotnych wzrosły ze względu na lepszą edukację konsumentów i kampanie przeciw paleniu (Ciecierski, 2007, 2; Euromonitor International, 2012b). Jednak palenie papierosów nadal wydaje się popularne i społecznie akceptowane (Zatoński, 2003; Ciecierski, 2007, 2).
- Polscy palacze wybierają papierosy o niskiej zawartości substancji smolistych i nikotyny swoich ulubionych marek, uznając je za mniej szkodliwe. Wśród różnych rodzajów papierosów, w 2011 roku najmniejszy spadek poziomu sprzedaży zanotowano w przypadku papierosów o najniższej zawartości substancji smolistych (-2 proc.) (Euromonitor International, 2012b, 28).
- **W 2012 roku papierosy mentolowe stanowiły 19,5 proc. udziału w rynku.** Popularność tych aromatyzowanych papierosów stale wzrastała w ciągu ostatnich 15 lat, co wiązało się ze wzrostem liczby palących kobiet. Coraz popularniejsze stają się też papierosy typu „slim” i „super slim” (Ryc. 14., s. 35). Papierosy te stanowią około 20 proc. wolumenu na rynku (Euromonitor International, 2012b, 35; Euromonitor International, 2013a).

Tabela 2. Sprzedaż wyrobów tytoniowych według kategorii: ilość 2004-2012

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Euromonitor International (2012a; 2013a)

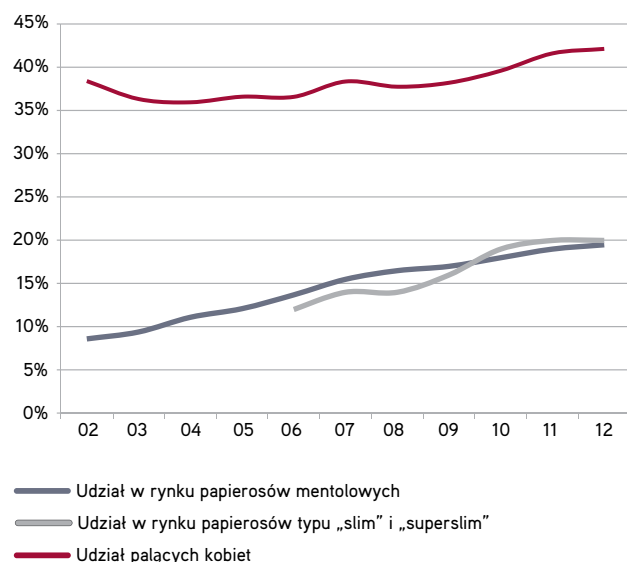
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Średnie wydatki na mieszkańca: towary konsumpcyjne i usługi ogółem (w PLN)	73 787 000	72 469 000	69 907 000	63 096 600	59 205 400	56 393 400	54 398 800	50 946 900
Średnie wydatki na wyroby tytoniowe (w PLN)	6,8	8,2	9,3	10,3	11,6	13,1	14,2	15,3
Udział wyrobów tytoniowych (w %)	1275,8	1051,3	915,0	1421,9	2068,9	2898,5	2753,6	1789,9

•• Papierosy w Polsce są drogie.

- W 2013 roku **paczka 20 papierosów najpopularniejszej marki kosztowała 12,20 PLN** (3,92 USD, 6,04 dolarów międzynarodowych), o 5,2 proc. więcej niż w roku 2012. Cena sprzedaży paczki 20 sztuk Marlboro, bestsellera w kategorii premium, to 12,50 PLN (4,02 USD) (w 2012 roku było to 11,90 PLN, +5%). Cena sprzedaży Red & White, wiodącej marki z segmentu papierosów „tanich”, to 10,60 PLN; 0,80 PLN więcej niż w 2012 roku (Euromonitor International, 2012a; Łęczek i Himmel, 2012)¹⁵.

Ryc. 14. Udziały w rynku papierosów mentolowych i typu „slim”; porównanie z częstością palenia wśród kobiet, 2002-2012

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Euromonitor International (2013a)

- W 2010 roku cena najlepiej sprzedającej się marki wynosiła 4,09 dolarów międzynarodowych. W tym czasie była to 54. najwyższa cena spośród 166 zarejestrowanych przez WHO (2011a).
- W Polsce sprzedawcy mogą sprzedawać wyroby tytoniowe po cenach wyższych niż sugerowane ceny detaliczne. Zabrania się natomiast sprzedaży wyrobów tytoniowych po cenie niższej niż wydrukowana na opakowaniu (Euromonitor International, 2012b, 8).
- Aby kupić **100 paczek po 20 sztuk Marlboro** potrzebne jest **2,55 proc. wartości PKB per capita** (105. pozycja na 168 krajów) (Eriksen, Mackay, i Ross, 2012). W UE Polska zajmuje 6. miejsce na 27 państw członkowskich UE pod względem przystępności paczki Marlboro (Eriksen, Mackay i Ross, 2012; PMI, 2013).

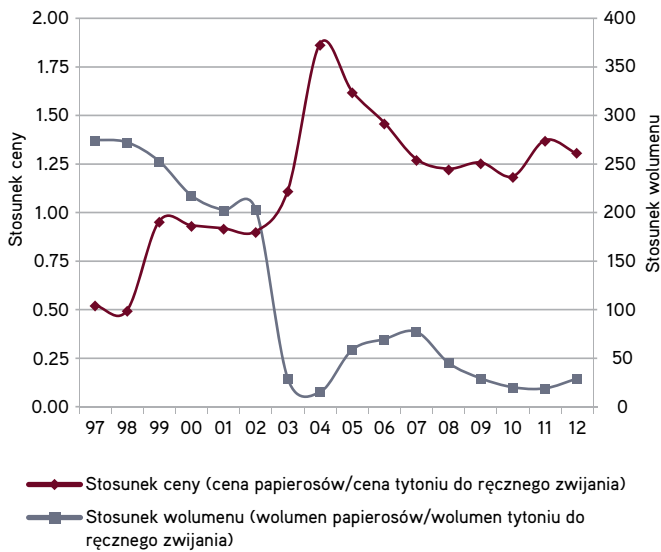
•• W ostatnich latach w wyniku wzrostu cen konsumenci zaczęli wybierać tańsze produkty (Tabela 2) (Euromonitor International, 2012b).

- Rosnące ceny papierosów nadal napędzają popyt na alternatywne wyroby tytoniowe (wybieranie tańszych marek w miejsce droższych), ponieważ większość konsumentów zwracających uwagę na ceny, takich jak osoby o niskich dochodach oraz intensywnie palący, nie mogą już pozwolić sobie na gotowe papierosy. W efekcie rośnie zainteresowanie tytoniem do ręcznego zwijania, a w 2012 roku także świeżymi liśćmi tytoniu (Tabela 2) (Euromonitor International, 2012b, 60).

15. Kurs wymiany PLN/USD Europejskiego Banku Centralnego na dzień 31 marca 2012 roku i 31 grudnia 2009 roku.

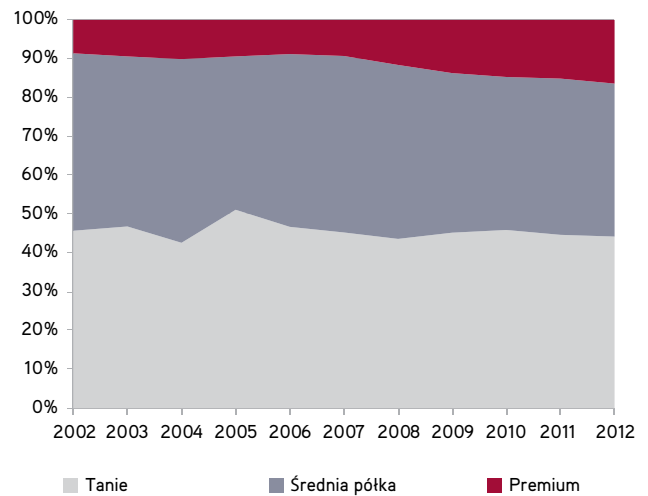
Ryc. 15. Przejście konsumentów na tytoń do ręcznego zwijania w odpowiedzi na wzrost cen papierosów; relacja cen i wolumenów w latach 1997-2012

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Euromonitor International (2012a)

Ryc. 16. Udziały w sprzedaży według przedziałów cenowych, 2002-2012; ilość, czas, seria

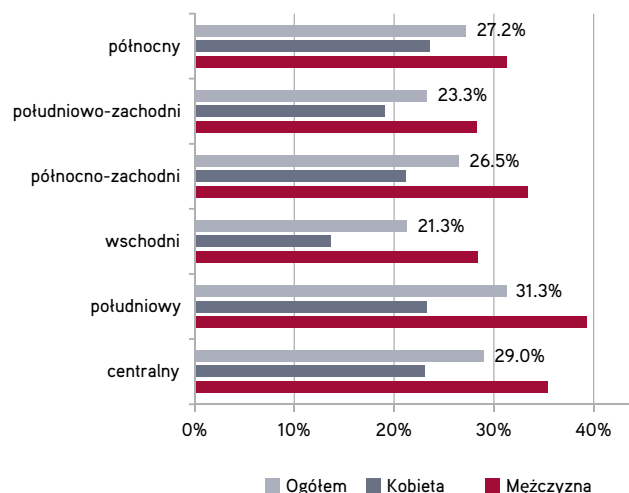
Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Euromonitor International (2012a; 2013a)

- Różnice w opodatkowaniu poszczególnych wyrobów tytoniowych prowadzą do zastępowania jednych wyrobów innymi. (Chaloupka et al., 2000). Co więcej, podwyżki podatków papierosów skłoniły niektórych palaczy do zrezygnowania z gotowych papierosów na rzecz tytoniu do ręcznego zwijania (Ryc. 15.) (WHO, 2010).
- W 2012 roku duża liczba konsumentów przerzuciła się natomiast z tytoniu do ręcznego zwijania na świeże liście tytoniu, co wpłynęło na zmniejszenie się rynku tego pierwszego produktu (Tabela 2, s. 35). Świeże liście tytoniu były najtańszym produktem do palenia w Polsce, ponieważ nie był on obłożony żadnym podatkiem akcyzowym. Do stycznia 2013 roku, przy wykorzystaniu luki podatkowej, mógł być sprzedawany jako nieprzetworzony tytoń (KPMG, 2013, 155).
- Teraz jednak, z uwagi na wzrost podatku od tytoniu do ręcznego zwijania, zwiększyła się penetracja rynku nielegalnych produktów (Euromonitor International, 2012b, 60).
- Największe firmy tytoniowe dostosowują się do nowego trendu wybierania tańszych marek poprzez rozszerzenie gamy i jakości swoich produktów w dziale tytoniu do ręcznego zwijania. Zdaniem ekspertów wolumen sprzedaży detalicznej tytoniu do zwijania ręcznego wzrośnie do 3700 ton w 2016 roku (Euromonitor International, 2012b, 60).
- Firmy tytoniowe odpowiednio reklamują marki kierowane specjalnie do klientów poszukujących tanich produktów, np. żartobliwie nadając papierosom nazwę „Bezrobotne” (Ciecierski, 2002). Jednak trend przechodzenia na tańsze marki przejawia się w Polsce głównie wybieraniem innych produktów i nielegalnych papierosów, a nie papierosów z innego przedziału cenowego (Ryc. 16.).
- Polacy palą cygara, fajki i fajki wodne raczej okazjonalnie. Przewiduje się, że w ciągu najbliższych lat rynek tych produktów będzie rósł pod względem wielkości i wartości (TNS Opinion & Social, 2010).
- Różne zmienne społeczno-demograficzne i ekonomiczne odgrywają znaczącą rolę w określaniu zapotrzebowania na tytoń.**
- Miejsce zamieszkania** (Ryc. 17., s.37). Palenie jest powszechniejsze na południu (31,3 proc.) oraz w centralnej części kraju (29 proc.). Na wschodzie odnotowuje się najniższy odsetek palących (21,3 proc.) (Instytut Marii Skłodowskiej-Curie, Akademia Medyczna w Warszawie, Centers for Disease Control and Prevention, 2010).

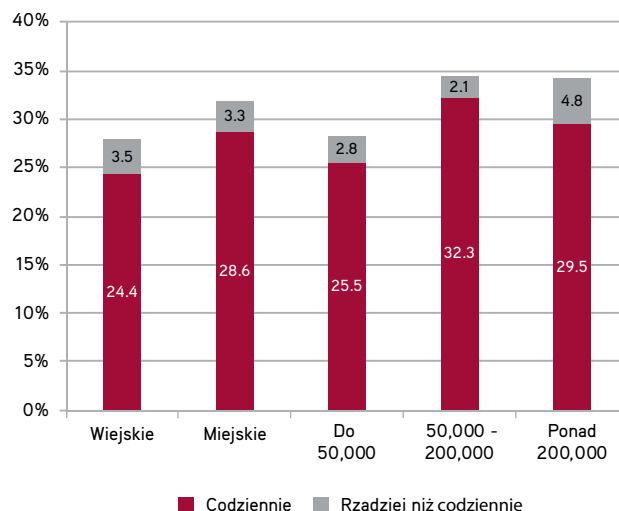
Ryc. 17. Osoby palące codziennie, z podziałem na obszary, lata 2009-2010

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych GATS Poland (2010)

Ryc. 18. Porównanie terenów miejskich i wiejskich, osoby palące codziennie (w %), 2009-2010

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych GATS Poland (2010)

- Odsetek palących jest wyższy w miastach (28,6 proc. palących codziennie) niż na wsi (24,4 proc.) (Ryc. 18.). Miasta z liczbą mieszkańców 50 000-200 000 mają najwyższy odsetek codziennych palaczy (32,3 proc.). Zjawisko okazjonalnego palenia papierosów jest bardziej rozpowszechnione w miastach zamieszkałych przez więcej niż 200 000 osób (4,8 proc. całej populacji) (Instytut Marii Skłodowskiej-Curie, Akademia Medyczna w Warszawie, Centers for Disease Control and Prevention, 2010).
- **Płeć. Mężczyźni palą więcej niż kobiety**, zarówno pod względem częstości (33,5 proc. vs 21 proc.) (WHO, 2011a), jak i ilości (18,31 papierosów do 15,51) (Instytut Marii Skłodowskiej-Curie, Akademia Medyczna w Warszawie, Centers for Disease Control and Prevention, 2010, 86). Te różnice są bardziej widoczne na obszarach wiejskich (32,1 proc. do 16,8 proc.) niż w miastach (34,4 proc. do 23,5 proc.) (Instytut Marii Skłodowskiej-Curie, Akademia Medyczna w Warszawie, Centers for Disease Control and Prevention, 2010, 83). Częstość palenia wśród mężczyzn plasuje się na 3. pozycji spośród wszystkich krajów OECD (14. w przypadku kobiet) (OECD, 2012a)¹⁶.

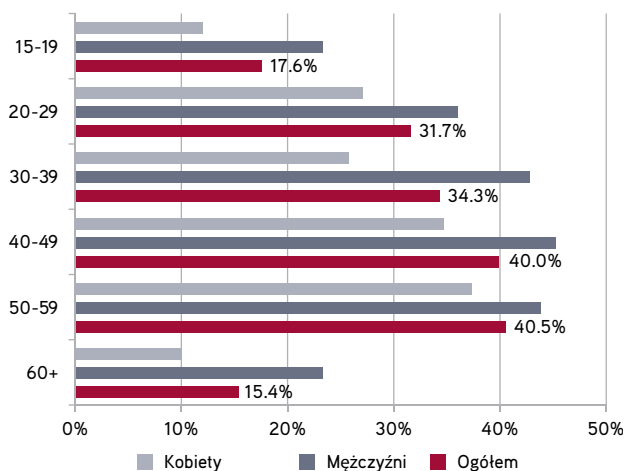
- Spojrzenie z perspektywy czasu pokazuje, że **różnice w częstości palenia między płciami stopniowo się zmniejszają**. W latach 2006-2012 częstość palenia wśród mężczyzn utrzymywała się na stabilnym poziomie (+1,4 proc.), natomiast u kobiet wzrosła o 28 proc. (Euromonitor International, 2013a).
- **Wiek.** Częstość palenia wśród Polaków w wieku 40-49 lat (40 proc.) oraz 50-59 lat (40,5 proc.) jest większa niż w przypadku pozostałej części populacji (Ryc. 19., s. 38). Ludzie zaczynają palić papierosy przeciętnie w wieku 19 lat, ale wskaźnik osób, które zaczynają palić przed ukończeniem 18. roku życia, wynosi ponad 50 proc. (Instytut Marii Skłodowskiej-Curie, Akademia Medyczna w Warszawie, Centers for Disease Control and Prevention, 2010, Komisja Europejska, 2012b). Mężczyźni zaczynają palić wcześniej niż kobiety, a mieszkańcy miast wcześniej niż mieszkańcy wsi. (Instytut Marii Skłodowskiej-Curie, Akademia Medyczna w Warszawie, Centers for Disease Control and Prevention, 2010).

¹⁶. Ranking został opracowany przez Transcrime na podstawie danych OECD Health Data, pokazujących najnowsze dostępne dane z okresu 2006-2012.

- **Grupy społeczne.** Przychody i status społeczny silnie wpływają na zwyczaje związane z paleniem w Polsce. Gorzej wykształceni i mniej zamożni ludzie palą więcej niż lepiej wykształceni i zamożniejsi (Ryc. 20.) (Euromonitor International, 2012b, 3).

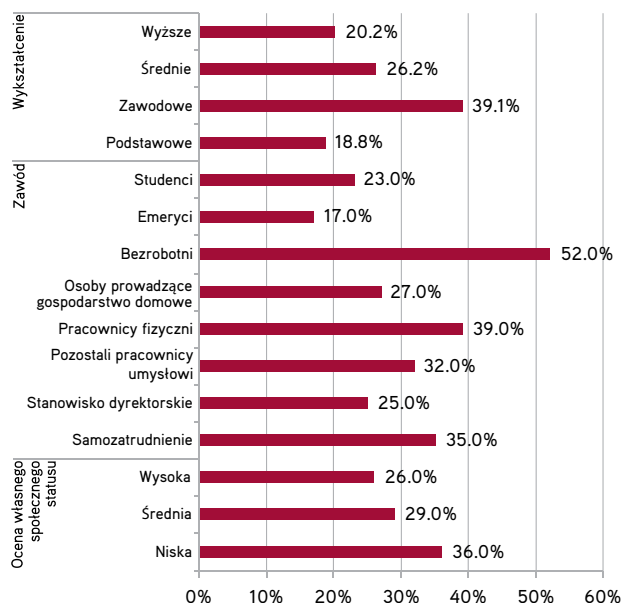
Ryc. 19. Częstość palenia w podziale na grupy wiekowe

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych GATS Poland (2010)

Ryc. 20. Częstość palenia przy uwzględnieniu poziomu wykształcenia, zawodu i statusu społecznego, 2010

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych GATS Poland (2010) i TNS (2010)

Podsumowując: rynek tytoniowy jest ważnym sektorem gospodarki polskiej i krajowego eksportu. Ceny papierosów w Polsce są wysokie, zwłaszcza w porównaniu z tymi we wschodnich krajach sąsiadujących. W ciągu ostatnich kilku lat konsumpcja papierosów zmalała na korzyść tańszych produktów w wyniku dużych podwyżek podatków.

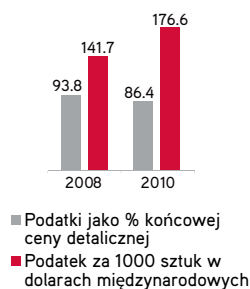
Kontrola rynku tytoniowego jest w Polsce na średnim poziomie. W Polsce kontrola łańcucha dostaw jest prowadzona na poziomie średnioniskim, kontrola konsumpcji wyrobów tytoniowych – na poziomie średniowysokim, a kontrola sprzedaży, reklamy i promocji w tym obszarze – na poziomie średnim. Porozumienia między OLAF-em a głównymi zainteresowanymi stronami są kluczowe dla regulacji sektora. Podatek od wyrobów tytoniowych jest jednym z najwyższych na świecie. Kraj ma niski w przeliczeniu na mieszkańca poziom wydatków na politykę ograniczania palenia tytoniu.

Podatki

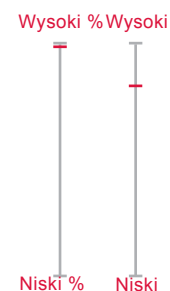
Podatki jako % końcowej ceny detalicznej najlepiej sprzedającej się marki
Podatek za 1000 sztuk w dolarach międzynarodowych, parytet siły nabywczej najlepiej sprzedającej się marki

Źródło: WHO

86.4 %
2. z 181 krajów

Int.\$, PPP 176.6
29 z 164 krajów
(2010)

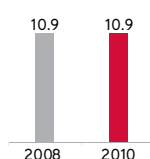

Ostatnie dostępne dane (2013): **84.6% - Int.\$, PPP 255.5** (Komisja Europejska)

Działanie rządu

Wydatki publiczne na zapobieganie nielegalnemu handlowi z puli przeznaczonej na kontrolę rynku tytoniowego, na 1000 mieszkańców (USD)

Źródło: WHO-Global Tobacco Epidemic

US\$ 10.9

56 z 106 krajów

(dane z ostatniego dostępnego roku)

Kontrola podaży tytoniu*

Wskaźnik kompozytowy pozwalający określić konkretne działań w kraju

Źródło: Współpraca Transcrime

2/5 punktów

(2013)

Marketing i promocja wyrobów tytoniowych*

Wskaźnik kompozytowy pozwalający określić konkretne działań w kraju

Źródło: Współpraca Transcrime

4/5 punktów

(2013)

Marketing i promocja wyrobów tytoniowych*

Wskaźnik kompozytowy pozwalający określić konkretne działań w kraju

Źródło: Współpraca Transcrime

3/5 punktów

(2013)

* Wskaźnik nie powinien być interpretowany według zasady mówiącej, że wyższa wartość jest zawsze lepsza od niższej. Jego celem jest raczej zwięzłe ukazanie intensywności działań środków zastosowanych w określonym obszarze.

•• Rynek tytoniowy w Polsce jest słabo uregulowany.

- W 2010 roku Polska zajęła **19. pozycję na 31 krajów europejskich w skali kontroli rynku wyrobów tytoniowych** (Tobacco Control Scale; TCS). Oznacza to spadek o 5 pozycji od roku 2007, co odzwierciedla brak aktywności w tym obszarze na przestrzeni ostatnich lat (Joossens i Raw, 2011, 8)¹⁷. Stało się tak, mimo że w 2007 roku rząd zainicjował ogólnokrajowy plan działania mający na celu kontrolę rynku wyrobów tytoniowych na lata 2007-2015 (WHO, 2009, 51).
- Światowa Organizacja Zdrowia podkreśliła pewne niedociągnięcia w polskich przepisach i regulacjach dotyczących miejsc wolnych od dymu papierosowego oraz etykiet ostrzegawczych (WHO, 2011b, 100)¹⁸.
- Mimo ww. zastrzeżeń, gdy spojrzymy na Europę Środkową i Wschodnią, Polska ma jeden z najbardziej rygorystycznych systemów kontroli rynku wyrobów tytoniowych (Ciecierski, 2007).

•• Polskie przepisy muszą bowiem być zgodne z wymaganiami i normami międzynarodowymi oraz UE.

17. TCS została opracowana w celu oceny poziomu przepisów krajowych w odniesieniu do sześciu kwestii polityki kontroli rynku wyrobów tytoniowych, określonych przez Bank Światowy, tj.: wyższe opodatkowanie wyrobów tytoniowych, zakaz palenia w miejscach publicznych i miejscach pracy, zakazy reklamy i promocji, świadomość konsumentów, etykiety ostrzegawcze oraz pomoc przy rzucaniu palenia (World Bank, 2011).

18. Raport WHO opiera się na zestawie działań MPOWER, opracowanych przez WHO. MPOWER jest akronimem sześciu założeń tej polityki, która obejmuje: monitorowanie używania tytoniu oraz działań profilaktycznych: przestrzeganie ludzi przed dymem tytoniowym, oferowanie pomocy przy rzucaniu palenia, wydawanie odpowiednich ostrzeżeń o niebezpieczeństwach wynikających z palenia tytoniu; egzekwowanie zakazu reklamy i promocji wyrobów tytoniowych oraz sponsorowania ich oraz realizowanie podwyższania podatków na wyroby tytoniowe (WHO, 2008).

- 15 września 2006 roku Polska podpisała Konwencję Ramową dla ograniczenia zdrowotnych następstw palenia tytoniu, międzynarodowy traktat ustanawiający szereg obowiązków dla państw członkowskich (WHO, 2011c). Jako państwo członkowskie UE, **Polska musi wdrożyć przepisy obowiązujące w Unii Europejskiej** (Ciecierski, Cherukupalli i Weresa, 2011a, 16). Kompetencje UE w regulacji kwestii służby zdrowia poszczególnych państw są ograniczone, dlatego większość przepisów unijnych skupia się na rynku tytoniowym oraz rozwoju wspólnego rynku wśród 27 państw członkowskich. Przepisy te obejmują opodatkowanie, produkcję i dystrybucję oraz reklamę, wpływając jednocześnie pośrednio na kwestie zdrowotne i tytoniowe (Transcrime, 2011a)^{19,20,21}.

•• Istotne wymagania dotyczą zakazów dotyczących produktów.

- W 2004 roku, wraz z przystąpieniem Polski do UE, rząd zakazał sprzedaży papierosów o zawartości substancji smolistych wyższych niż 10 mg (Euromonitor International, 2012b, 5).
- **Komisja Europejska pracuje nad przepisami całkowicie zakazującymi produkowanie papierosów mentolowych**, innych aromatyzowanych papierosów oraz papierosów typu „slim”. Według KE, młodzi ludzie, a zwłaszcza młode kobiety, uważają te produkty za szczególnie atrakcyjne. Jeśli przepisy zostaną zatwierdzone, wniosek powinien zostać przyjęty w 2014 roku, a w życie wejdzie w roku 2015 (Nikolas, 2012; Polskie Radio, 2013; Mardosz, 2013).
- Polska produkuje aż 40 proc. wszystkich papierosów mentolowych w UE. Zakaz ich produkcji może mieć istotny, negatywny wpływ na przemysł tytoniowy i wpływy do budżetu (Mardosz, 2013). Z tego powodu rzecznik Ministerstwa Zdrowia oświadczył, że Polska nie będzie wspierać projektu dyrektywy w sprawie wyrobów tytoniowych (Polskie Radio, 2013; Londynek, 2013).

19. W odniesieniu do opodatkowania dyrektywy 2008/118/WE i 2007/74/WE wyznaczają ogólne ramy postępowania; dyrektywy 92/79/EWG, 92/80/EWG i 95/59/WE koncentrują się bardziej konkretnie na wyrobach tytoniowych (Transcrime, 2011a, 6).

20. Dyrektywa 2001/37/WE reguluje produkcję i dystrybucję na terenie UE. Ponadto zalecenie Rady 2003/54/WE z dnia 2 grudnia 2002 roku mówi w odniesieniu do państw członkowskich UE o dalszym ograniczeniu lub zakazie sprzedaży wyrobów tytoniowych nieletnim (Transcrime, 2011a, 6).

21. Rozporządzenie UE w sprawie reklamy jest określone w: Dyrektywie 2010/13/UE – dla mediów audiowizualnych, w tym do reklamy telewizyjnej; Dyrektywie 2003/33/WE – dla innych form reklamy (Transcrime, 2011a, 6).

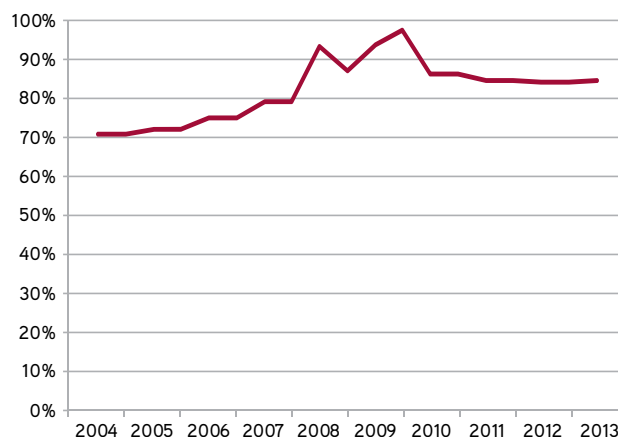
•• Podatki są wysokie.

- Przez wiele lat Polska prowadziła politykę kontroli podatków od wyrobów tytoniowych poprzez coroczne podwyższanie podatku akcyzowego o poziom powyżej inflacji (WHO, 2009, 36). Wyższa akcyza łączona była ze spadkiem popularności palenia (Ciecierski, 2007).
- Podatek akcyzowy na papierosy został podniesiony do poziomu 84,61 proc. ceny końcowej w dniu 1 stycznia 2013 roku (Komisja Europejska, 2013). Według Ministerstwa Finansów średni wzrost ceny detalicznej paczki 20 papierosów kształtuje się na poziomie 0,60 PLN (Polskie Radio dla Zagranicy, 2012). W Polsce kwota wszystkich podatków, należnych w odniesieniu do 1000 papierosów, wyrażona parytetem siły nabywczej w dolarach międzynarodowych, wynosi 255,5 (188 PLN) W 2010 roku wynosiła ona 176,6 (29. miejsce na świecie) (Tabela 2) (WHO, 2012; Komisja Europejska, 2013).
- W 2010 roku w Polsce podatek stanowił 86,4 proc. ostatecznej ceny detalicznej papierosów najlepiej sprzedającej się marki (2. miejsce po Bułgarii spośród 181 krajów badanych przez WHO) (Ryc. 22., s. 43) (WHO, 2011d; WHO, 2011c, 100). Obecnie w Polsce podatki, wyrażone jako udział w ostatecznej cenie paczki papierosów, są na 5. miejscu wśród najwyższych wśród krajów UE (Komisja Europejska, 2013)²².
- Wysokość podatku od papierosów wzrosła o 19 proc. od kiedy Polska przystąpiła do UE w 2004 roku, ale spadła o 13,3 proc. od momentu swojej najwyższej wartości z marca 2009 roku, kiedy wynosiła 97,62 proc. (Ryc. 21. i Tabela 3, s. 43) (Komisja Europejska, 2013).
- UE wymaga ustalenia minimum 90 EUR w podatkach na 1000 papierosów do stycznia 2014 roku. Polska i inne nowe państwa członkowskie UE muszą wdrożyć ten przepis do 31 grudnia 2017 roku (Ciecierski, Cherukupalli i Weresa, 2011a).

- W styczniu 2013 roku polski rząd znówelizował Ustawę z dnia 6 grudnia 2008 roku o podatku akcyzowym (Dz. U. z 2011, nr 108) i wprowadził podatek od konsumpcji świeżych liści tytoniu (patrz: *Świeże liście tytoniu*).

Ryc. 21. Wysokość podatku od papierosów, średnia ważona ceny, w latach 2004-2013

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Komisji Europejskiej – Dyrekcji Generalnej ds. Podatków i Unii Celnej

ŚWIEŻE LIŚCIE TYTONIU

W 2012 dość duża część konsumentów tytoniu do ręcznego zwijania przerzuciła się na świeże liście tytoniu ze względu na ich niższą cenę. W 2012 roku KPMG oszacował, że świeże liście tytoniu warte były tyle samo co ponad 6 mld papierosów. Według źródeł branżowych w 2012 roku świeże liście tytoniu stanowiły 7 proc. całego rynku tytoniowego. Przed nowelizacją ustawy, produkt był sprzedawany jako nieprzetworzony tytoń, co umożliwiało niepłacenie za niego podatku akcyzowego. Świeże liście tytoniu można było legalnie kupić w internecie i lokalnych sklepach (PMPL, 2012; KPMG, 2013, 155).

²². Najnowsze dane Komisji Europejskiej pokazują, że wszystkie podatki nakładane na papierosy, w tym podatek VAT, stanowią 84,61 proc. średniej ważonej ceny (Komisja Europejska, 2013). Zgodnie z art. 2 dyrektywy Rady 92/79/EWG „średnia ważona detaliczna cena sprzedaży jest obliczana w odniesieniu do całkowitej wartości wszystkich papierosów dopuszczonych do konsumpcji, na podstawie detalicznej ceny sprzedaży obejmującej wszystkie podatki, podzielonej przez całkowitą liczbę papierosów dopuszczonych do konsumpcji” (Komisja Europejska, 2013, 5). Polska zajmuje 2. pozycję wśród państw członkowskich UE pod względem najwyższego procentu podatku będącego elementem średniej ważonej ceny.

Tabela 3. Opodatkowanie w Polsce różnych odmian gotowych papierosów, czerwiec 2000-styczeń 2013

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Ciecierski et al. (2011a) i Komisji Europejskiej – Dyrekcji Generalnej ds. Podatków i Unii Celnej

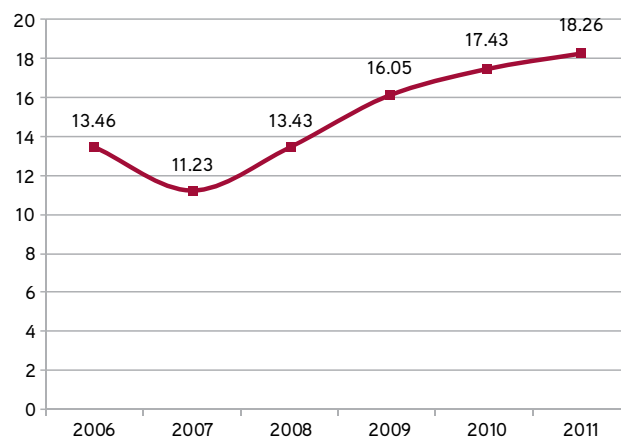
Rok	Jednostka pomiaru	2000	2000	2001	2002	2003	2004	2004	2005	2006
Miesiąc		Czerwiec	Październik	Styczeń	Styczeń	Styczeń	Styczeń	Maj	Styczeń	Styczeń
VAT	% ceny	22%	22%	22%	22%	22%	22%	22%	22%	22%
Podatek specjalny	W PLN za 1000 papierosów	37,50	42,00	50,00	52,00	57,00	64,00	64,00	68,38	75,12
Podatek ad valorem	% ceny	25,0%	25,0%	25,0%	25,0%	25,0%	25,0%	26,7%	28,5%	31,3%
Rok		2007	2008	2008	2009	2009	2010	2011	2012	2013
Miesiąc		Styczeń	Styczeń	Lipiec	Styczeń	Marzec	Styczeń	Styczeń	Styczeń	Styczeń
VAT	% ceny	22%	22%	22%	22%	22%	22%	23%	23%	23%
Podatek specjalny	W PLN za 1000 papierosów	80,87	91,00	91,00	99,16	138,50	146,83	158,36	170,97	188,0
Podatek ad valorem	% ceny	33,7%	37,9%	37,9%	41,3%	31,4%	31,4%	31,4%	31,4%	31,4%

• **Podatki na wyroby tytoniowe stanowią duży procent przychodów z podatku akcyzowego ogółem.**

- Przychody z wyrobów tytoniowych stanowią 32 proc. całości przychodów z podatku akcyzowego. Przychody z akcyzy tytoniowej wzrosły w latach 2006-2011 o 35,7 proc. (Ryc. 22.) (Ministerstwo Finansów, 2012a, 9).

Ryc. 22. Przychody z podatku akcyzowego na wyroby tytoniowe, w mln PLN, lata 2006-2011

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Ministerstwa Finansów (2012a)

• **Inwestycje rządowe w obszarze polityki kontroli rynku tytoniowego są znikome.**

- Joossens i Raw zauważają, że poziom finansowania przez państwo działań zmierzających do kontroli nad rynkiem tytoniowym jest nadal bardzo niski (2011, 9). Według danych rządowych, budżet na kontrolę rynku wyrobów tytoniowych w Polsce wyniósł 1 milion PLN (ok. 350 000 USD), co odpowiada w przybliżeniu 0,011 USD na osobę^{23, 24}. To daje Polsce 56. miejsce na świecie (WHO, 2011a; Joossens i Raw, 2011, 6)²⁵.

²³. Kurs wymiany PLN/USD Europejskiego Banku Centralnego na dzień 31 grudnia 2009 roku.

²⁴. Wykres przedstawia „finansowanie na poziomie krajowym (w przypadku państw federalnych jest to suma wszystkich funduszy rządów różnych regionów, ale nie społeczności lokalnych) w 2009 roku masowych kampanii informacyjnych, projektów kontroli rynku wyrobów tytoniowych, programów edukacyjnych oraz wsparcia dla organizacji pozarządowych. Finansowanie projektów kontroli rynku wyrobów tytoniowych ze źródeł innych niż rządowe, takich jak sektor prywatny, nie jest w naszym wykresie uwzględnione. Finansowanie leczenia uzależnienia od tytoniu (w tym zwrot kosztów leków i oraz telefonów na pomocne infolinie) oraz egzekwowania przepisów prawa nie są włączone (Joossens i Raw, 2011, 6).

²⁵. Ranking został opracowany przez Transcrime na podstawie danych WHO Country Reports, 2010.

- Zgodnie z przepisami Ustawy o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych Polska powinna przeznaczyć 0,5 proc. dochodów budżetowych z podatku akcyzowego od wyrobów tytoniowych na finansowanie realizacji programów pozwalających zredukować groźne dla zdrowia skutki palenia tytoniu. Jednak fundusze, które trafiają do Głównego Inspektora Sanitarnego, są w rzeczywistości dużo niższe (WHO, 2009, 51).

Tabela 4. Regulacje prawne kontroli łańcucha dostaw w Polsce

Źródło: Opracowanie Transcrime

Wskaźnik kontroli łańcucha dostaw	Wartość
1) Sprzedaż detaliczna wyrobów tytoniowych wymaga koncesji	0 punktów
2) Produkcja wyrobów tytoniowych wymaga koncesji	1 punkt
3) Obowiązkowy jest system identyfikacji klienta i weryfikacji stosowany do łańcucha dostaw wyrobów tytoniowych	0,5 punktu
4) Istnieje system śledzenia i ustalania pochodzenia wyrobów tytoniowych	0,5 punktu
5) Brak stref wolnego handlu dla wyrobów tytoniowych	0 punktów

Uwaga: wskaźnik nie powinien być interpretowany według zasady mówiącej, że wyższa wartość jest zawsze lepsza od niższej. Jego celem jest raczej ukazanie intensywności działań zastosowanych w określonym obszarze.

• Polska ma średnio-niski poziom kontroli łańcucha dostaw (2/5 punktów, Tabela 4).

- **Sprzedaż detaliczna wyrobów tytoniowych nie wymaga w Polsce posiadania koncesji.** Wszyscy przedsiębiorcy muszą natomiast zarejestrować się w Krajowym Rejestrze Sądowym (Ustawa nr 168 z 2007 roku i Ustawa nr 155 z 2007 roku) lub w Centralnej Ewidencji Działalności Gospodarczej (Ustawa nr 173 z 2004 roku). Mimo przyznanej koncesji, działalność może zostać ograniczona, ukarana lub zakazana z powodu naruszenia przepisów prawa karnego lub cywilnego, zgodnie z art. 855 Ustawy nr 100 z 1931 roku, który reguluje zasady sprzedaży wyrobów tytoniowych (punkt 1. w Tabeli 4).

- **Produkcja wyrobów tytoniowych wymaga koncesji.** Ustawa nr 251 z 2007 roku i Ustawa nr 59 z 2009 roku regulują produkcję wyrobów tytoniowych. Przepisy prawne nakładają na producentów obowiązek określenia się w Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD), czyli w rejestrze działalności regulowanych (punkt 2. w Tabeli 4).
- **System identyfikacji i weryfikacji klienta stosowany w odniesieniu do łańcucha dostaw wyrobów tytoniowych nie jest w Polsce wymagany prawem.** Jednak na mocy porozumień między największymi producentami wyrobów tytoniowych i OLAF (Europejski Urząd ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych) wprowadzono taki obowiązek. Umowy te zobowiązują przemysł do wspierania takich rozwiązań, jak: „poznaj swojego klienta”, „znaj swoje płatności”, a także do kontroli i śledzenia wielkości wolumenów (punkt 3. w Tabeli 4) (Komisja Europejska, 2004, Komisja Europejska, 2007, Komisja Europejska, 2010a, Komisja Europejska, 2010b).
- **Prawo polskie nie nakłada obowiązku stworzenia systemu śledzenia i ustalania pochodzenia wyrobów tytoniowych** Jednak Komisja Europejska podpisała prawnie wiążące i podlegające egzekucji umowy z największymi producentami wyrobów tytoniowych mające na celu zwalczanie nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi. Z tego powodu wiodące podmioty przemysłu tytoniowego w Polsce dysponują systemami śledzenia i lokalizacji (punkt 4. w Tabeli 3) (Komisja Europejska, 2004; Komisja Europejska, 2007; Komisja Europejska, 2010a; Komisja Europejska, 2010b).

- **Polska ma 14 wyznaczonych stref wolnego handlu** (Ministerstwo Gospodarki, 2012; Worldwide Tax, 2012). Żadna z nich nie figuruje na liście problematycznych stref wolnego handlu (zwanych dalej SWH) (punkt 5. w Tabeli 3) (BASCAP, 2012).

Tabela 5. Regulacje prawne dotyczące konsumpcji i sprzedaży tytoniu w Polsce

Źródło: Opracowanie Transcrime

Konsumpcja tytoniu oraz wskaźnik sprzedaży	Wartość
1) Zakaz palenia w miejscach publicznych	0,5 punktu
2) Zakaz palenia w miejscach pracy	0,5 punktu
3) Zakaz sprzedaży wyrobów tytoniowych w automatach	1 punkt
4) Zakaz sprzedaży tytoniu nieletnim	1 punkt
5) Zakaz palenia w barach, kawiarniach i restauracjach	1 punkt

Uwaga: wskaźnik nie powinien być interpretowany według zasady mówiącej, że wyższa wartość jest zawsze lepsza od niższej. Jego celem jest raczej ukazanie intensywności działań środków zastosowanych w określonym obszarze.

• **Poziom konsumpcji i sprzedaży wyrobów tytoniowych w Polsce jest średniowysoki, z oceną 4/5 punktów (Tabela 4).**

- **Zakazy i ograniczenia palenia są powszechne.** W listopadzie 2010 roku polski rząd wprowadził zakaz palenia tytoniu we wszystkich ośmiu kategoriach miejsc publicznych, określonych przez WHO (punkty 1. i 2. w Tabeli 5)²⁶.
- Prawo pozwala na tworzenie specjalnych palarni we wszystkich wyżej wymienionych miejscach, z wyjątkiem zakładów opieki zdrowotnej i placówek oświatowych (Euromonitor International, 2012b, 6). Co więcej, instytucje takie jak WHO i Główny Inspektorat Sanitarny podkreślają brak egzekwowania prawa (WHO, 2011a; Zadrożna, 2011).

²⁶. Miejsca, o których mowa powyżej, to placówki opieki zdrowotnej, placówki oświatowe inne niż uczelnie wyższe, obiekty rządowe, biura i zamknięte miejsca pracy, nieuwzględnione w innych kategoriach, restauracje i inne placówki, w których podaje się przede wszystkim jedzenie, puby i bary oraz inne obiekty, gdzie podaje się głównie napoje (nie dotyczy miejsc, gdzie alkohol podaje się nielegalnie) i środki transportu publicznego (WHO, 2011P, 100).

- **Istnieje zakaz sprzedaży wyrobów tytoniowych w automatach.** Art. 6 Ustawy o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu z 1995 roku (punkt 3. w Tabeli 5).
- Sprzedaż wyrobów tytoniowych jest dozwolona jedynie osobom w wieku 18 lat i starszym. Art. 6 Ustawy o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu z 1995 roku (punkt 4. w Tabeli 5).
- **Zakaz palenia obowiązuje również w restauracjach, barach i pubach.** Właściciele i menedżerowie barów, kawiarni i restauracji z dwoma lub więcej oddzielnymi salami mogą przeznaczyć jedną z nich dla gości palących (punkt 5. w Tabeli 5) (Euromonitor International, 2012b, 6).
- **Poziom regulacji dotyczących marketingu i promowania wyrobów tytoniowych w Polsce jest średni (z oceną 4/5 punktów, Tabela 6).**

Tabela 6. Postrzeganie występowania palenia tytoniu na obszarach wolnych od palenia, ankietą z lutego 2011 roku

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych TNS (2011)

	Palące		Niepalący	
	Mężczyźni	Kobiety	Mężczyźni	Kobiety
Miejsca pracy	14%	6%	14%	7%
Bary i puby	18%	10%	20%	15%
Restauracje	7%	3%	5%	6%
Dyskoteki i kluby	14%	16%	16%	15%
Centra handlowe	3%	1%	3%	2%
Placówki kulturalne	2%	1%	3%	1%
Placówki oświatowe	6%	3%	9%	5%
Przychodnie zdrowia i kliniki	5%	4%	2%	4%
Urzędy	4%	3%	2%	2%
Przystanki autobusowe	41%	38%	43%	40%
Środki transportu publicznego	6%	6%	4%	3%
Placówki sportowe	13%	7%	12%	4%

Tabela 7. Regulacje prawne dotyczące marketingu i promocji wyrobów tytoniowych

Źródło: Opracowanie Transcrime

Wskaźnik marketingu i promocji wyrobów tytoniowych	Wartość
1) Zakaz sponsorowania wyrobów tytoniowych, reklamowania ich w radiu, telewizji, nadawanych programach i mediach drukowanych	1 punkt
2) Zakaz reklamy na billboardach i reklamy zewnętrznej	1 punkt
3) Zakaz eksponowania wyrobów tytoniowych w punktach sprzedaży	0 punktów
4) Zakaz bezpłatnej dystrybucji próbek tytoniu	1 punkt
5) Obowiązkowe obrazkowe ostrzeżenia zdrowotne	0 punktów

Uwaga: wskaźnik nie powinien być interpretowany według zasady mówiącej, że wyższa wartość jest zawsze lepsza od niższej. Jego celem jest raczej ukazanie intensywności działań środków zastosowanych w określonym obszarze.

- **Na opakowaniach wyrobów tytoniowych nie ma obrazkowych ostrzeżeń zdrowotnych** (WHO, 2011a, 4; Euromonitor International, 2012b, 3). Polska ratyfikowała dyrektywę unijną 2001/37/WE mówiącą o tym, że opakowania wyrobów tytoniowych muszą zawierać werbalne ostrzeżenia zdrowotne (punkt 5. w Tabeli 7) (WHO, 2011a, 4; Euromonitor International, 2012b, 3).

Podsumowując, można powiedzieć, że Polska ma średni poziom regulacji rynku tytoniowego, ze szczególnie wysokimi podatkami akcyzowymi. W Polsce jest średnioniski poziom kontroli łańcucha dostaw, średniowysoki poziom kontroli konsumpcji wyrobów tytoniowych oraz średni poziom kontroli sprzedaży, reklamy i promocji w tym obszarze. Porozumienia między OLAF a największymi koncernami tytoniowymi są kluczowe dla regulacji sektora. Polskie strefy wolnego handlu działają dobrze.

- **Praktycznie wszystkie formy reklamowania wyrobów tytoniowych i powiązane z nimi działania sponsoringowe są zakazane** (Art. 8 Ustawy o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu z 1995 roku) (punkt 3. w Tabeli 4, s. 44). Obejmuje to billboardy, telewizję, radio i reklamy w gazetach drukowanych (WHO 2011d). Zakaz reklamy wyrobów tytoniowych nie obejmuje międzynarodowych gazet i czasopism (WHO 2011a) (punkt 1. i 2. w Tabeli 7).
- **Nie ma zakazu eksponowania wyrobów tytoniowych w punktach sprzedaży.** Art. 6 Ustawy o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu z 1995 roku (punkt 3. w Tabeli 6, s. 45) zakazuje tylko ekspozycji imitacji paczek papierosów (punkt 3. w Tabeli 7).
- Art. 2 i art. 8 ust. 9 Ustawy o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu z 1995 roku zakazują darmowej dystrybucji wyrobów tytoniowych (punkt 3. w Tabeli 4, s. 44). Promowanie wyrobów tytoniowych również jest zakazane. Ustawa wyraźnie mówi o bezpłatnej dystrybucji wyrobów tytoniowych w definicji promocji wyrobów tytoniowych (punkt 4 w Tabeli 7).

PIĘĆ
CZYNNIKÓW
NAPĘDZAJĄCYCH:
ŚRODOWISKO
PRZESTĘPCZE

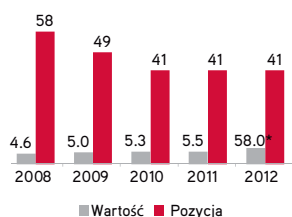
Polska jest bezpiecznym krajem, o niskim poziomie przestępczości. Korupcja i szara strefa są generalnie na poziomie umiarkowanym. Zażywanie narkotyków jest niskie, w stosunku do ogólnej populacji, wyższe jedynie wśród studentów. W kraju działa coraz więcej zorganizowanych grup przestępczych.

Korupcja

Wskaźnik postrzegania korupcji

Źródło: Transparency International

58.0*

41. z 176 krajów

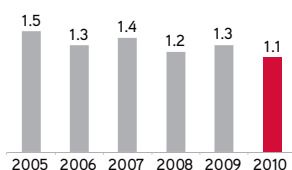
(2012)

Zabójstwa

Liczba zabójstw na 100 000 mieszkańców

Źródło: UNODC

1.1

158. z 187 krajów

(dane z ostatniego dostępnego roku)

Wskaźnik przestępczości zorganizowanej

Kompozytowy wskaźnik przestępczości zorganizowanej

Źródło: Van Dijk „The World of Crime”

52.4

65 z 156 krajów

(dane z ostatniego dostępnego roku)

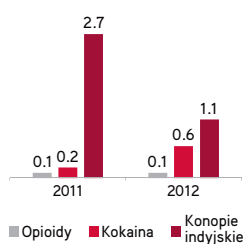

48

Narkotyki

Roczna częstość używania opioidów (18-64), kokainy i konopi (18-64)

Źródło: UNODC-World Drug Report

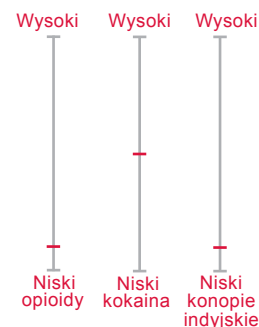
Opioidy 0.1

Kokaina 0.6

Konopie indyjskie 1.1

opioidy: 108 out of 132 countries
kokaina: 47 out of 99 countries
konopie indyjskie: 113 out of 139 countries

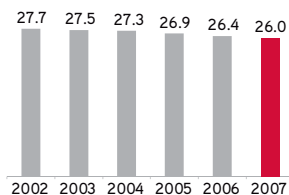
(dane z ostatniego dostępnego roku)

Szara strefa

Wskaźnik działań rynkowych, które nie są objęte oficjalnymi szacunkami PKB

Źródło: Schneider, Buehn, Czarnogóra (2010), „New Estimates for the Shadow Economies all over the World”

26.0

46 z 162 krajów

(2007)

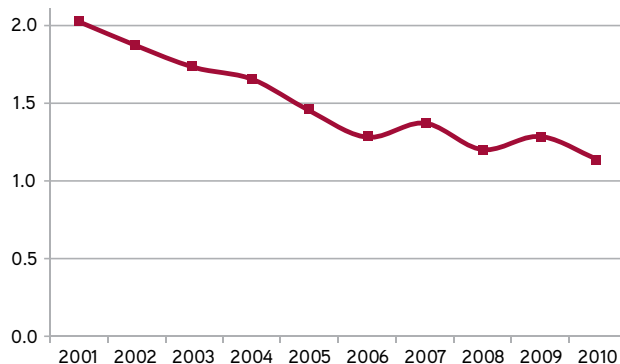
* Skala wskaźnika postrzegania korupcji do 2011 roku wynosiła od 0 do 10. Od roku 2012 skala ta została zmieniona na od 0 do 100. Kraje z wysokim stopniem korupcji zajmują w tym rankingu niskie pozycje.

TRENDY W PRZESTĘPCZOŚCI

- **Poziom przestępczości w Polsce jest niski, a zmniejszył się szczególnie po roku 2000 (Amerykański Departament Stanu, 2011).**
- **Polska jest trzecim najbezpieczniejszym krajem wśród członków OECD** (OECD, 2012f). Wskaźnik wszystkich przestępstw z użyciem przemocy, w tym napaści, rabunków, napaści na tle seksualnym, porwań i zabójstw, zmalał od 2003 roku (UNODC, 2012a).
- Wskaźnik zabójstw maleje o 6 proc. rocznie od 2001 roku (Ryc. 23.) Liczba zabójstw na 100 000 mieszkańców w 2011 roku wynosiła 1,14 (UNODC, 2011). W klasyfikacji na częstość zabójstw Polska zajmuje 158. pozycję na 187 krajów (UNODC, 2011)²⁷.

Ryc. 23. Liczba zabójstw na 100 000 mieszkańców, lata 2001-2010

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie statystyk zabójstw UNODC, 2012a)

- Przestępstwa majątkowe, w tym kradzieże samochodów, bezprawne wtargnięcie z zamiarem kradzieży i inne kradzieże, wykazują ogólny spadek od 2001 roku; wzrost nastąpił jedynie w liczbie włamań od 2008 roku (UNODC, 2012a).
- **Strach przed przestępczością jest jednak wyższy niż w większości krajów rozwiniętych** (OECD 2012g): 63 proc. Polaków czuje się bezpiecznie, spacerując samotnie w nocy, co jest wskaźnikiem poniżej średniej OECD 67 proc., a 88 proc. populacji uważa, że żyje w bezpiecznym i spokojnym kraju. Podczas gdy mężczyźni są bardziej narażeni na bycie ofiarami napaści i brutalnych przestępstw, kobiety sygnalizują większą niepewność ze względu na obawy przed atakami o podłożu seksualnym (OECD, 2012g; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012).

²⁷. Jest to ranking, w którym kraje z najwyższą liczbą zabójstw zajmują wysokie pozycje.

- Wskaźniki przestępczości są jedynie nieznacznie związane ze statusem ekonomicznym w Polsce, a wskaźnik przestępczości dla najbiedniejszych 20 proc. społeczeństwa jest tylko o 0,2 proc. wyższy niż dla najbogatszych 20 proc. (OECD, 2012p).

KONSUMPCJA I RYNKI NARKOTYKÓW

- **Częstość zażywania narkotyków jest w Polsce średnio-niska.**
- Konopie indyjskie są najpowszechniejszym narkotykiem w Polsce, ale jego poziom konsumpcji nadal pozostaje niski. W roku 2010 wskaźnik konsumpcji wśród dorosłych wyniósł 1,1 proc., co daje Polsce 113. pozycję na 139 krajów.²⁸ Jego powszechność wśród młodych dorosłych jest znacznie wyższa: 18 proc. wśród uczniów i studentów w roku 2010, co oznacza wzrost o 9,6 proc. w stosunku do roku 2008 (Reitox Polski, 2012, 36).
- **Wskaźnik konsumpcji kokainy w Polsce jest średni** (47. pozycja na 99 krajów). 0,6 proc. dorosłych potwierdziło zażywanie tej substancji w 2011 roku (wzrost o 0,2 proc. w stosunku do 2010 roku) (UNODC, 2012b).
- **Wskaźnik konsumpcji heroiny jest niski.** Z wynikiem 0,1 proc. w 2011 roku, jeśli chodzi o zażywanie opioidów, Polska zajmuje 108. pozycję na 132 kraje (UNODC, 2012b).
- **Wskaźnik stosowania leków do celów innych niż medyczne jest w Polsce wyjątkowo wysoki.** Sondaże przeprowadzone przez CINN i KBPN pokazują, że zażywanie substancji psychoaktywnych jest bardziej rozpowszechnione niż zażywanie jakichkolwiek narkotyków (Reitox Polski, 2012, 37).^{29,30} Szczególnie wysoki wskaźnik występuje wśród ludzi młodych (11 proc. wśród mężczyzn, 24 proc. wśród kobiet) (UNODC, 2012b, 13).

²⁸. Ranking został opracowany przez Transcrime na podstawie danych UNODC WDR 2012, pokazujących najnowsze dostępne dane.

²⁹. CINN – Centrum Informacji o Narkotykach i Narkomanii.

³⁰. KBPN – Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii.

Tabela 8. Liczba skonfiskowanych narkotyków w Polsce, lata 2006-2010

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych UNDOC (2010b) oraz CBS (2012)

	Amfetamina (kg)	Kokaina (kg)	Heroina (kg)	Haszysz (kg)	Marihuana (kg)	Ecstasy (jednostka)
2011	393,9*	75,5*	6,4*	78,2*	1211,1*	76 090*
2010	534,3	111,0	24,8	85,4	1501,1	269 841
2009	421,7	117,5	7,7	17,1	883,4	218 626
2008	342,2	28,7	79,0	114,7	478,4	436 000
2007	423,7	161,0	178,0	33,1	353,0	610 565
2006	332,3	22,0	154,8	34,6	400,8	145 389

*Dane dotyczą konfiskat dokonanych wyłącznie przez lokalne CBS KGP.

• **Wzrasta liczba konfiskowanych narkotyków, ale Polska pozostaje atrakcyjnym punktem, jeśli chodzi o produkcję narkotyków syntetycznych.**

- Mimo znaczących wahań, **liczba konfiskat narkotyków między rokiem 2006 a 2010 wzrosła** (UNODC, 2012b). Skonfiskowane narkotyki są jednym z czynników pozwalających oszacować skalę przemytu narkotyków. Z drugiej strony, czynnik ten może po prostu odzwierciedlać zmiany w działaniach organów ścigania oraz gotowości do zgłaszania przestępstw, a nie skalę nielegalnej działalności (NationMaster, 2012).
- Konfiskaty przemycanych konopi indyjskich wzrosły w ostatnich latach (UNODC, 2012b). W 2010 roku władze przechwyciły rekordową ilość marihuany (1501 kg), co oznaczało wzrost o 70 proc. w stosunku do roku 2009 (Reitox Polish, 2012, 9). Ilości konfiskowanych w Polsce konopi sytuują ten kraj na 18. miejscu w Europie³¹.
- Według UNODC uprawa konopi wzrosła w latach 2009-2010 (UNODC, 2012b, 48); władze mówią też o pojawieniu się upraw w pomieszczeniach zamkniętych, często zarządzanych przez grupy Wietnamczyków (Europol, 2011b, 17; UNODC, 2012b, 48).

• **Polska znajduje się na najważniejszych szlakach przemytu heroiny.** Leży na północnej dodatkowej trasie tzw. szlaku bałkańskiego (Interpol, 2012a). Od 1980 roku szlak bałkański pozostaje najważniejszym połączeniem między afgańskimi uprawami maku a rynkami Europy Zachodniej (UNODC, 2012b).

Co więcej, tzw. jedwabny szlak, czyli druga najważniejsza trasa przemytu heroiny, również wiedzie przez Polskę (Interpol, 2012b).

- Wskaźnik konfiskaty przemycanej heroiny spadł o 84 proc. między 2006 a 2010 rokiem. W 2010 roku wskaźnik przechwyty przemycanej heroiny sytuował Polskę na 27. pozycji wśród 42 krajów europejskich (Reitox Polish, 2012, 9; UNODC, 2012b).
- Z kolei wskaźnik konfiskaty transportów kokainy wzrósł w latach 2006-2010 czterokrotnie (UNODC, 2012b). Jednak ze względu na duże różnice w skali poszczególnych lat, niemożliwe jest określenie precyzyjnego trendu w tej kwestii.
- Siedem krajów (Francja, Niemcy, Holandia, Polska, Hiszpania, Turcja i Wielka Brytania) konfiskuje 90 proc. amfetaminy, której przemyt do Europy udaje się namierzyć. (UNODC, 2012b, 54). W Polsce w 2010 roku udało się przechwycić 534,3 kg przemycanej amfetaminy (wzrost o 60,8 proc. w stosunku do 2006 roku) oraz 269 841 sztuk ecstasy (wzrost o 85,6 proc. w stosunku do 2006 roku). Dane te potwierdzają istotną rolę, jaką terytorium Polski odgrywa w produkcji środków pobudzających z grupy amfetamin (głównie amfetaminy i ecstasy) (UNODC, 2012b, 80; Europol, 2011b, 16).

31. Ranking został opracowany przez Transcrime na podstawie informacji UNODC WDR 2012, pokazujących dane za rok 2010.

Tabela 9. Centralne Biuro Śledcze Komendy Głównej Policji, lata 2006-2011

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych CBS (2013)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Liczba osób zamieszanych w przestępczość zorganizowaną	2644	3692	4858	5118	5615	6017
Liczba zorganizowanych grup przestępczych	246	348	425	500	547	595
Polskie grupy przestępcze	217	326	385	448	501	551
Międzynarodowe grupy przestępcze	28	19	32	38	36	39
Grupy przestępcze posługujące się językiem rosyjskim	1	3	5	10	7	4

- W 2011 roku Centralne Biuro Śledcze Komendy Głównej Policji wykryło 12 laboratoriów zajmujących się produkcją narkotyków syntetycznych oraz 56 profesjonalnie zorganizowanych plantacji konopi (w 2010 roku było to odpowiednio 13 i 61) (CBS, 2012).

•• **Bezrobocie jest głównym czynnikiem napędzającym angażowanie się w działalność przestępczą.**

- W 2009 roku 30 proc. osób aresztowanych za handel narkotykami stanowili bezrobotni; dla porównania stopa bezrobocia w skali kraju wynosiła w tym samym roku 8,2 proc. (UNODC, 2012b, 88). Ponadto policja zidentyfikowała grupy romskie z Polski, zajmujące się przemytem osób bezrobotnych do Wielkiej Brytanii, gdzie dokonywały one oszustw w obszarze świadczeń socjalnych (Europol, 2011b, 27).

•• **Kupowanie podrabianych produktów jest powszechne.**

- Sprzedaż podrabianych produktów w Polsce generuje obroty rzędu 30 mld PLN, a **43 proc. Polaków kupiło podróbkę choć raz w życiu**. 28 proc. Polaków nie uważa sprzedaży podróbek za nieetyczne, ale społeczne postrzeganie negatywnych konsekwencji procederu podrabiania produktów wzrasta (Szozuk i Barchański, 2009; Nowak, 2012).
- Podrabiane są głównie towary konsumpcyjne, szczególnie dobra luksusowe, takie jak torebki, ale zjawisko to rozszerza się także na produkty B2B. Podrabiane towary są produkowane w kraju i importowane, głównie z Dalekiego Wschodu (Szozuk i Barchański, 2009; Nowak, 2012).

- Zjawisko to dotyczy również rynku tytoniowego. W 2011 roku wśród produktów podrabianych papierosy stanowiły zdecydowanie największy wolumen konfiskat (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 167).

PRZESTĘPCZOŚĆ ZORGANIZOWANA I KORUPCJA

•• **Poziom przestępczości zorganizowanej jest w Polsce średniowysoki, a korupcji – średnioniski.**

- Wskaźnik kompozytowy przestępczości zorganizowanej w Polsce jest średniowysoki – wynosi 52,4 i daje Polsce 65. pozycję na 156 krajów (Van Dijk, 2008)³².
- Przestępczość zorganizowana przeżywała swój „złoty wiek” w latach 90., ale do dziś jest to czynnik, którego nie można ignorować. (US Departament Stanu, 2011, 4; Europol, 2011b, 17). Potwierdza to fakt, że w ostatnich latach wzrosła liczba oskarżeń wobec członków zorganizowanych grup przestępczych (Tabela 8) (CBS, 2013).
- Wśród grup obcokrajowców dominują grupy składające się z Rosjan, Wietnamczyków, Ukraińców, Białorusinów oraz Litwinów (CBS, 2012).

³². Jest to ranking, w którym kraje o wysokim wskaźniku przestępczości zorganizowanej zajmują wysokie pozycje.

- Polskie grupy przestępczości zorganizowanej działają w różnych krajach i zajmują się przemytem narkotyków, cyberprzestępstwami, podrabianiem żywności i handlem ludźmi. Organy ścigania wykryły istnienie różnych grup aktywnie zajmujących się handlem ludźmi i powiązanych z Polską, również w Stanach Zjednoczonych (US Departament Stanu, 2011; 4, Europol, 2011b, 17).
- **W ramach wskaźnika postrzegania korupcji (Corruption Perceptions Index) Polska plasuje się na średnioniskiej pozycji.** Zajmuje 41. miejsce (z wynikiem: 58) na 183 krajów; wynik ten poprawia się nieustannie od 2008 roku (Transparency International, 2012). Pomimo tego, w 2011 roku policja wykryła 3675 przypadków czynnego łapówkarstwa, co oznacza wzrost o 24,1 proc. w stosunku do roku 2010 (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 221).
- **Polska szara strefa jest na poziomie średnim, z tendencją do zmniejszania się** (Schneider, Buehn i Czarnogóra, 2010). W rankingu rozmiaru szarej strefy w latach 1999-2007 Polska zajęła 46. pozycję na 162 kraje (Schneider, Buehn i Czarnogóra, 2010).

Podsumowując: poziom przestępczości jest w Polsce niski, a kraj ma średnioniski poziom korupcji i szarej strefy. Jednak przemyt narkotyków wzrasta, szczególnie jeśli chodzi o kilka konkretnych substancji, a w kraju działa spora liczba zorganizowanych grup przestępczych.

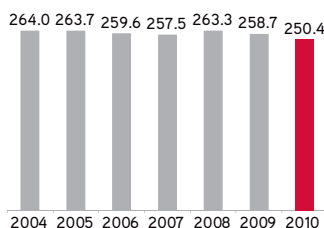
Skuteczność polskich organów ścigania rośnie. Dzięki wzmożonemu zaangażowaniu kilku agencji, zawieraniu europejskich umów o współpracy oraz wykorzystaniu nowoczesnego sprzętu do walki z przemytem wzrasta liczba konfiskowanych nielegalnych wyrobów tytoniowych. Kary za przemyt są jednak nadal zbyt niskie, aby skutecznie zniechęcić ludzi do tego typu działalności.

Policja

Liczba policjantów
na 100 000
mieszkańców

Źródło: UNODC

250.4

50. z 81 krajów

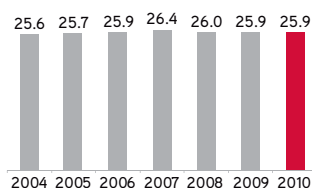
(dane z ostatniego
dostępnego roku)

Sądownictwo

Liczba
wykwalifikowanych
sędziów na 100 000
mieszkańców

Źródło: UNODC

25.9

11 z 73 krajów

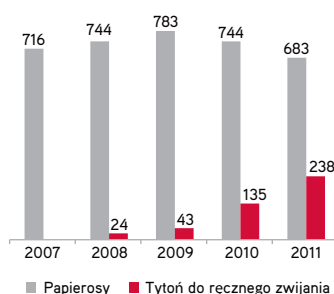
(dane z ostatniego
dostępnego roku)

Konfiskata wyrobów tytoniowych

Ilość przechwyconych
wyrobów tytoniowych w kg
na 100 000 mieszkańców

Źródło: Polski rząd

Papierosy 683 Kg

Tytoń do
ręcznego
zwijania 238 Kg

(2011)

Kary za nielegalny handel wyrobami tytoniowymi

Przewidywana kara za hipotetyczne
poważne przestępstwo związane z
nielegalnym handlem wyrobami tytoniowymi

Źródło: Współpraca Transcrime

7,5 roku pozbawienia wolności

Działania mające na celu ograniczenie nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi*

Wskaźnik kompozytowy
pozwalający określić
konkretnie działań w kraju

Źródło: Współpraca Transcrime

2/5 punktów

(2013)

* Wskaźnik nie powinien być interpretowany według zasady mówiącej, że wyższa wartość jest zawsze lepsza od niższej. Jego celem jest raczej zwięźle ukazanie intensywności działań środków zastosowanych w określonym obszarze.

ORGANY ŚCIGANIA W POLSCE

- **Liczba policjantów** na 100 000 mieszkańców w 2010 roku wynosiła 250,4. Jest to wskaźnik niższy niż średnia z innych krajów, a Polska zajmuje w tym zestawieniu 50. miejsce na 81 krajów. Wskaźnik liczby policjantów nieznacznie spadł od 2003 roku, kiedy to wynosił 261,6 (UNODC, 2012C).
- **Policja** jest w Rzeczypospolitej Polskiej podstawą **systemu policyjnego**. Policja jest organem scentralizowanym, podlegającym bezpośrednio Ministerstwu Spraw Wewnętrznych (Zgromadzenie Narodowe, 2002).
- Oprócz policji polskie prawo stanowi o istnieniu takich organów, jak:
 - Straż Miejska,
 - Biuro Ochrony Rządu,
 - Straż Graniczna,
 - Straż Ochrony Kolei,
 - Służba Więzienna (Zgromadzenie Narodowe, 2002).
- **Liczba sędziów** na 100 000 mieszkańców w 2010 roku wynosiła 25,9. W tym wypadku Polska zajmuje 11. miejsce na 73 kraje badane przez ONZ. Wskaźnik liczby sędziów nieznacznie wzrósł od 2003 roku, kiedy to wynosił 24,8 (UNODC, 2012C).

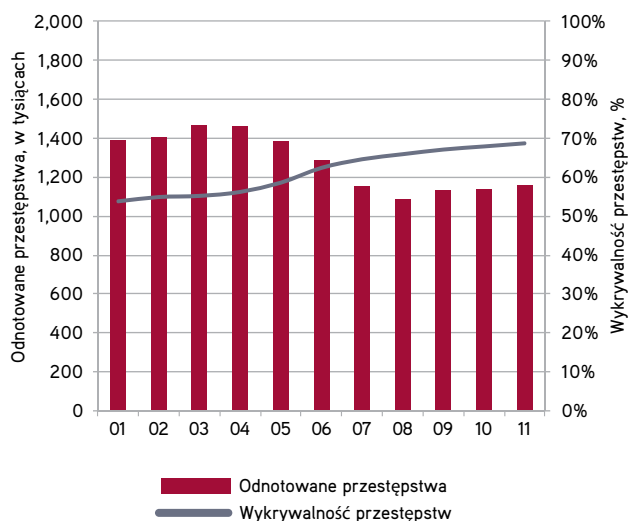
- Według Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w roku 2011 ogólna wykrywalność przestępstw utrzymała się na poziomie 68,7 proc. Od 2001 roku wskaźnik ten wzrósł o 14,9 proc. (Ryc. 24.) (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 8).

• Istnieją różnice regionalne w obszarze popełniania przestępstw i ich wykrywalności.

- **Stosunek odnotowanych przestępstw do liczby mieszkańców jest wyższy na zachodzie kraju, a niższy na wschodzie** (Ryc. 25., s. 56) (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 10). Wyjaśnieniem tej rozbieżności może być różnica we wskaźniku przestępczości, wykrywalności lub też kombinacja tych dwóch czynników.

Ryc. 24. Przestępstwa wykryte, liczba ogółem i wskaźnik, lata 2001-2011

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (2012)

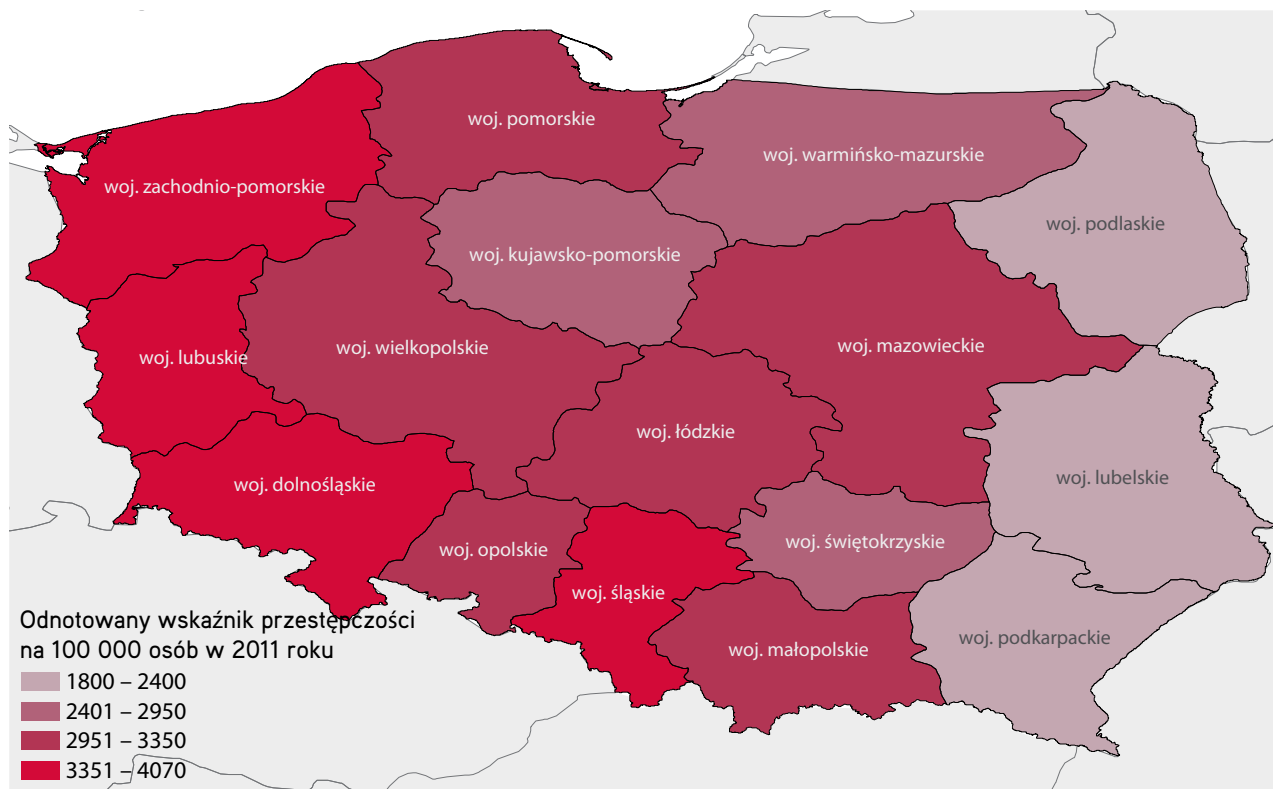

- **Liczba osób przebywających w polskich więzieniach nieznacznie wzrosła w ciągu ostatniej dekady**. W 2012 roku łączna liczba więźniów na 100 000 mieszkańców wynosiła 222, co daje w sumie 85 419 osób zatrzymanych. W roku 2001 było to 208 osób (ICPS, 2012). Więcej niż połowa krajów na świecie posiada wskaźnik więźniów poniżej 150 osób na 100 000 mieszkańców (Walmsley, 2011). W 2010 roku Polska ze wskaźnikiem 215,2 zajmowała w rankingu 33. miejsce na 103 kraje³³.

³³. Ranking został opracowany na podstawie danych z badań ONZ dotyczących trendów w przestępczości oraz Operations of Criminal Justice Systems (CTS), pochodzących z ostatniego objętego badaniami roku z okresu pomiędzy 2004 a 2010

Ryc. 25. Odnotowany wskaźnik przestępczości na 100 000 osób w 2011 roku

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (2012)

56

PRZECIWDZIAŁANIE ZJAWISKU NIELEGALNEGO HANDLU WYROBAMI TYTONIOWYMI W POLSCE

- **Głównym organem odpowiedzialnym za walkę z nielegalnym handlem wyrobami tytoniowymi jest Służba Celna (WHO, 2009, 33).**
- **Służba Celna (SC)** sprawdza legalność towarów importowanych i eksportowanych. Wraz z przystąpieniem do UE wschodnia granica Polski stała się zewnętrzną granicą UE, w związku z czym znaczenie Służby Celnej wzrosło (Lisicki, 2008; Ministerstwo Finansów, 2012b).
- **Służba Celna jest organem odpowiedzialnym za walkę z nielegalnym handlem wyrobami tytoniowymi na zewnętrznych granicach UE i wewnątrz kraju.** W tym celu specjalnie wyposażone mobilne jednostki kontrolne sprawdzają drogi, bazy i targi, pojazdy transportu kolejowego, budynki biznesowe oraz ziemie należące do prywatnych właścicieli (patrz ramka *Nowy sprzęt wspomagający przeciwdziałanie zjawisku nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi*, s. 57) (WHO, 2009, 34).

NOWY SPRZĘT WSPOMAGAJĄCY PRZECIWDZIAŁANIE ZJAWISKU NIELEGALNEGO HANDLU WYROBAMI TYTONIOWYMI

W 2010 roku rząd wydał 133 mln PLN na nowoczesny sprzęt do wykrywania przemytu oraz nowe centra komunikacji elektronicznej i kontroli (Lentowicz, 2010). W 2011 roku pierwszy w Europie skaner prześwietlający został zainstalowany w Medyce na granicy polsko-ukraińskiej. Zapewnia on wysokiej jakości obraz ułatwiający kontrolę pociągów i ładunków (PRKiL SA, 2013). Drugi skaner stacjonarny zostanie zainstalowany na granicy z eksklawą kaliningradzką (Lentowicz, 2010).

W okolicy Budziska, w regionie przygranicznym między Polską a Litwą, celnicy wyposażeni są w przenośne urządzenia prześwietlające i odczytujące tablice rejestracyjne (WHO, 2009, 35; Lentowicz, 2010, B & S Europe, 2012). Władze rozważają także zatrudnienie dodatkowego personelu i przeszkolenie większej liczby psów tropiących (Ministerstwo Finansów, 2012c).

Tabela 10. Skonfiskowane przemycane papierosy i surowiec tytoniowy, lata 2005-2011

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Ministerstwa Finansów (2012b) i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (2012)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Papierosy (w mln sztuk)	536	595	716	744	783	744
Tytoń (w tonach)				24,2	43,4	134,7
Wyroby tytoniowe ogółem (w tonach)	536,0	595,0	716,0	768,2	826,4	878,7
Niezapłacone cło ogółem (w mln PLN)						
Służba Celna	425	472	539			573
Straż Graniczna	56	69	111			115
Policja	55	44	66			56

- Ponadto rosnąca skala nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi i wzrost nielegalnej produkcji papierosów doprowadziły do wzmożonej współpracy w walce z tymi procederami między Służbą Celną a innymi organami ścigania (WHO, 2009, 33; Niemczyk, 2012).
- Policja** w Rzeczypospolitej Polskiej koncentruje się głównie na wykrywaniu i likwidacji nielegalnych zakładów produkcyjnych i miejsc przechowywania nielegalnych papierosów (WHO, 2009, 34).
- CA** – Departament Kontroli Celno-Akcyzowej i Kontroli Gier – nadzoruje kontrole prowadzone przez Służbę Celną i przebieg audytów oraz inspekcji urzędowych dotyczących przestępstw skarbowych (Ministerstwo Finansów, 2012a).
- SG** – Straż Graniczna – ma do wykonania podwójne zadanie, ponieważ do jej obowiązków należy patrolowanie granic i wód terytorialnych oraz ruchu na granicach. Straż Graniczna zajmuje się też prowadzeniem dochodzeń w przypadku przestępstw transgranicznych, takich jak nielegalna imigracja, handel ludźmi i przemyt (Europol, 2013).
- PC** – Departament Polityki Celnej – współpracuje z Komisją Europejską i Radą UE przy kształtowaniu wspólnej polityki celnej. Koordynuje działania związane z pracami legislacyjnymi oraz wdrażaniem wspólnotowego i krajowego prawa celnego (Ministerstwo Finansów, 2012e).
- IC** – Izba Celna – jest odpowiedzialna za kontrolę granic zewnętrznych Unii Celnej (RILO, 2010). Monitoruje bazy, targowiska, usługi pocztowo-kurierskie i drogi. Ma za zadanie przyglądać się szczególnie drogom prowadzącym do Europy Zachodniej i Skandynawii (Ministerstwo Finansów, 2012c).
- KGZ** – Krajowa Grupa Zadaniowa ds. Wyrobów Tytoniowych – zbiera informacje o przemyśle papierosów i towarów wykorzystywanych do maskowania przemytu (Pawlak-Żalikowska, 2010; Ministerstwo Finansów, 2012c).
- Ponadto rząd utworzył **Międzyresortowy Zespół Roboczy ds. Zwalczania Przemytu Papierosów**. Eksperti z Policji, Służby Celnej, Straży Granicznej i organów podatkowych współpracują w celu optymalizacji swoich działań poprzez wymianę informacji oraz koordynację działań operacyjnych w obszarze wyszukiwania i kontroli (WHO, 2009, 34).

•• Polskie organy ścigania współpracują z międzynarodowymi agencjami.

- Współpraca polskich organów ścigania z ich europejskimi i międzynarodowymi odpowiednikami rozwija się przez Europol, Interpol, Światową Organizację Celną (WCO), układ z Schengen i specjalny *Plan działania w celu zwalczania przemytu papierosów i alkoholu wzdłuż wschodniej granicy UE*. Według niemieckiego Urzędu ds. Przestępczości Celnej, w szczególności układ z Schengen stworzył duże pole do przeciwdziałania nielegalnemu handlowi wyrobami tytoniowymi (RILO, 2010; Komisja Europejska, 2011; Europol, 2013)³⁴.
 - Polska brała udział w kilku wspólnych operacjach celnych (Joint Customs Operations; JCO) koordynowanych przez Europejski Urząd ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych (OLAF). Operacja pod nazwą „Operation Barrel” to przykład takich działań (patrz ramka: *Operation Barrel*). (Kasperkevic, 2012; OLAF, 2013).
- ## •• Wzrost wykrywalności przemytu.
- Z roku na rok skuteczność polskich organów ścigania w walce z nielegalnym handlem wyrobami tytoniowymi poprawia się (patrz ramka: *Techniki przechwytów*, s. 59), o czym świadczy coraz większa liczba konfiskat (Tabela 9, s. 51) (WHO, 2009, 36; Warsaw Business Journal, 2011).
 - Służba Celną szacuje, że wykrywa ponad 10 proc. przemycanych wyrobów tytoniowych rocznie. Brytyjska Służba Celną twierdzi, że Polska przechwytuje 3-5 proc. nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi (Niwserwis, 2011, 6).
 - Agencje organów ścigania przechwytują ok. 1 proc. podaży nielegalnych papierosów w regionach oddalonych od granicy; rząd planuje obecnie zwiększenie wykrywalności w tych częściach kraju (Niemiński, 2013). Rozmiar wolumenu przemycanych towarów maleje.

OPERATION BARREL

Operacja pod nazwą „Operation Barrel” to pierwsza wspólna operacja celna, której zadaniem było namierzenie procederu nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi i przemytu narkotyków syntetycznych w pociągach przekraczających wschodnią granicę UE między Ukrainą a Polską.

Takie operacje mają na celu zidentyfikowanie przemytu i oszustw celnych w obszarach wysokiego ryzyka lub wzdłuż określonych problematycznych szlaków handlowych (np. pociągi przyjeżdżające z Azji, kontenery morskie na statkach przybywających do portów UE z ładunkami z krajów trzeciego świata). Wspólne operacje celne poprawiają poziom współpracy między krajami w obszarze zwalczania przemytu i oszustw celnych.

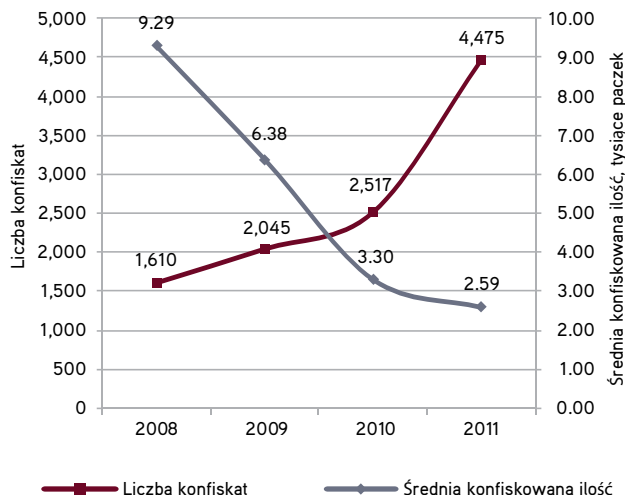
Dwadzieścia cztery państwa członkowskie UE uczestniczyły w operacji koordynowanej polskie Służby Celne i OLAF. Dyrektorat Generalny KE ds. Podatków i Unii Celnej (TAXUD), Europol, Frontex i Światowa Organizacja Celną poparły wspólne operacje celne. Operacja miała miejsce od 18 do 27 października 2011 roku i doprowadziła do przechwycenia 1,2 mln papierosów (Komisja Europejska, 2012a).

- W ostatnich latach Służba Celną poinformowała, że pojawia się dużo więcej pojedynczych osób, które są zatrzymywane z mniejszymi ilościami papierosów. Tendencja ta jest szczególnie widoczna w odniesieniu do konfiskat towarów z pojazdów drogowych, na bazarach i targowiskach (Ryc. 26., s. 59) (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 181).
- W roku 2011 władze przechwyciły 683 mln papierosów, o 8,2 proc. mniej niż w 2010 roku, gdy całość skonfiskowanego wolumenu wyniosła 774 mln sztuk (Tabela 10, s. 57) (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 181).

³⁴. Wywiad z Wolfgangiem Schmitzem przeprowadzony 25 marca 2013 roku.

Ryc. 26. Konfiskaty papierosów przez Służbę Celną na bazarach i targowiskach, lata 2008-2011

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (2012)

• Znacznie wzrosły przechwyty surowca tytoniowego.

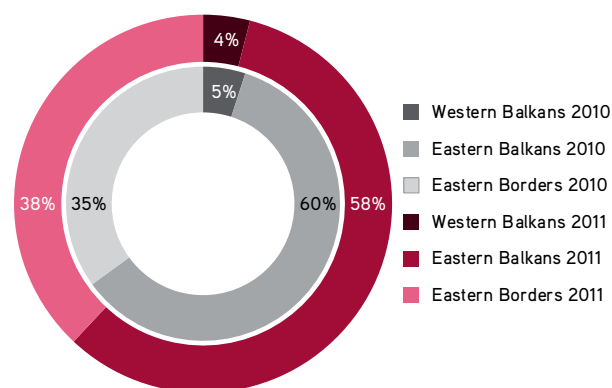
- Ilość skonfiskowanego surowca tytoniowego zwiększyła się w latach 2006-2009 o 210,4 proc., a następnie spadła o 76,5 proc. w latach 2009-2011. W 2009 roku rynek tytoniowy przeszedł istotne zmiany mające na celu ograniczenie interwencji publicznej i zakłócenie konkurencji (patrz Regulacje prawne, s. 39) (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 182).
- Większość przechwyty odbywa się na granicach zewnętrznych (Ryc. 26.); 76,3 proc. pod względem wartości, 76,7 proc. w ujęciu ilościowym (dane z 2011 roku) (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 184). W 2011 roku 38 proc. konfiskat papierosów wzdłuż granic UE miała miejsce wzdłuż granic wschodnich (Ryc. 27.) W Polsce zanotowano największą liczbę przypadków przemytu (Frontex, 2012).

TECHNIKI PRZECHWYTYWANIA

„Zatrzymujemy od ok. pięciu do dziesięciu proc. pojazdów” – mówi dowódca oddziału Straży, Mariusz Kuzia. „Przede wszystkim opiera się to na analizie ryzyka, na przykład przebiegu podróży poszczególnych osób. Mamy systemy logowania tablic rejestracyjnych. Jesteśmy dobrymi psychologami i umiemy zaobserwować nerwowe zachowanie. Zwracamy również uwagę na zmiany w konstrukcji pojazdu” – dodaje (EUBusiness, 2010).

Ryc. 27. Wykrywalność przemytu papierosów na granicach zewnętrznych UE, 2010 (pierścień wewnętrzny) w 2011 roku

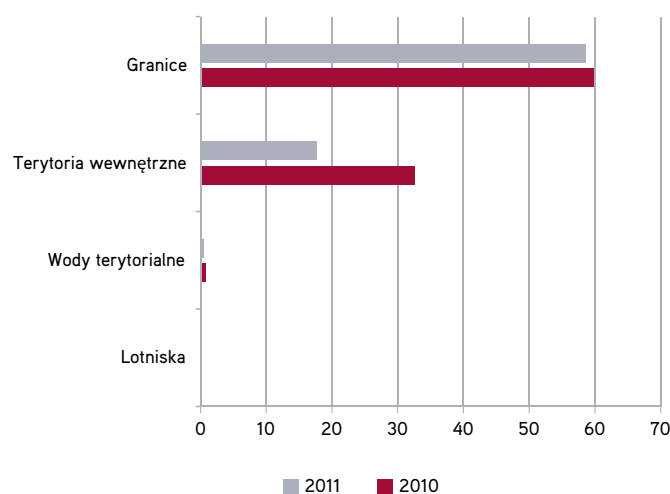
Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych JO Focal Points Land (2010; 2011)

- W ostatnich latach 70-80 proc. przemycanych wyrobów tytoniowych udało się przechwycić dzięki działaniom Służby Celnej (Tabela 10, s. 57) (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 181).
- W 2011 roku wartość przechwyty na terenie Polski zmniejszyła się o 46 proc. W tym samym roku poziom wykrywalności przemytu w portach lotniczych wzrósł o 20 proc., ale nadal pozostaje na poziomie marginalnym (Ryc. 28.) (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 184).

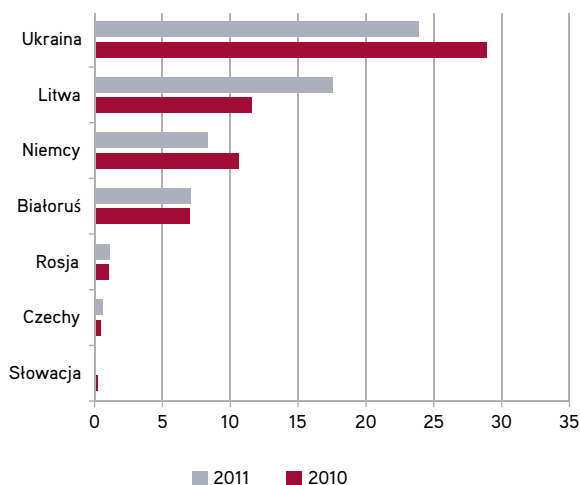
Ryc. 28. Wartość przechwyconych towarów według miejsca wykrycia przemytu (w mln PLN)

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (2012)

Ryc. 29. Wartość przechwyconych towarów według granicy, na której wykryto przemyt (w mln PLN)

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (2012)

- W latach 2010 oraz 2011 wykrywanie działań w ramach procederu nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi skoncentrowane było na wschodnich granicach Polski z Ukrainą, Litwą i Białorusią oraz na zachodzie – na granicy z Niemcami. (Ryc. 29.) Tendencje zaobserwowane podczas przechwytywania towarów sugerują, że nastąpiła częściowa substytucja między Ukrainą (-17,4 proc.) a Litwą (+51,1 proc.) jako państwami źródłowymi (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 184).

•• Organy ścigania zamknęły znaczną liczbę nielegalnych fabryk tytoniowych.

- W okresie od 2005 roku do pierwszych trzech miesięcy roku 2013 policja zamknęła ponad czterdzieści nielegalnych zakładów produkcyjnych (Ryc. 40., s. 84) (WHO, 2009, 34; Policja, 2013).
- W 2011 roku Centralne Biuro Śledcze w Polsce wkroczyło do największej nielegalnej fabryki papierosów, którą kiedykolwiek odkryto. Agenci CBS znaleźli ponad pięć milionów papierosów przeznaczonych na rynki w krajach zachodnich oraz 50 ton tytoniu w magazynie pod Warszawą (Euromonitor International, 2013c, 44).

•• Oskarżenia wobec przestępców zaangażowanych w nielegalny handel wyrobami tytoniowymi pojawiają się coraz częściej.

- W 2011 roku organy ścigania wszczęły postępowanie w sprawie 1753 przestępstw powiązanych z procederem nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi (wzrost o 6 proc. w stosunku do 2010 roku). W stan oskarżenia postawiono 1704 osoby, z których skazano 1092 (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 180).

STUDIUM HIPOTETYCZNEGO PRZYPADKU

Organizacja przestępcza, składająca się z jedenastu członków, używa domu na peryferiach dużego miasta jako nielegalnej fabryki do produkcji i dystrybucji wyrobów tytoniowych. Przez ostatnich szesnaście miesięcy przy jasnym podziale zadań i funkcji członkowie organizacji wytwarzali nielegalne wyroby tytoniowe (papierosy i tytoń do ręcznego zwijania); pakowali je w opakowania opatrzone fałszywymi znakami towarowymi istniejących marek (produkowanymi przez tę samą organizację), dystrybuowali produkty do różnych hurtowników i detalistów; sprzedawali nielegalne produkty przez sieć barów oraz sprzedawców ulicznych. Za te produkty nie zostały nigdy uiszczone żaden podatek ani cło. Organy ścigania przechwyciły łącznie dziesięć ton nielegalnych wyrobów tytoniowych, przechowywanych w tym domu. Wszyscy członkowie organizacji byli już notowani za oszustwa, fałszerstwa i nielegalny handel wyrobami tytoniowymi. Członkowie organizacji nie byli w stanie uzasadnić swoich dochodów poprzez jakąkolwiek oficjalną formę zatrudnienia, sugerując tym samym, że nielegalny biznes był ich jedynym źródłem dochodu.

Zgodnie z polskim prawem istnieje kilka przestępstw, których opis pasuje do powyższego przypadku. A są to:

1. organizacja przestępcza,
2. produkcja wyrobów tytoniowych bez rejestracji,
3. naruszenie przemysłowego prawa własności,
4. przestępstwa podatkowe,
5. ochrona zdrowia przed następstwami używania tytoniu.

1. Organizacja przestępcza

Zgodnie z art. 258 § 1 polskiego Kodeksu karnego członek zorganizowanej grupy przestępczej, którego zamiarem jest popełnienie przestępstwa kryminalnego lub karnego skarbowego może być skazany na okres od trzech miesięcy do pięciu lat (lub na okres do **siedmiu lat i sześciu miesięcy** pozbawienia wolności, jeżeli przestępstwo jest popełnione przez recydywistę).

Surowsze kary wyznacza się liderom grup przestępczych. Zgodnie z art. 258 § 3 polskiego Kodeksu karnego kary dla przywódców grup mogą wynosić od roku do dziesięciu lat pozbawienia wolności (lub do piętnastu lat, jeżeli przestępstwo jest popełnione przez recydywistę).

Polski Kodeks karny nie definiuje jasno pojęcia grupy lub związku przestępczości zorganizowanej. Zgodnie z polskim orzecznictwem:

- organizacja musi mieć co najmniej trzech członków,
- członkowie muszą działać z zamiarem popełniania przestępstw,
- wśród członków musi istnieć struktura organizacyjna,
- grupa musi mieć lidera.

Biorąc pod uwagę fakt, że członkowie organizacji przestępczej, jak opisano w scenariuszu, byli już notowani za wykroczenia, jest prawdopodobne, że ich kary zostaną podwyższone ze względu na element recydywy.

2. Produkcja wyrobów tytoniowych bez rejestracji

Polskie prawo mówi, że produkcja wyrobów tytoniowych wymaga rejestracji w rejestrze producentów wyrobów tytoniowych (zob. Regulacje prawne, s. 40).

Art. 12a, ust. 1 Ustawy o produkcji alkoholu etylowego i wyrobów tytoniowych stanowi, że wytwarzanie wyrobów tytoniowych bez rejestracji podlega karze grzywny, ograniczenia wolności (prace społeczne) albo pozbawienia wolności do jednego roku. Jeśli wartość wytwarzanych towarów jest wysoka, kara może zostać zwiększona (kara pozbawienia wolności na okres do dwóch lat).

Ponadto, zgodnie z art. 14 Ustawy o produkcji alkoholu etylowego i wyrobów tytoniowych, jeżeli przestępstwo stanowi regularne źródło dochodu dla sprawcy, może on dostać karę pozbawienia wolności na okres do **trzech lat**. Maszyny i najważniejsze składniki, stosowane w nielegalnej produkcji, mogą zostać zajęte.

Sprawcy w opisanym powyżej przypadku należeli do zorganizowanej grupy przestępczej i byli już notowani za złamanie prawa, dlatego sąd może zwiększyć im kary nawet o 1,5-krotność maksymalnych kar przewidzianych ustawowo.

3. Naruszenie przemysłowego prawa własności

Zgodnie z art. 305, ust. 1 i 3 Ustawy o prawie własności przemysłowej, fałszerz podlega karze pozbawienia wolności do **dwóch lat** (do pięciu lat, jeżeli dane przestępstwo dotyczyło produktów o znacznej wartości lub stanowiło regularne źródło dochodu). Grzywny za fałszowanie mogą wynosić do 1 080 000 PLN (ok. 330 815 USD)³⁵.

Sprawcy w opisanym powyżej przypadku byli członkami zorganizowanej grupy przestępczej i byli już notowani za złamanie prawa, dlatego sąd może zwiększyć im kary nawet o 1,5-krotność maksymalnych kar przewidzianych ustawowo.

Art. 306 Ustawy o prawie własności przemysłowej stanowi, że maszyny służące do fałszowania oraz najważniejsze składniki służące do uprawiania nielegalnego procederu, są z urzędu zajmowane i niszczone.

³⁵. Kurs wymiany PLN/USD Europejskiego Banku Centralnego na dzień 31 marca 2013 roku.

4. Przestępstwa podatkowe

Za uchylanie się od płacenia podatków grozi kara pozbawienia wolności na okres do **pięciu lat** (do dziesięciu lat, jeśli w wyniku przestępstwa doszło do znacznej utraty dochodów przez Skarb Państwa) lub grzywna do 14 400 000 PLN (ok. 4,4 mln USD) lub obie te kary (art. 54 § 1 Kodeksu karnego skarbowego)³⁶.

Zgodnie z art. 69a § 1 Kodeksu karnego skarbowego, przechowywanie i produkcja wyrobów tytoniowych z naruszeniem warunków handlowych dla wyrobów akcyzowych podlega karze pozbawienia wolności na okres do **dwóch lat** (do czterech lat, jeśli w wyniku przestępstwa doszło do znacznej utraty dochodów przez Skarb Państwa) lub karze grzywny w wysokości do 14 400 000 PLN (ok. 4,4 mln USD) lub obu tym karom³⁷.

Zgodnie z art. 31 § 6 Kodeksu karnego skarbowego, niszczenie wyrobów tytoniowych jest obowiązkowe, pod groźbą kar z tytułu przestępstwa skarbowego.

5. Ochrona zdrowia przed następstwami używania tytoniu

Artykuł 12 Ustawy o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych określa, że produkowanie wyrobów tytoniowych, niespełniających oficjalnych norm jakościowych, podlega grzywnie do 200 000 PLN (około 61 262 USD) i/lub karze ograniczenia wolności (w formie prac społecznych)³⁸.

W przypadku skazania sprawcy za każde z ww. przestępstw sąd podejmuje decyzję, jak surową karę, spośród wszystkich przewidzianych w danym przypadku, należy zastosować (art. 8 § 2 Kodeksu karnego skarbowego). Niniejsze rozporządzenie nie wyklucza stosowania środków karnych (np. konfiskata) lub grzywny skumulowanej (łącznie wszystkie grzywny przewidziane za popełnione przestępstwa).

Kary przewidziane dla sprawcy przestępstwa kryminalnego i podatkowego

Zgodnie z art. 8 § 1 Kodeksu karnego skarbowego, w przypadku popełnienia przestępstw kryminalnych i podatkowych, sąd stosuje zarówno przepisy prawa karnego, jak i prawa karnego podatkowego.

Skazanie za kilka przestępstw (kara skumulowana)

W przypadku popełnienia wielu przestępstw, sąd wymierza łączną karę za wszystkie przestępstwa. Łączna kara musi pozostać w granicach kary wymierzanej za najpoważniejsze z popełnionych przestępstw i nie może przekroczyć 15 lat pozbawienia wolności (art. 86 Kodeksu karnego). To jednak nie wyklucza nałożenia przez sąd innych sankcji (np. przepadek mienia, obowiązek zapłaty odszkodowania).

Jeżeli sprawca popełnił dwa lub więcej podobnych przestępstw w krótkim okresie (tzw. przestępstwa seryjne), sąd, według własnego uznania, może nałożyć jedną karę za wszystkie przestępstwa o podobnym charakterze, ale górna granica kary może być zwiększona o połowę (art. 91 Kodeksu karnego).

W ramach takiego scenariusza, sąd może nałożyć łączną karę za wszystkie przestępstwa. Zakładając, że przestępcy popełnią serię przestępstw i mają już na swoim koncie wyroki za podobne przestępstwa, może grozić im maksymalna kara do 7 lat i 6 miesięcy pozbawienia wolności oraz nałożona przez sąd grzywna, której wysokość zależy głównie od strat przychodów Skarbu Państwa z tytułu działalności przestępczej. Ta z kolei może teoretycznie osiągnąć 4,4 mln USD.

Zgodnie z art. 33 § 2 Kodeksu karnego, sąd może nałożyć dodatkową karę grzywny (poza karą pozbawienia wolności), jeżeli sprawca popełnił przestępstwo dla celów finansowych lub w wyniku przestępstwa osiągnął korzyść finansową. Grzywna jest obliczana w stawkach dziennych (do 540 stawek dziennych), a stawka dzienna nie może być wyższa niż 2000 PLN (613 USD) (art. 33 § 1 i 3 Kodeksu karnego)³⁹.

³⁶. Kurs wymiany PLN/USD Europejskiego Banku Centralnego na dzień 31 marca 2013 roku.

³⁷. Kurs wymiany PLN/USD Europejskiego Banku Centralnego na dzień 31 marca 2013 roku.

³⁸. Artykuły 8b, 9 i 10 Ustawy o ochronie zdrowia przed następstwami używania tytoniu i wyrobów tytoniowych określają, że producenci wyrobów tytoniowych muszą spełnić wymogi jakościowe oraz umieścić na paczkach ostrzeżenia zdrowotne.

³⁹. Kurs wymiany PLN/USD Europejskiego Banku Centralnego na dzień 31 marca 2013 roku.

- **Polska wprowadziła pewne reformy, których celem jest zniechęcenie ludzi do angażowania się w proceder nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi.**
- W 2007 roku rząd zaostrzył kary dla wszystkich podmiotów zaangażowanych w ten proceder. Celem takiego działania było skłonienie sprzedawców do kupowania papierosów tylko z oficjalnych hurtowni. Nabywanie, przechowywanie, transport i przesyłanie papierosów bez akcyzy są w Polsce traktowane jak przestępstwa. Wcześniej obowiązujące przepisy nie karały sprzedawców złapanych na sprzedaży przemycanych papierosów, jeśli mogli oni udowodnić, że nie byli świadomi nielegalnego źródła pochodzenia tych produktów (Euromonitor International, 2012b, 11; Drewnowska i Lentowicz, 2011b).
- Służby Celne podjęły szereg działań antykorupcyjnych, takich jak zmiana całego patrolu na niektórych przejściach granicznych (Niemczyk, 2013).
- Walka z nielegalnym handlem wyrobami tytoniowymi została rozszerzona o działania prowadzone w internecie. Organy ścigania monitorują sieć w celu identyfikacji handlarzy. Po wykryciu znaczącej liczby podejrzanych, organy te pracują nad rozmontowaniem siatki handlarzy (Niemczyk, 2013). Pod koniec 2008 roku **liczba papierosów, które jedna osoba można wwieźć do Polski, została zmniejszona z 200 do 40** (EUbusiness, 2010). Prawo celne stanowi, że podróżujący drogą morską lub powietrzną mogą przywieźć do Polski następujące ilości wyrobów tytoniowych:
 - 200 papierosów lub
 - 100 cygaretek (cygar o maksymalnej wadze trzech gramów każdy) lub
 - 50 cygar lub
 - 250 g tytoniu do palenia.
- Jednocześnie prawo zezwala podróżującym drogą lądową lub pociągiem przywieźć do Polski nieco mniejsze ilości:
 - 40 papierosów lub
 - 20 cygaretek lub
 - 10 cygar lub
 - 50 g tytoniu do palenia (Ministerstwo Finansów, 2012).

Tabela 11. Przeciwdziałanie zjawisku nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce

Źródło: Opracowanie Transcrime

Wskaźnik działań mających na celu ograniczenie nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi	Oceny
1) Ogólnokrajowy plan działania przeciwko nielegalnemu handlowi wyrobami tytoniowymi.	1 punkt
2) Umowy o współpracy pomiędzy krajowymi organami publicznymi a firmami tytoniowymi, których celem jest zapobieganie procederowi nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi i jego kontrola.	0,5 punktu
3) Krajowa kampania informacyjna o różnych formach nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi	0 punktów
4) Obowiązek prawny, zobowiązujący producentów wyrobów tytoniowych do podejmowania działań utrudniających przemysł.	0,5 punktu
5) Oficjalne szacunkowe wartości dotyczące nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi	0 punktów

Uwaga: wskaźnik nie powinien być interpretowany według zasady mówiącej, że wyższa wartość jest zawsze lepsza od niższej. Jego celem jest raczej ukazanie intensywności działań środków zastosowanych w określonym obszarze.

- **Plan przeciwdziałania procederowi nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce jest oceniany, jako średni w kierunku niskiego, z oceną 2/5 punktów (Tabela 11).**
- **Polska wdraża właśnie swój drugi ogólnokrajowy plan działania przeciwko nielegalnemu handlowi wyrobami tytoniowymi.**
- Ministerstwo Finansów szacuje, że w 2009 roku z powodu tego proceduru Polska straciła 3,3 mld PLN. W tym samym roku rząd wdrożył pierwszy ogólnokrajowy plan działania pt.: *Strategia Służby Celnej w zakresie zwalczania przemytu i nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi na lata 2009-2011*⁴⁰ (zwanym dalej „Strategią 2009-2011”) (Ministerstwo Finansów, 2012C).

40. Strategia działania Służby Celnej w zakresie zwalczania przemytu i nielegalnego obrotu wyrobami tytoniowymi na lata 2009-2011.

- Strategia 2009-2011 opierała się na trzech strategicznych celach:
 - zmniejszenie podaży nielegalnych wyrobów tytoniowych na rynku krajowym,
 - zapobieganie przemytowi wyrobów tytoniowych z Polski do UE,
 - uzyskanie społecznego poparcia dla wdrożenia Strategii (Ministerstwo Finansów, 2012C, 4).
- **Strategia 2009-2011, mająca na celu ograniczenie nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi, okazała się skuteczna:**
 - rzeczywista penetracja rynku nielegalnych produktów pozostała poniżej poziomu prognozowanego przez ekspertów (Tabela 12, s. 62) (Ministerstwo Finansów, 2012C, 5; Niemczyk, 2013);
 - bardziej efektywne patrolowanie polskich granic zaowocowało zmniejszeniem liczby rosyjskich i ukraińskich paczek papierosów odkrytych w UE w latach 2009 i 2010 (Ministerstwo Finansów, 2012C, 5);
 - duża liczba zgłoszeń, dokonanych przez obywateli za pośrednictwem Narodowej Linii Interwencyjnej Służby Celnej, świadczy o rosnącej świadomości społecznej, dotyczącej Strategii (Ministerstwo Finansów, 2012C, 6).
- Analiza wyników Strategii 2009-2011 spowodowała pojawienie się drugiej kampanii. W **Strategii na lata 2012-2015** zostały zawarte dwa pierwsze cele poprzedniej strategii. Jednocześnie wprowadza ona zmiany mające na celu ograniczenie „szarej strefy” wymienia się wyrobami tytoniowymi (Ministerstwo Finansów, 2012C, 15).
- Strategia przewiduje szereg działań i celów pośrednich, niezbędnych do osiągnięcia dwóch głównych celów:
 - poprawy kontroli z wykorzystaniem sprzętu do prześwietleń,
 - monitorowania południowych granic,
 - wprowadzenia stałej praktyki w zakresie konfiskaty mienia osób zaangażowanych w przemyt,
 - poprawy współpracy ze Służbami Celnymi innych krajów członkowskich UE,
 - wdrożenia analizy zagrożeń,
 - wzmocnienia kontroli usług pocztowych i kurierskich,
 - zwiększenia kontroli na bazarach i targowiskach,
 - wprowadzenia kontroli e-handlu,
 - oraz wielu innych (Ministerstwa Finansów, 2012c).
- **W Polsce nie zawarto żadnych konkretnych umów pomiędzy krajowymi organami publicznymi a firmami tytoniowymi, których celem byłoby zapobieganie procederowi nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi i jego kontrola.** Polska jest jednak stroną w umowach między KE, reprezentowaną przez OLAF a największymi koncernami tytoniowymi. Strony dążą do wyeliminowania nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi na terytorium UE oraz do pomocy organom ścigania (WHO, 2009, 35; Sieber, 2010, 90). Producenci zobowiązali się dostarczać tylko ilość wyrobów niezbędną do zaspokojenia potrzeb legalnego rynku, sprawdzać czy sprzedają swoje produkty legalnym klientom oraz wdrożyć system śledzenia (punkt 2. w Tabeli 10, s. 57) (Komisja Europejska, 2004; Komisja Europejska, 2007; Komisja Europejska, 2010a; Komisja Europejska, 2010b).

Tabela 12. Przeciwdziałanie zjawisku nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych KPMG (2012)

	2008	2009	2010	2011
Rzeczywisty udział w rynku	8,2	11,8	10,6	10,6*
Przewidywany udział w rynku	-	10,0	12,5	15,0

*Wartość na rok 2011 oszacowano na podstawie pierwszych dziesięciu miesięcy.

- **Obecnie nie są prowadzone żadne, finansowane ze środków publicznych, ogólnopolskie kampanie, podnoszące świadomość procederu nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi.**
- Nie ma też żadnej ogólnopolskiej kampanii informacyjnej. Polskie władze przeprowadziły kampanię podnoszącą świadomość jako część Strategii na lata 2009-2011. W jej ramach posłużono się plakatami, ulotkami, broszurami, zastosowano również wspólne działania komunikacyjne z podmiotami społecznymi, takimi jak np. wspólnoty kościelne. Ekspertcy ocenili kampanię jako nieudaną (Niemczyk, 2013). W ramach Strategii 2012-2015 nie przewiduje się podobnych inicjatyw, ale planowane są inne działania (punkt 3. Tabeli 10, s. 57) (Ministerstwo Finansów, 2012C; Niemczyk, 2013).
- W Polsce nie ma określonego obowiązku prawnego, zobowiązującego producentów wyrobów tytoniowych do podejmowania działań utrudniających przemysł. **A jednak cztery największe koncerny tytoniowe podpisały umowy z KE, reprezentowaną przez OLAF. Strony dążą do wyeliminowania nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi na terytorium UE oraz do pomocy organom ścigania (WHO, 2009, 35; Sieber, 2010, 90). Ponadto polskie prawo zakazuje wszystkim, w tym także producentom wyrobów tytoniowych, przemytu oraz wspierania go w jakikolwiek sposób (Tabela 10, s. 57).**
- Nie ma oficjalnych rocznych danych, dotyczących nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce (Ciecierski, 2007; Euromonitor International, 2012C, 11). Ministerstwo Finansów dysponuje jednak przybliżonymi szacunkami strat podatkowych spowodowanymi tym procederem (patrz Produkt, s. 77) (punkt 5. Tabeli 10, s. 57) (Ministerstwo Finansów, 2012C).

Podsumowując: skuteczność polskich organów ścigania rośnie. Jednak działania, zmierzające do ograniczenia nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi, są na poziomie średnim w kierunku niskiego. Nie jest prowadzona żadna publiczna, ogólnokrajowa kampania zwiększająca świadomość istnienia zjawiska handlu nielegalnymi wyrobami tytoniowymi, nie ma też na ten temat żadnych oficjalnych danych. Ponadto kary za przemyt wydają się zbyt niskie, żeby zniechęcić do angażowania się w nielegalny handel wyrobami tytoniowymi. Mimo wszystko, przejmowane wolumeny nielegalnych wyrobów tytoniowych rosną, między innymi dzięki współpracy krajów europejskich oraz wykorzystywaniu w działaniach najnowocześniejszego sprzętu.

Rozdział 2

Cztery elementy

CZTERY ELEMENTY

Niniejszy rozdział zawiera analizę czterech elementów nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi. Elementy te dotyczą różnych aspektów nielegalnego rynku wyrobów tytoniowych, a ich analiza wskazuje na złożoność, różnorodność i dynamizm tego zjawiska.

POPYT

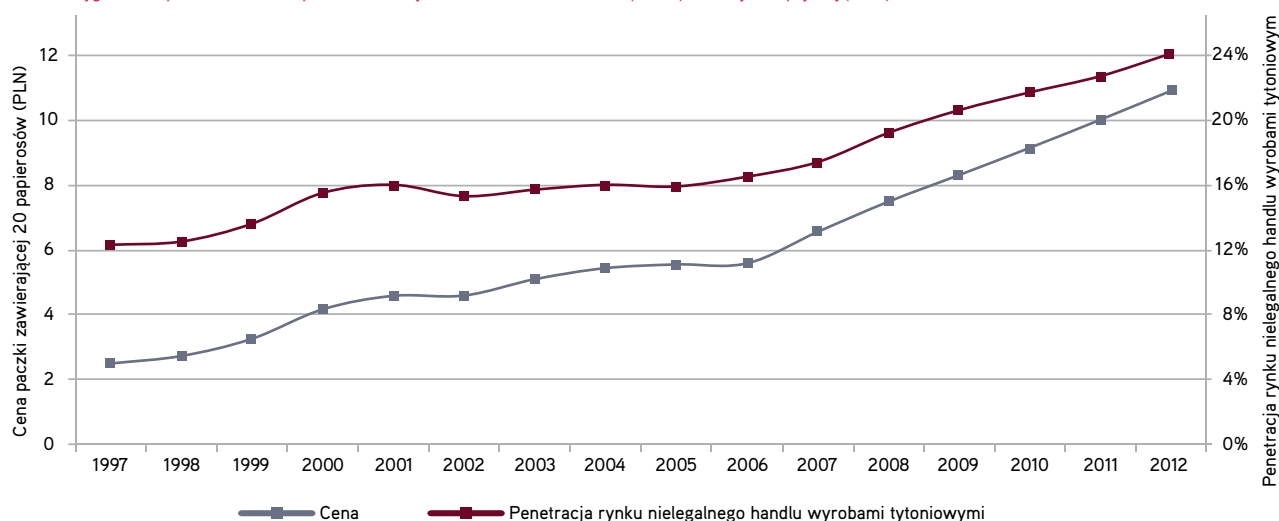
- **Cena jest głównym czynnikiem zachęcającym do zakupu nielegalnych wyrobów tytoniowych w Polsce (Message House Agencja PR, 2006, 60).**

- Przez wiele lat **polski rząd podnosił akcyzę powyżej inflacji** (patrz Rynek legalny, s. 29) (WHO, 2009, 36). Podwyżki cen wywołały **trend wybierania przez palaczy tańszych i nielegalnych produktów** (patrz Rynek legalny, s. 29) (Euromonitor International, 2012b, 11, 27).
- Dane Euromonitor International, dotyczące penetracji nielegalnego rynku, potwierdzają związek między **wzrostem cen a rozwojem nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi** (Ryc. 30., s. 68) (Euromonitor International, 2012b, 11; Euromonitor International, 2012a). Kilku obserwatorów potwierdza tę zależność (WHO, 2009, 35; Drewnowska i Lentowicz, 2011b; Tyszka, 2012).

Ryc. 30. Cena papierosów i penetracja rynku nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce, 1997-2012

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Euromonitor International (2013a) i Komisji Europejskiej (2013)

- **Ceny produktów nielegalnych są o około 65 proc. niższe niż normalne ceny w sprzedaży detalicznej**, a większość konsumentów uznaje je za rozsądną alternatywę (Joossens et al., 2009, 36; Lisicki, 2009, 9; Euromonitor International, 2012b, 11).

- Ankiety pokazały, że:

- w wyborze marki papierosów cena jest bardzo ważna dla 79 proc. Polaków (65 proc. w UE) (Komisja Europejska, 2012b),
- 45,8 proc. Polaków kupiłoby przemycane papierosy w niższej cenie (Ciecierski, 2002, 31),
- większość konsumentów nielegalnych wyrobów tytoniowych kupuje je wyłącznie ze względu na niższą cenę (Message House Agencja PR, 2006, 60).

- **Wyższe ceny ograniczają konsumpcję tytoniu.**

- Analizy szeregów czasowych wskazują, że cenowa elastyczność popytu na wyroby tytoniowe wynosi w Polsce około -0,115, a zatem wzrost cen o 1 proc. spowodowałby spadek legalnej sprzedaży o 0,1 proc. Krótkoterminowa elastyczność ma większą wagę (-0,4) (Ciecierski, Cherukupalli i Weresa, 2011a). Badania te nie uwzględniają przesunięcia w kierunku rynku nielegalnego.

- **Wysokie ceny papierosów stanowią drugą najczęstszą przyczynę rzucania palenia**, po względach zdrowotnych. Wśród młodych palaczy, osób z niższym wykształceniem i mieszkańców wsi, udział osób rzucających palenie z powodu braku środków na wyroby tytoniowe jest wyższy niż w pozostałej części populacji (Instytut Marii Skłodowskiej-Curie, Warszawski Uniwersytet Medyczny, Centers for Disease Control and Prevention, 2010).

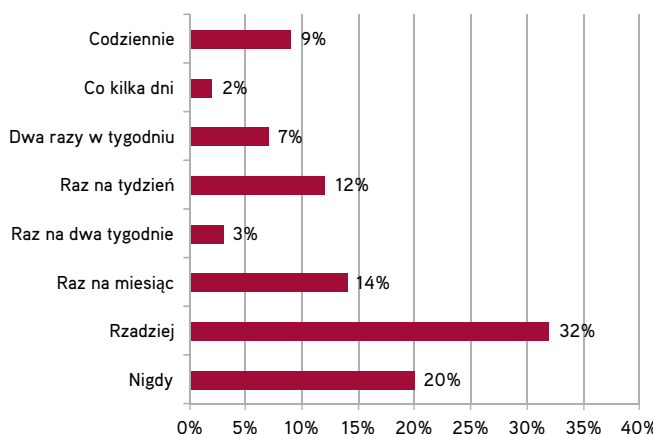
- **Wysoka dostępność nielegalnych wyrobów tytoniowych wpływa na popyt.**

- **Nielegalne papierosy są łatwo dostępne** (Message House Agencja PR, 2006, 60), a ponadto ich dostępność wzrasta ze względu na wysokie zyski, jakie przynosi nielegalny handel wyrobami tytoniowymi (Drewnowska i Lentowicz, 2011b).

- Badanie przeprowadzone w 2013 roku wśród konsumentów papierosów mentolowych pokazuje, że 80 proc. ankietowanych widuje sprzedawców ulicznych. 9 proc. badanych widuje sprzedawców ulicznych codziennie (Ryc. 31., s. 69) (Coelho i Arink, 2013, 30). Około 23 proc. respondentów badania przeprowadzonego w 2008 roku zauważyło sprzedaż przemycanych wyrobów tytoniowych w ciągu ostatnich sześciu miesięcy. W UE tylko na Litwie (36 proc.) i w Grecji (25 proc.) te wartości były wyższe (Joossens et al., 2009, 21).

Ryc. 31. Jak często widuje Pan/Pani nielegalnych ulicznych sprzedawców?

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Coelho i Arink (2013)

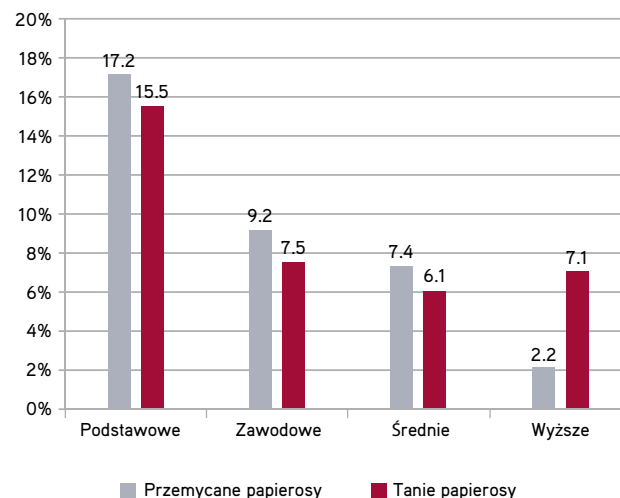

Uwaga: dane odnoszą się do palaczy, którzy wypalają co najmniej sześć wytwarzanych przemysłowo papierosów dziennie, z których co najmniej trzy są mentolowe.

- Według badania, przeprowadzanego wśród konsumentów papierosów mentolowych, 1 proc. ankietowanych zazwyczaj kupuje paczki papierosów od ulicznych sprzedawców, 45 proc. kupiło papierosy na ulicy, a 14,7 proc. wołało kupować przemycane produkty (Ryc. 31.) (Coelho i Arink, 2013, 30).
- Po zniesieniu dotacji dla plantatorów tytoniu w 2010 roku **zwiększyła się także dostępność nieopodatkowanego tytoniu surowego** (Drewnowska i Lentowicz, 2011b; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 171).
- **• Poziom wykształcenia wpływa na zainteresowanie tytoniem.**
- Konsumenci nielegalnych papierosów prawie osiem razy częściej występują wśród osób z wykształceniem podstawowym (17,2 proc.) niż wśród osób z wykształceniem wyższym (2,2 proc.) (Ryc. 32.) (Instytut Marii Skłodowskiej-Curie, Warszawski Uniwersytet Medyczny, Centers for Disease Control and Prevention, 2010). Wyższe spożycie nielegalnego tytoniu wśród mniej wykształconych palaczy to cecha wspólna dla większości krajów europejskich (Joossens et al., 2012).

Ryc. 32. Osoby kupujące tanie i przemycane papierosy według wykształcenia, 2009-2010

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych GATS (2010)

- Wśród konsumentów zwracających szczególną uwagę na cenę jest **więcej nabywców nielegalnych papierosów niż osób kupujących tanie legalne marki**. Nie dzieje się tak tylko wśród osób z wykształceniem wyższym (Ryc. 32.) (Instytut Marii Skłodowskiej-Curie, Warszawski Uniwersytet Medyczny, Centers for Disease Control and Prevention, 2010).
- **• Zakazy mogą wpływać na popyt na nielegalne wyroby tytoniowe.**
- **Młodzi ludzie uważają nielegalny tytoń za atrakcyjny, ponieważ są szczególnie wrażliwi na ceny.** Ponadto dzięki temu, że kupują nielegalny tytoń, udaje im się obejść zakaz sprzedaży papierosów nieletnim (Stop18, 2012, 16). Należy zauważyć, że ponad połowa palaczy w Polsce zaczyna palić przed 18. rokiem życia (patrz Rynek legalny, s. 21) oraz, że popularność marihuany wśród młodych Polaków jest wysoka (patrz Środowisko przestępcze, s. 47). To sugeruje, że dostęp do nielegalnych kanałów jest powszechny.
- Zgodnie z wynikami eksperymentu przeprowadzonego niedawno wśród osób palących papierosy mentolowe, **zakaz papierosów mentolowych wpłynąłby na zwiększenie zainteresowania ofertą ulicznych sprzedawców o 250 proc.** (z 15 proc. do 51 proc.) (Coelho i Arink, 2013, 33).

PODAŻ

- **Bliskość głównych krajów prowadzących legalną produkcję papierosów przeznaczonych na eksport do krajów UE, gdzie nie są dopuszczone do legalnego obrotu – tzw. „illicit whites” – sprzyja wzrostowi podaży.**

- Rosja i Ukraina są głównymi źródłami nielegalnego tytoniu w Europie. Według Joossens et al. posiadanie lądowej lub morskiej granicy z Ukrainą, Rosją, Mołdawią lub Białorusią jest głównym czynnikiem, warunkującym poziom nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w kraju, co potwierdza powszechne występowanie tego zjawiska na Łotwie, w Rumunii, Bułgarii i Polsce (2011, 2012).

- Dla przemysłowców z Rosji i Ukrainy polski rynek jest bardzo dochodowy, a także mniej ryzykowny niż Europa Zachodnia (WHO, 2009, 35).

- **Pobłażliwe egzekwowanie prawa**, w odniesieniu do nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w krajach wschodnich, może ułatwiać przemyt. Na przykład większość zajęć nielegalnych papierosów z Ukrainy ma miejsce, poza Ukrainą, w sąsiedniej Rumunii, Polsce i na Węgrzech (Kaplan, 2009, 31).

- **Różnice w cenie wyrobów akcyzowych między jedną a drugą stroną granic UE sprzyjają nielegalnemu handlowi wyrobami tytoniowymi.**

- **Ceny papierosów są niższe w krajach nienależących do UE niż ceny w państwach członkowskich.** Polskie ceny są jednymi z najniższych w UE, chociaż są wyższe niż we wschodnich krajach sąsiadujących (Ryc. 33, s. 71) (Eriksen, Mackay, i Ross, 2012; Frontex, 2012, 21; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 170-171).

- **Polska jest zarówno krajem przeznaczenia, jak i pochodzenia nielegalnych wyrobów tytoniowych.**

- Ze względu na położenie geograficzne, przez **Polskę transportowane są nielegalne papierosy przeznaczone na rynki zachodniej UE** (patrz Sposób działania, s. 102) (Ministerstwo Finansów, 2012c; Tokarski, 2012). Polska znajduje się w pierwszej dziesiątce krajów, z których wywożone są skonfiskowane papierosy (Eriksen, Mackay, i Ross, 2012, 59). Takie nielegalne działania są podejmowane ze względu na różnice w opodatkowaniu papierosów, wyrażone w kategoriach pieniężnych (Lentowicz, 2010).

- **Wysoki zysk z nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi stymuluje podaż.**

- **Nielegalny handel wyrobami tytoniowymi zapewnia wysokie zyski** (patrz ramka *Jak opłacalny jest nielegalny handel wyrobami tytoniowymi?*). Skierowanie wyrobów tytoniowych na nielegalny rynek, gdzie sprzedaż jest nieopodatkowana, generuje znaczne marże dla nielegalnych sprzedawców (Joossens i Raw, 2012, 232). Podatki stanowią dużą część ostatecznej ceny detalicznej wyrobów tytoniowych, w związku z czym przemyt takich produktów jest bardzo opłacalny (Merriman, Yurekli i Chaloupka, 2000).

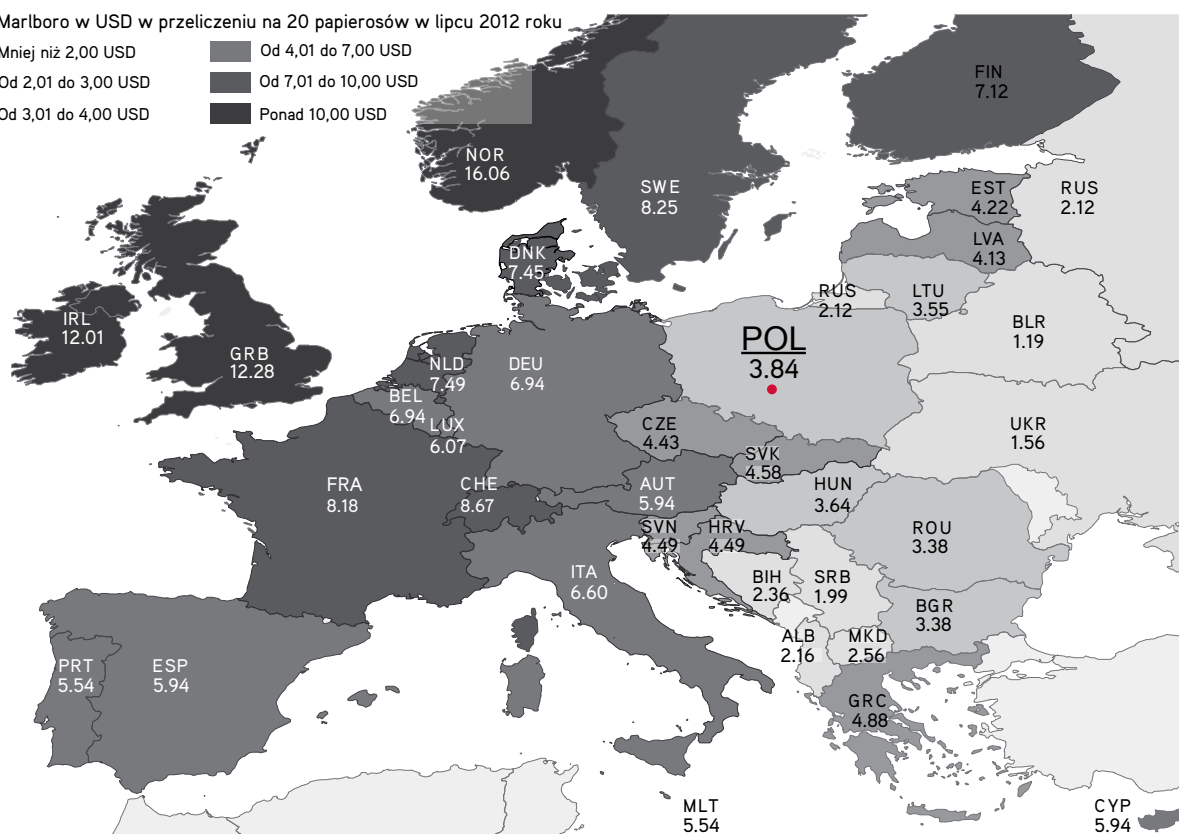
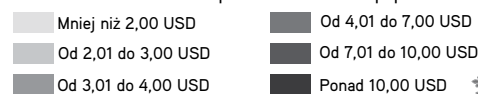
- **W Polsce kwota wszystkich podatków należnych, w przeliczeniu na 1000 papierosów, wyrażona w tzw. międzynarodowym dolarze (parytet siły nabywczej), wynosi 225,5.** W 2010 roku kwota ta wyniosła 176,6 i był to 29. najwyższy wynik na świecie. Rosja była na 140. miejscu, Ukraina na 88., a Białoruś – 139. (WHO, 2012; Komisja Europejska, 2013). Im wyższe podatki, tym większa motywacja do przemytu na dużą skalę.

- Wysoki udział podatków w cenie detalicznej stanowi motywację do nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi na poziomie krajowym. Z tego powodu mają one największe znaczenie w kontekście nielegalnej produkcji i hurtowej/detalicznej dystrybucji nielegalnych wyrobów tytoniowych w granicach poszczególnych państw. W 2013 roku w Polsce podatki stanowiły 84,6 proc. średniej ceny ważonej – 86,5 proc. w przypadku najlepiej sprzedających się marek (patrz Regulacje prawne) (Komisja Europejska, 2013). Oprócz unikania płacenia podatków, również **niższe ceny wyrobów tytoniowych w sąsiednich krajach wschodnich zwiększają atrakcyjność przemytu** (Ryc. 33, s. 71) (Komenda Główna Policji, 2010; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012).

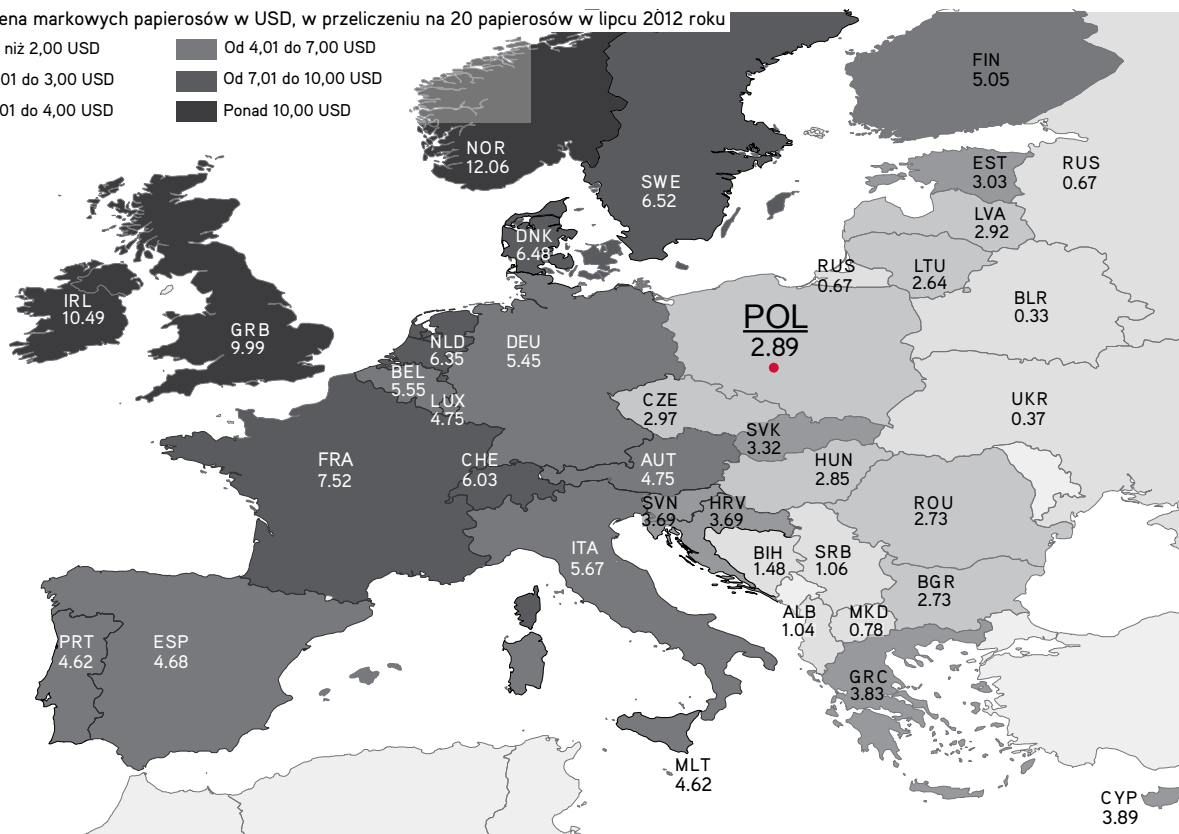
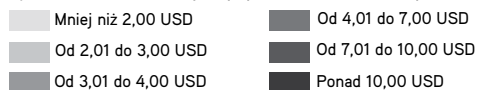
Ryc. 33. Marlboro i najtańsze ceny markowych papierosów w Europie, lipiec 2012, USD

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych GMBH PMG

Cena Marlboro w USD w przeliczeniu na 20 papierosów w lipcu 2012 roku

Najniższa cena markowych papierosów w USD, w przeliczeniu na 20 papierosów w lipcu 2012 roku

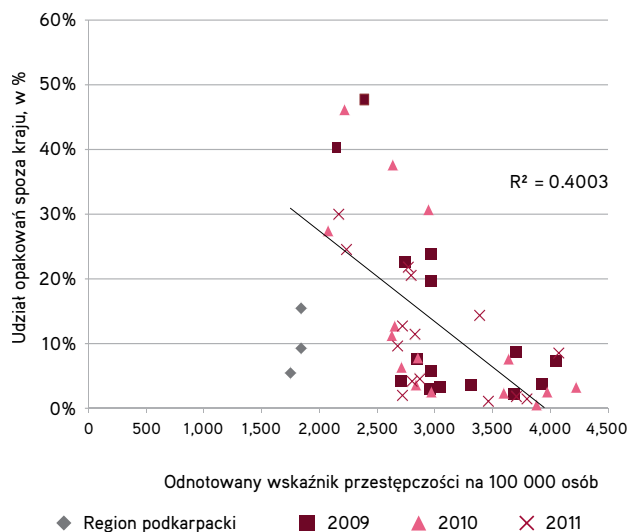

Uwaga: Ceny w Wielkiej Brytanii i Irlandii są rekomendowanymi cenami detalicznymi. Ceny w następujących krajach: Cypr, Estonia, Łotwa, Litwa, Malta, Rumunia, Słowenia i Szwecja są maksymalnymi cenami detalicznymi. W Norwegii ceny ustalane są na zasadach wolnego rynku.

- Na rynkach Europy Zachodniej i Północnej ceny papierosów są znacznie wyższe niż w Polsce. Przemysł nielegalnych produktów z Polski do tych krajów może znacznie zwiększyć zyski z nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi (Ryc. 33, s. 71) (Shleynov et al., 2008; Lentowicz, 2010; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012).
- Dla zorganizowanych grup przestępczych nielegalny handel wyrobami tytoniowymi może być bardziej opłacalny niż przemysł narkotyków (Lisicki, 2009, 9; Lentowicz, 2010). W sumie zysk z inwestycji zorganizowanych grup przestępczych wynosi 375 proc., według szacunków branży tytoniowej (EUBusiness, 2010). Sankcje za przemysł tytoniu są łagodniejsze niż w przypadku narkotyków, co zwiększa względną atrakcyjność nielegalnego handlu tymi wyrobami (Lisicki, 2009, 9; Lentowicz, 2010).
- Zyski przemysłników na małą skalę nie są tak wysokie, jak zyski zorganizowanych grup przestępczych. Jednak w regionach, gdzie płace są niskie, a bezrobocie powszechne, nielegalny handel wyrobami tytoniowymi może zagwarantować zadowalające dochody (Andrusz, 2008; EUBusiness, 2010).

Ryc. 34. Udział zagranicznych opakowań i odnotowany wskaźnik przestępczości (2009-2011)

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (2012) i ALMARES (2012)

Uwaga: wykres przedstawia dane regionalne z lat 2009, 2010 i 2011. Dane dotyczące regionu Podkarpacia kształtują się niezależnie.

JAK OPŁACALNY JEST NIELEGALNY HANDEL WYROBAMI TYTONIOWYMI?

Szacunki rentowności przemysłu tytoniu uwzględniają:

- cenę, za jaką przemysłnicy kupują wyroby tytoniowe,
- cenę produktów tytoniowych na rynkach docelowych, zgodną z przepisami,
- różnicę między zgodną a niezgodną z przepisami ceną produktów.

Po uwzględnieniu tych czynników, ostateczne dane liczbowe mogą różnić się w zależności od poziomu organizacji przemysłników, ich kosztów i różnic w cenach detalicznych.

Według Lentowicza paczka papierosów, która przekracza ukraińsko-polską granicę, zwiększa swoją wartość czterokrotnie. Jeszcze większą wartość zyskuje, jeśli dotrze do Niemiec lub innego kraju UE. Szacuje on, że przemysłnicy mogą zarobić 668 100 USD⁴¹, przewożąc z Polski do Wielkiej Brytanii kontener wypełniony 100 000 paczek papierosów (2010). Inni dziennikarze szacują, że zyski ze sprzedaży tytoniu zakupionego w Kaliningradzie są nieco niższe (EUBusiness, 2010).

Według Shleynov et al. w 2008 roku przemysłnicy mogli kupić kontener papierosów Jin Ling za 102 500 USD. Przypuszczają oni, że przemysłnicy mogli sprzedawać swoje papierosy za około połowę ceny legalnych marek w krajach docelowych. Oznacza to, że oczekiwane zyski wynosiłyby 1,6 mln USD w Niemczech lub Szwecji, a nawet 3 mln USD w Wielkiej Brytanii lub Norwegii (2008).

41. Kurs wymiany EUR/USD Europejskiego Banku Centralnego na dzień 31 grudnia 2010 roku.

•• **Poziom egzekwowania prawa może wpływać na podaż nielegalnego tytoniu.**

- W Polsce spożycie nielegalnego tytoniu szacowane za pomocą badania EPS (Empty Pack Survey – badanie polegające na analizie wyrzucanych pustych opakowań po papierosach)⁴² jest wyższe tam, gdzie liczba odnotowanych przestępstw w przeliczeniu na mieszkańca jest niższa (Ryc. 34., s. 72). Ta korelacja sugeruje, że podaż nielegalnego tytoniu może być niezależna od innych działań przestępczych. Ewentualnie może być wyższa tam, gdzie egzekwowanie prawa jest mniej skuteczne.

•• **W nielegalnym handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce wyróżnia się dwie aktywne kategorie:**

- zorganizowane grupy, działające na dużą skalę (Ciecierski, 2007, 3; WHO, 2009, 33; Frontex, 2012, 20),
- pojedynczych przemytników, tzw. mrówki (WHO, 2009, 33; Frontex, 2012, 20).
- Kanały przemytu odzwierciedlają inne nielegalne rynki. Na przykład, tak jak w przemyśle narkotykowym, w nielegalnym handlu wyrobami tytoniowymi nie występuje hierarchiczny łańcuch dostaw, a raczej płynne sieci (Pearsons i Hobbs, 2001, 12).

⁴² Badania EPS podają szacunkowe wartości penetracji nielegalnego rynku i jego ewolucji w pewnym okresie czasu w największych miastach Polski. Istnieje kilka powodów, dla których do badań EPS należy podchodzić ostrożnie:

- dotyczą one zagranicznych produktów, które obejmują legalnie zakupione papierosy (np. przez podróżnych),
- dane oparte są na opakowaniach papierosów i nie uwzględniają innych produktów, takich jak tytoń do ręcznego zwijania lub cygara,
- nie uwzględniają krajowych przemycanych papierosów,
- próba zbierana jest na ulicach i nie uwzględnia domów ani miejsc pracy.

Niezależnie od tych ograniczeń, badania EPS mogą dostarczyć przydatnych danych do analizy rynku nielegalnych papierosów, a szczególnie do jego zmian zachodzących z upływem czasu. Ponadto podają one szacunkowe dane na poziomie miast, które są trudno dostępne z innych źródeł.

•• **Znaczenie zorganizowanych grup przestępczych wzrasta.**

- Zdaniem ekspertów i policji, przemysł indywidualny nadal odbywa się na znaczącą skalę, ale jego znaczenie maleje. Obecnie to raczej zorganizowane grupy przestępcze kontrolują nielegalny handel wyrobami tytoniowymi w Polsce (Message House Agencja PR, 2006; WHO, 2009, 33; EUbusiness, 2010).
- Zorganizowane grupy przestępcze podrabiają i przemycają papierosy na dużą skalę (Europol, 2011b; Drewnowska i Lentowicz, 2011b). Pojedynczy przemytnicy przewożą stosunkowo niewielkie ilości papierosów do Polski i robią to na różne sposoby (WHO, 2009, 33).
- Zdarza się, że zorganizowane grupy przestępcze w swojej działalności wykorzystują przemoc (Niemczyk, 2013).

•• **Przemysł na dużą skalę często odbywa się z udziałem międzynarodowych zorganizowanych grup przestępczych.**

- Władze stwierdziły, że oprócz Polaków, również grupy osób posługujących się językiem litewskim, ukraińskim i rosyjskim są zaangażowane w nielegalny handel wyrobami tytoniowymi (Ciecierski, 2007, 3; DNA, 2010, 156; Europol, 2011b; Junek, 2011, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 170-171). Natomiast organizacje wietnamskie kupują nielegalne papierosy już w Niemczech lub w Czechach i tam prowadzą ich sprzedaż detaliczną (von Lampe, 2001).
- Zagraniczne zorganizowane grupy przestępcze zakładają fabryki nielegalnych papierosów w Polsce, ze względu na:
 - członkostwo Polski w UE,
 - dostępność wykwalifikowanej siły roboczej z opuszczonych bułgarskich zakładów tytoniowych,
 - aktywne sieci przestępcze (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 170-171).

- Pośrednicy odgrywają w polskim nielegalnym handlu wyrobami tytoniowymi bardzo ważną rolę. Handlują oni różnymi markami i zapewniają transport papierosów – również poprzez płacenie niezbędnych łapówek – od sprzedawców po sieci detaliczne. Podmioty te mogą dysponować dużymi zasobami finansowymi i sprawiać pozory legalnej działalności, co pozwala im na zakup dużych ilości produktów, także od legalnych dystrybutorów lub producentów (von Lampe, 2001).

•• **Duża liczba osób, które mają niewielkie możliwości znalezienia pracy, zarabia na swoje utrzymanie, samodzielnie przemycając towary. Są to tak zwane mrówki.**

- Przemycnicy i kupujący za zagranicą to najczęściej osoby bezrobotne, emeryci i studenci (patrz ramka *Profil „mrówki”*, s. 77) (Ciecierski, 2002). Ich średnia wieku wynosi dwadzieścia siedem lat (Lisicki, 2009, 8).
- „Mrówki” działają głównie we wschodnich, przygranicznych obszarach, gdzie warunki gospodarcze są gorsze (Społeczeństwo i gospodarka, s. 21) (Andrusz, 2008; WHO, 2009, 33). Urząd Celny szacuje, że w samym województwie warmińsko-mazurskim ponad 10 000 osób bierze udział w działalności przemycniczej, jako „mrówki” (WHO, 2009, 33). Socjologowie, zajmujący się tym zjawiskiem, donoszą, że większość przemycników rejestruje się jako bezrobotni, aby uzyskać dostęp do państwowej opieki zdrowotnej, ale ma niewielką motywację do podejmowania źle płatnych, legalnych prac (Andrusz, 2008).
- Duża różnica w cenach detalicznych w porównaniu z krajami sąsiadującymi i duży stopień tolerancji społeczeństwa stanowią zachętę do indywidualnego przemytu (Lisicki, 2009, 8; WHO, 2009, 33; Lentowicz, 2010).
- Pojedynczy przemycnicy z Ukrainy są zaangażowani w nielegalny handel wyrobami tytoniowymi w Polsce. Średnia ich wieku to trzydzieści lat. Pochodzą głównie ze Lwowa, Iwono-Frankowska, Mościsk, Odessy, Kijowa, Czerniowców. Do transportu swoich towarów wykorzystują pociągi (Lisicki, 2009, 10).

PROFIL „MRÓWKI”

Dariusz jest 34-letnim przemycnikiem z miejscowości Bezledy w województwie warmińsko-mazurskim. Podczas wywiadu stwierdził: „Nie mam wyboru. Mieszkam w regionie, gdzie bezrobocie wynosi około 40 proc., a mam żonę i dwoje dzieci. Dziesięć lat temu miałem wypadek, w wyniku którego mam teraz niepełnosprawną dłoń. Gdyby przemysł się nie opłacał, nie robiłbym tego”.

Podczas swojej ostatniej nieudanej próby Dariusz został złapany z 40 paczkami papierosów, za co ukarano go grzywną w wysokości 200 PLN (64 USD) (EUbusiness, 2010).

PRODUKT

•• **Polskie władze nie udostępniają oficjalnych rocznych szacunków, dotyczących rozpowszechnienia nielegalnego tytoniu (Ciecierski, 2007; Euromonitor International, 2012c, 11).**

- Organy ścigania zakładają, że przechwytyują około 10 proc. przemycanych papierosów. Na podstawie tej oceny oszacowują mniej więcej poziom nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi (Niemczyk, 2013).

Tabela 13. Szacunkowe dane dotyczące nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi. Procentowy udział w całości rynku, 2000-2012

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych: Gembicki (2011), Euromonitor International (2013b), ALMARES (2012), Joossens et al. (2012) oraz KPMG (2013)

Dane szacunkowe	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Euromonitor International	15,5	16,0	15,3	15,7	16,0	15,9	16,5	17,4	19,2	20,6	21,7	22,7	24,1
Badanie EPS	-	-	-	-	-	-	4,9	6,6	9,1	13,2	11,4	12,8	14,5
Model przepływów UE	-	-	-	-	-	-	6,6	8,0	9,7	13,4	11,6	13,9	-
KPMG	-	-	-	-	-	-	5,7	7,1	8,2	11,8	10,6	12,9	13,0
Dane szacunkowe dotyczące konfiskat (Polska) ^{a, c}	-	-	-	-	-	-	-	-	13,6	11,7	11,7	-	-
Dane szacunkowe dotyczące konfiskat (Wielka Brytania) ^{b, c}	-	-	-	-	-	-	-	-	23,9	20,9	20,9	-	-
Joossens et al.	-	-	-	-	-	-	-	11,0	-	-	-	-	-
Gembicki	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12,0	-	-

Dane szacunkowe Euromonitor odnoszą się wyłącznie do rynku papierosów.

a) Wartość ta jest oparta na założeniu, że liczba zajętych produktów odpowiada 10 proc. rzeczywistego nielegalnego obrotu wyrobami tytoniowymi. Taką liczbę podała polska Służba Celna (Niwserwis, 2011, 6).

b) Wartość ta jest oparta na założeniu, że liczba zajętych produktów odpowiada 5 proc. rzeczywistego nielegalnego obrotu wyrobami tytoniowymi. Taką liczbę podała brytyjska Agencja Ochrony Granic (UK Border Agency) (Niwserwis, 2011, 6).

c) W pierwszym kwartale 2008 roku Służba Celna strajkowała, co miało odpowiedni wpływ na liczbę zajętych produktów w 2008 roku.

- **Dostępne są różne nieoficjalne szacunkowe dane.**

Nie ma jednak ustalonego sposobu pomiaru penetracji rynku nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi (Ciecierski, 2007; Euromonitor International, 2012c, 11). Aktualne szacunki są oparte na:

- wielu źródeł, takich jak dane szacunkowe Euromonitor International⁴³,
- analizie badań EPS⁴⁴ i innych źródeł, np. szacunkach KPMG⁴⁵,
- Modelu przepływów UE⁴⁶,
- skonfiskowanych ilościach, według szacunków serwisu Niemczyk i Wspólnicy (Tabela 13, Ryc. 35., s. 76)⁴⁷.

- Rząd przyjął szacunki KPMG jako punkt odniesienia do oceny skuteczności swoich działań przeciwko nielegalnemu handlowi wyrobami tytoniowymi w latach 2009-2011 (Ministerstwo Finansów, 2012c, 5).

- **Szacunki mogą dawać sprzeczne wyniki z powodu wykorzystywania różnych metod.**

- Wszystkie metody szacowania skali nielegalnego handlu mają swoje ograniczenia. Często badania zawierają ograniczone informacje o przyjętej metodologii (Joossens, 2011, 1; Niemczyk, 2013).

⁴³. Źródła Euromonitor International obejmują prasę branżową, urzędy celne, wywiady z producentami i detalistami, a także lokalną znajomość rynku – na przykład jak nieszczelne są granice, jak wysokie są ceny jednostkowe, czy papierosy tylko przechodzą przez dany rynek, czy są na nim konsumowane.

⁴⁴. Badania EPS podają szacunkowe wartości penetracji nielegalnego rynku i jego ewolucji w pewnym okresie czasu w największych miastach Polski.

⁴⁵. KPMG przeprowadza coroczne badania dla PMI i OLAF w ramach umów unijnych. KPMG analizuje różne źródła, w tym dane dotyczące sprzedaży wyrobów tytoniowych, badania konsumenckie oraz EPS, i dokonuje podziału paczek spoza kraju na: legalne; podrabiane i przemycane.

Udział paczek zaklasyfikowanych jako podrabiane i przemycane stanowi szacunkową wartość penetracji rynku nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi (KPMG, 2012).

⁴⁶. Szacunki modelu przepływów są oparte na analizie importowanych, eksportowanych, produkowanych i konsumowanych ilości produktu. Suma produkcji i importu powinna być równa sumie konsumpcji i eksportu. Luki w równaniu wskazują na sprzeniewierzenie pewnych ilości i wprowadzenie ich do nielegalnego obrotu. Ta metodologia nie uwzględnia dodatkowych przepływów UE ani przepływów papierosów typu „illicit whites”. Dlatego też do jej wyników należy podchodzić z ostrożnością.

⁴⁷. Niemczyk i Wspólnicy szacują penetrację rynku nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi na podstawie danych dotyczących konfiskat, oceny statystyk przechwytywania nielegalnych produktów i badań prowadzonych na bazarach (Niwserwis, 2011, 6; Niemczyk, 2013).

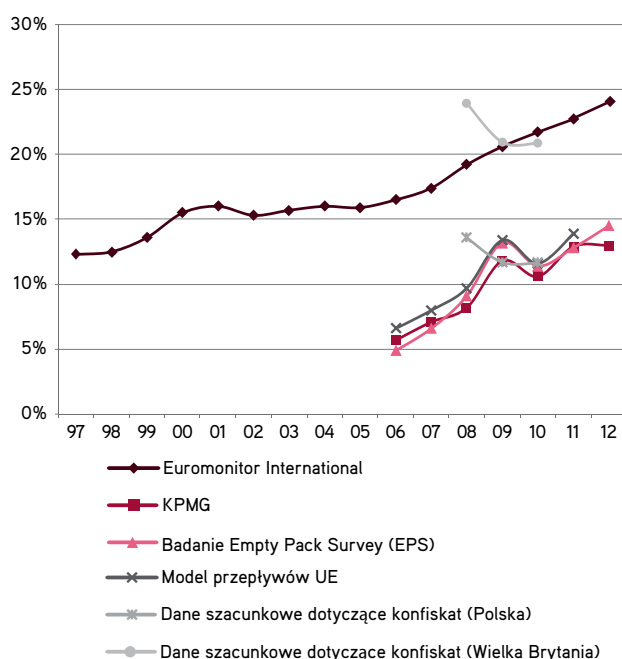
- Trudno jest oszacować wielkość przemytu tytoniu ze względu na jego ukryty i nielegalny charakter. Co więcej, niektóre nielegalne papierosy znajdujące się w Polsce są przeznaczone na rynek Europy Zachodniej, co utrudnia dokładne obliczenia (Ciecierski, 2007; WHO, 2009).

•• **Nielegalny handel wyrobami tytoniowymi odbywa się w Polsce na większą skalę niż w większości innych krajów europejskich.**

- Euromonitor International szacuje penetrację rynku nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w 80 krajach. W Polsce odnotowano czternasty najwyższy poziom penetracji tego rynku na świecie i czwarty w Europie, za Łotwą, Litwą i Irlandią⁴⁸.

Ryc. 35. Szacunkowe dane, dotyczące nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi, 1997-2012, procentowy udział w legalnym rynku

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych: Gembicki (2011), Euromonitor International (2013b), ALMARES (2012) i KPMG (2013)

•• **Penetracja rynku nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi zmienia się w czasie i ma tendencję wzrostową.**

- Konsumpcja nielegalnych papierosów wzrosła z 13,3 mld sztuk w 1998 roku do 14,1 mld sztuk w roku 2000 (+6 proc.). W tym samym czasie wolumen legalnych zakupów zmniejszył się o 16,9 proc., spadając z 92,7 do 77 mld sztuk (Ryc. 36., s. 77). W związku z tym **penetracja nielegalnego rynku wzrosła o 24 proc. w latach 1998-2000** (Ryc. 35.) (Euromonitor International, 2012a).

- Penetracja rynku nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi była stabilna w latach 2000-2006. Udział nielegalnych produktów w rynku wzrósł z 15,5 proc. w 2000 roku do 15,9 proc. w 2005 roku (+2,6 Proc.). Stało się tak, mimo że w ujęciu ilościowym zmniejszył się on o 0,7 proc. (Euromonitor International, 2012a). Według Ciecierskiego, penetracja rynku nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi była stała w latach 2004-2006 i utrzymywała się na poziomie 11 proc. (Ryc. 35.) (2007).

- Wszystkie dostępne źródła wskazują na wzrost nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w latach 2006-2011:

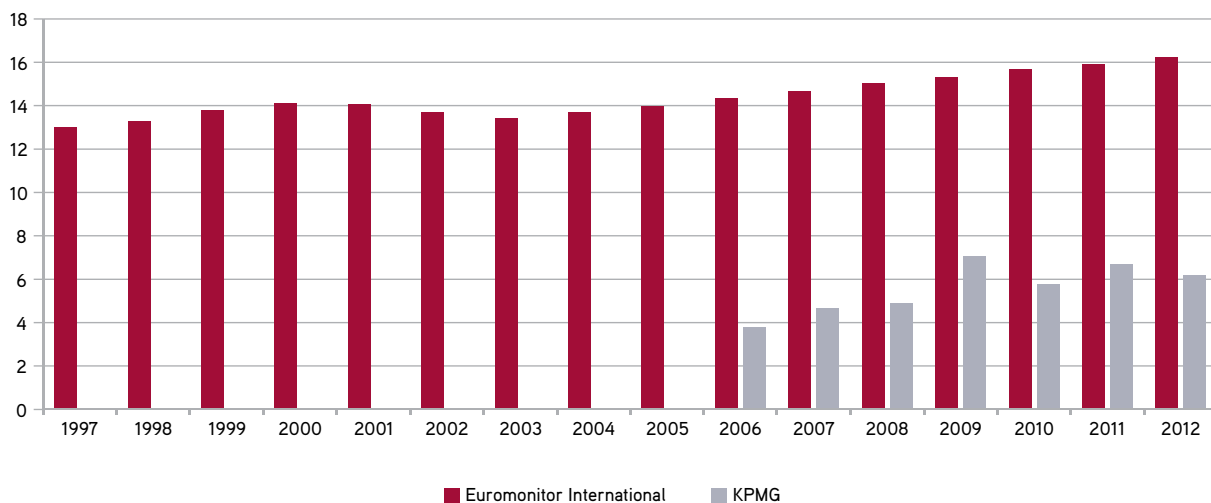
- +37,6 proc. z 16,5 proc. do 22,7 proc. według szacunków Euromonitor International (2012a);
- +161,2 proc. z 4,9 proc. do 12,8 proc. według szacunków ALMARES (2012);
- +101,5 proc. z 6,6 proc. do 13,3 proc., dostosowane badania EPS według KPMG (2012);
- +126,3 proc. z 5,7 proc. do 12,9 proc. według szacunków KPMG (2012);
- +110,6 proc. z 6,6 proc. do 13,9 proc., Model przepływów UE (KPMG, 2012).

- **Nielegalny handel wyrobami tytoniowymi również wzrósł w 2012 roku**, co potwierdza rosnący udział zagranicznych opakowań papierosów, zebranych w trzecim kwartale 2012 roku w stosunku do 2011 roku (ALMARES, 2012; Euromonitor International, 2013b). KPMG uważa poziom nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi za stabilny od 2011 roku (Tabela 12, s. 76) (KPMG, 2013).

48. Ranking został opracowany przez Transcrime na podstawie danych Euromonitor International, z uwzględnieniem danych za rok 2011.

Ryc. 36. Wielkość rynku nielegalnego, 1997-2012, w mld sztuk

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Euromonitor International (2013b) i KPMG (2013)

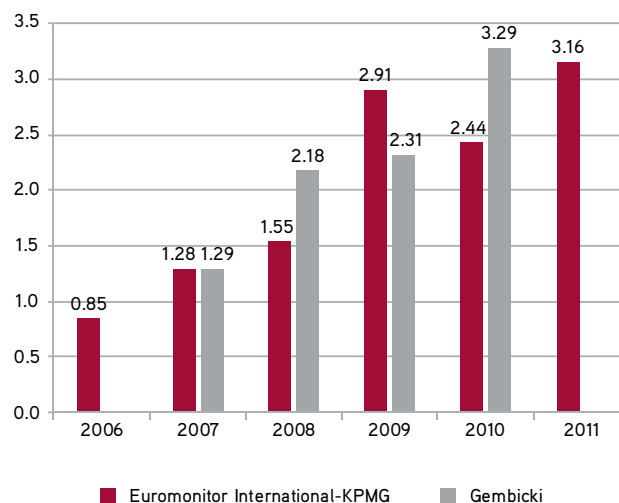

•• **Nielegalny handel wyrobami tytoniowymi powoduje znaczną utratę przychodów.**

- OLAF oraz eksperci innych instytucji szacują, że w 2010 roku rządy państw UE straciły między 9,3 a 13,4 mld USD⁴⁹ wpływów z podatków z powodu nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi (EUbusiness, 2010; Lentowicz, 2010; Drewnowska i Lentowicz, 2011a; Ministerstwo Finansów, 2012c, 3).
- Eksperci i media twierdzą, że w Polsce przemysł tytoniu powoduje ponad 3 mld PLN (1 mld USD)⁵⁰ strat podatkowych rocznie (Onet, 2011; Gembicki, 2011, 10; Tokarski, 2012). Przybliżone szacunki, oparte na danych dotyczących sprzedaży tytoniu, penetracji nielegalnego rynku i przeciętnego opodatkowania, wykazują podobne liczby (Ryc. 37.).
- Według Ministerstwa Finansów, w przypadku braku interwencji, nielegalny handel wyrobami tytoniowymi może w 2014 roku osiągnąć poziom 22 proc., a szacowane straty w budżecie państwa mogą wynieść 3,3 mld PLN rocznie (Ministerstwo Finansów, 2012c, 3).

Ryc. 37. Strata podatkowa spowodowana nielegalnym handlem wyrobami tytoniowymi, 2006-2011, w mld PLN

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Euromonitor International (2012a), KPMG (2012) i Komisji Europejskiej – Dyrekcji Generalnej ds. Podatków i Unii Celnej

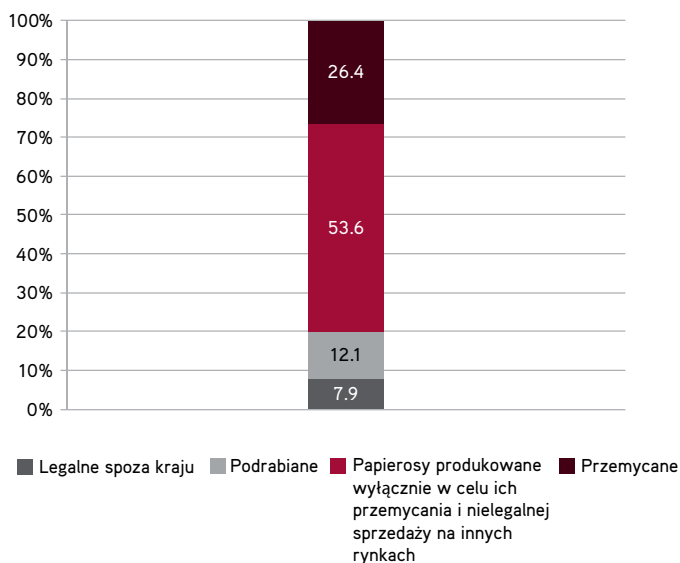
Uwaga: Dane szacunkowe Euromonitor International-KPMG są oparte na danych dotyczących wartości rynkowej Euromonitor International i danych dotyczących penetracji nielegalnego rynku KPMG. 2,9 mld PLN straty podatkowej odpowiada 0,47 proc. wszystkich polskich wydatków publicznych w 2011 roku.

49. Kurs wymiany EUR/USD Europejskiego Banku Centralnego na dzień 31 grudnia 2010 roku.

50. Kurs wymiany PLN/USD Europejskiego Banku Centralnego na dzień 31 grudnia 2012 roku.

Ryc. 38. Polski nielegalny rynek według rodzaju produktów, 2011

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych KPMG (2012) oraz ALMARES (2012)

• **W Polsce występują różne nielegalne wyroby tytoniowe:**

- papierosy typu „illicit whites”,
- przemycane papierosy,
- podrabiane papierosy,
- niemarkowy tytoń do palenia (Euromonitor International, 2012b, 2; ALMARES, 2012; Tokarski, 2012).

• **Papierosy typu „illicit whites” są najbardziej rozpowszechnionym nielegalnym wyrobem tytoniowym (Ryc. 38).⁵¹**

- **W latach 2011 oraz 2012 papierosy te stanowiły około 54 proc. zagranicznych papierosów** (ALMARES, 2012). Badanie EPS z 2012 roku potwierdza rozprzestrzenianie się marek Fest, Minsk, Premier, Kiss, NZ, Austin, Magnat oraz Queen. KPMG klasyfikuje te marki, jako wschodzące marki papierosów „illicit whites” (2012, 48; ALMARES, 2012).

- Według ostatnich badań EPS, fabryka papierosów Neman w Grodnie jest głównym producentem nielegalnych papierosów kupowanych w Polsce. 40 proc. papierosów w Polsce, pochodzących z innych krajów, pochodzi z tej fabryki, a jej zasięg w dalszym ciągu się zwiększa. Jej marka, Premier, jest drugą najbardziej popularną marką (11,1 proc.) wśród zagranicznych marek i pierwszą wśród marek papierosów typu „illicit whites”. Neman wprowadza na rynek również takie marki jak Fest (8,3 proc. zagranicznych marek), Minsk, NZ, Queen i Magnat (ALMARES, 2012, 13-15).

- Neman jest czołową białoruską spółką publiczną na swoim krajowym rynku. Produkuje własne marki, a także papierosy dla BAT, JTI oraz IT (Euromonitor International, 2012c).

- Badanie EPS, przeprowadzone w trzecim kwartale 2012 roku, wykazało, że papierosy marki Jin Ling (patrz ramka Jin Ling, s. 88) stanowiły 3 proc. zagranicznych papierosów. Jin Ling jest znaną marką typu „illicit whites”, której zasięg zmienia się z upływem czasu (ALMARES, 2012).

• **Przemycane papierosy to drugi element czarnego rynku w Polsce.**

- **Około jedna czwarta wyrobów tytoniowych w nielegalnym obrocie pochodziła z przemytu** zarówno w 2011, jak i 2012 roku. Liczba ta stanowi około 3,6 proc. całego polskiego rynku. Pochodzi ona z danych i szacunków opartych na badaniach EPS, dotyczących poziomu transgranicznych legalnych zakupów (ALMARES, 2012).

- Paczki papierosów marki Viceroy produkowane przez BAT są najpowszechniejsze wśród zagranicznych papierosów (16,4 proc. zagranicznych papierosów, według ostatniego badania EPS). Około 10 proc. wszystkich papierosów BAT pochodzi z zagranicy. Częstość występowania zagranicznych paczek jest również wysoka w przypadku marki Classic produkcji IT (10,8 proc. według ostatniego badania EPS) oraz Marlboro produkcji PMI (5,2 proc.). Wahania udziałów marek pomiędzy kolejnymi badaniami EPS mogą być znaczne (ALMARES, 2012).

⁵¹. Papierosy te są legalnie produkowane w jednym kraju, ale zwykle przemycane są do krajów, w których nie ma dla nich legalnego rynku. Producenci zazwyczaj płacą podatki w kraju produkcji, ale unikają płacenia ich w krajach docelowych (Allen, 2011b, 5).

JIN LING

Jin Ling jest główną europejską marką papierosów typu „illicit whites”. Zaczęła napływać z rosyjskiej eksklawy – Kaliningradu – do Polski w 2005 roku. W 2011 roku objęła 3 proc. polskiego czarnego rynku, odnotowując jednocześnie spadek o 50 proc. w stosunku do 2009 roku (Europol, 2011b, 32; KPMG, 2012, 49).

Za produkcją tych nieopodatkowanych papierosów stoi Baltic Tobacco Factory (BTF). BTF kupiła swoje zakłady na terenie Rosji i Ukrainy od spółek zależnych Grupy JTI. Obecnie produkcja odbywa się w Rosji, na Ukrainie, w Mołdawii, a przede wszystkim w Kaliningradzie – znanym ośrodku przemysłowym i miejscu działalności zorganizowanych grup przemysłowych.

Z Kaliningradu przemysłowcy przewożą miliardy papierosów Jin Ling bezpośrednio do Polski lub transportują je drogą morską i lądową na inne rynki europejskie. Sieci przestępcze przemycają ten produkt do co najmniej dwunastu krajów: Niemiec, Wielkiej Brytanii, Polski, Łotwy, Rumunii, Grecji, Turcji, Włoch, Bułgarii, Holandii, Belgii i Francji (Shleynov et al., 2008; Hauptzollamt Rosenheim, 2012).

Od razu widać, że opakowania Jin Ling nie spełniają wymogów prawnych ze względu na brak obowiązkowych ostrzeżeń zdrowotnych. Jednak niektóre paczki Jin Ling w Europie opatrzone były naklejkami „duty free” lub podrobionymi rosyjskimi banderolami. Była to najwidoczniej taktyka marketingowa, której celem było nadanie produktowi prestiżu i wiarygodności (Shleynov et al., 2008).

BTF importuje tytoń z Argentyny, Brazylii, ale przede wszystkim z krajów afrykańskich, takich jak Malawi, Zambia i Zimbabwe. Papier wykorzystywany w produkcji pochodzi natomiast ze Szwecji (Anon, 2008).

•• Przemysł tytoniu i innych wyrobów tytoniowych rośnie.

- Reorganizacja rynku tytoniowego w 2009 roku ułatwiła niekontrolowany dostęp do surowca tytoniowego. Sytuacja ta spowodowała wzrost liczby nielegalnych fabryk tytoniowych (patrz s. 29).

Rynek wyrobów tytoniowych w Polsce

- Opłacalność produkcji jest porównywalna z opłacalnością podrabiania, ale środki niezbędne do uruchomienia i prowadzenia działalności są mniejsze (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 172).
 - Rosnące zagrożenie związane z podrabianiem i nielegalną produkcją potwierdza rosnąca liczba wykrywanych nielegalnych zakładów produkcyjnych (patrz Przeciwdziałanie zjawisku nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce, s. 56) (WHO, 2009, 34).
 - Zdaniem ekspertów, zapotrzebowanie na surowiec tytoniowy wzrasta, ponieważ jest on tańszy niż nielegalne papierosy (WHO, 2009; Tokarski, 2012). Wprowadzenie ceł na zielone liście tytoniu w styczniu 2013 roku spowodowało częściowe przesunięcie handlu tym produktem do internetu i na targowiska, gdzie można go kupić nielegalnie, unikając podatku (Niemczyk, 2013).
 - Przemysł cygar i cygaretek również się rozwija (WHO, 2009).
- ## •• Produkty podrabiane to trzeci element nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi.
- Najnowsze dostępne badanie EPS wykazało, że udział podrobionych produktów czterech głównych koncernów międzynarodowych wynosi 2,2 proc. całego rynku oraz 15,2 proc. paczek zagranicznych papierosów. **Rozpowszechnienie podrabianych produktów rośnie** (ALMARES, 2012).
 - W ostatnich latach przestępcy podrabiali przede wszystkim marki IT i PMI. Ostatnie badanie EPS pokazało, że 8 proc. paczek IT i 2,1 proc. paczek PMI było podrobionych (ALMARES, 2012).

- Dane dotyczące częstości występowania podrabianych paczek PMI w 2011 roku są dostępne dla wszystkich krajów UE – tak, aby można było je porównywać. W 2011 roku penetracja rynku podrabianych papierosów marki PMI Polsce (1 proc.) była niższa od średniej w krajach za wschodnią granicą (2 proc.) oraz w pozostałych państwach europejskich (4 proc.) (KPMG, 2012, 42; ALMARES, 2012).

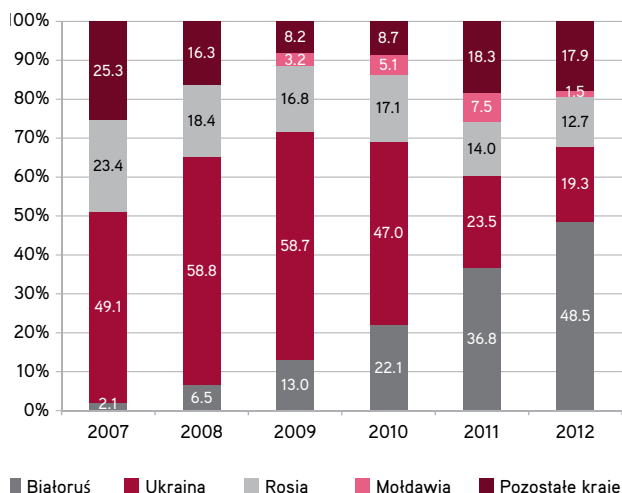
Cena oraz pochodzenie nielegalnych wyrobów tytoniowych

• Konsumpcja nielegalnych produktów umożliwia duże oszczędności.

- Ceny nielegalnych towarów zazwyczaj zmieniają się w zależności od okresu, kraju i kanałów dystrybucji. Przemysłownicy najczęściej zmieniają ceny zgodnie ze wzrostem cen legalnych produktów i poziomem konkurencji na czarnym rynku (Drewnowska i Lentowicz, 2011b; Niemczyk, 2013).
- Niskie ceny nielegalnych papierosów sprawiają, że stanowią one bardzo atrakcyjne rozwiązanie dla konsumentów. **Zakup przemycanych papierosów lub nielegalnego tytoniu umożliwia zaoszczędzenie około 65 proc. ceny** (Andrusz, 2008; Joossens et al., 2009, 13; Otto, 2013). Zaobserwowano jednak, że w 2011 roku cena nielegalnych papierosów wzrosła z około 30 proc. do około 70 proc. ceny papierosów na legalnym rynku. W 2012 roku ceny nielegalnych produktów nieznacznie spadły (Niemczyk, 2013).
- Paczka papierosów przemycanych z Ukrainy może kosztować 2,70 USD ⁵²(Lentowicz, 2010), natomiast cena papierosów Jin Ling wynosi około 2 USD za paczkę (Sobczyk, 2011). W trakcie badania przeprowadzonego w styczniu 2013 roku eksperci z PMI zauważyli, że nielegalne paczki papierosów mentolowych kosztowały od 2,08 USD do 2,30 USD (Coelho i Arink, 2013). Biorąc pod uwagę te ceny, oszczędność wyniosłaby około 35 proc. – znacznie mniej, niż donoszą inne źródła.

Ryc. 39. Nielegalne papierosy według kraju pochodzenia, 2007-2012, %

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych KPMG (2012) oraz ALMARES (2012)

Uwaga: Dane z 2012 roku dotyczą zagranicznych – nie nielegalnych – papierosów.

- Na forach internetowych, takich jak *oglaszamy24.pl* lub *olx.pl*, użytkownicy sprzedają paczki po 20 papierosów za 4,5-6 PLN (1,38-1,84 USD)⁵³. Większość oferowanych papierosów opatrzona jest logo Marlboro Red. Ceny mogą się różnić w zależności od zakupionych ilości oraz procesu negocjacji.
- W internecie można kupić kilogram tytoniu do palenia za 100 PLN (30,6 USD), oszczędzając 38,5 proc. w stosunku do ceny legalnego produktu – 260 PLN (79,6 USD) (Tysza, 2012).
- Rosja, Ukraina i Białoruś są głównymi krajami pochodzenia nielegalnych wyrobów tytoniowych** (Gumkowski, Przewoźniak i Zatoński, 2006; Message House Agencja PR, 2006; Ciecierski, 2007, 14-15; Euromonitor International, 2012c, 11).
- W 2011 roku stanowiły one 74,3 proc. nielegalnych wyrobów tytoniowych, znajdujących się w obiegu w Polsce (Ryc. 39.) (KPMG, 2012). Przystąpienie do UE i zaostrzenie kontroli na granicy wschodniej od 2004 roku tylko nieznacznie zmieniło tę sytuację (Euromonitor International, 2012b, 11).

52. Kurs wymiany EUR/USD Europejskiego Banku Centralnego na dzień 31 grudnia 2010 roku.

53. Kurs wymiany PLN/USD Europejskiego Banku Centralnego na dzień 31 marca 2013 roku.

Tabela 14. Nielegalne papierosy według kraju pochodzenia, 2007-2011, mld sztuk

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych KPMG (2012)

	2007	2008	2009	2010	2011
Białoruś	0,11	0,38	1,04	1,39	2,66
Ukraina	2,58	3,42	4,71	2,96	1,70
Rosja	1,23	1,07	1,35	1,08	1,01
Mołdawia	-	-	0,26	0,32	0,54
Pozostałe kraje	1,33	0,95	0,66	0,55	1,32

- Od 2009 roku również Mołdawia stała się ważnym krajem pochodzenia nielegalnych wyrobów tytoniowych. W 2011 roku z Mołdawii przywieziono nielegalnie ponad 0,54 mld papierosów (7,5 proc. ogółu) (Ryc. 39., s. 80) (KPMG, 2012, 208). Zgodnie z danymi z 2012 roku, udział mołdawskich papierosów spadł do 1,5 proc. papierosów zagranicznych.
- Nielegalne wyroby rzadziej pochodzą także z Armenii, Kazachstanu i Chin (WHO, 2009).
- **Białoruś stała się głównym krajem pochodzenia nielegalnych wyrobów tytoniowych.**
- W 2007 roku białoruskie papierosy stanowiły 2,1 proc. czarnego rynku. W latach 2007-2011 przemycana ilość wzrosła ponad 23 razy, z 0,11 mld do 2,66 mld papierosów. Głęboki kryzys gospodarczy, który dotknął Białoruś w 2011 roku, wpłynął na wzrost różnic w cenach między Białorusią a Polską, dodatkowo przyspieszając ten proces (patrz ramka Dewaluacja białoruskiego rubla, s. 96). Obecnie ponad 35 proc. nielegalnych papierosów w Polsce pochodzi z Białorusi (Ryc. 39., s. 80 i Tabela 14) (KPMG, 2012, 208; ALMARES, 2012, 11).
- Ilość towarów z Ukrainy zwiększyła się o 182 proc. w latach 2006-2009, a następnie spadła o 63 proc. w latach 2009-2011 (Tabela 14). Szacunkowe dane wskazują, że 1,70 mld papierosów konsumowanych w Polsce w 2011 roku trafiło do kraju nielegalnie z Ukrainy (KPMG, 2012, 208).

DEWALUACJA BIAŁORUSKIEGO RUBLA

W 2011 roku Białoruś dotknął głęboki kryzys gospodarczy. Krajowa waluta uległa dewaluacji o 63,6 proc. od maja do grudnia 2011 roku. Dewaluacja białoruskiego rubla zwiększyła lukę cenową między polskimi a białoruskimi papierosami, co przyciągnęło nabywców transgranicznych i przemysłników. W konsekwencji wolumen sprzedaży wyrobów tytoniowych wzrósł o 16 proc. w 2011 roku, mimo stabilizacji popytu krajowego.

Według oficjalnych białoruskich danych, wartość eksportu papierosów wyniosła 1,95 mln USD w 2010 roku i 2,3 mln USD w okresie od stycznia do lipca 2011 roku, ale Główny Departament Zwalczania Przestępstw Gospodarczych szacuje wartość eksportu papierosów na 490 mln USD – co stanowi o ponad dwieście razy wyższy poziom (Euromonitor International, 2012C).

SPOSÓB DZIAŁANIA I STRUKTURA GEOGRAFICZNA

Sposób działania

- **Polskie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych dzieli krajowy nielegalny handel wyrobami tytoniowymi na trzy kategorie (patrz Produkt, s. 77):**
 - przemysł wyrobów tytoniowych,
 - podrabianie papierosów i banderoli,
 - nielegalna produkcja tytoniu do ręcznego zwijania i niemarkowych produktów tytoniowych (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 171).
- **Przemysł jest główną formą nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 171).**
- Znaczącą rolę przemysłu potwierdzają badania EPS (patrz Produkt, s. 77), duża liczba skonfiskowanych produktów wzdłuż granic (patrz Egzekwowanie prawa, s. 56) oraz analizy zainteresowanych podmiotów (ALMARES, 2012; RILO, 2010, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012).

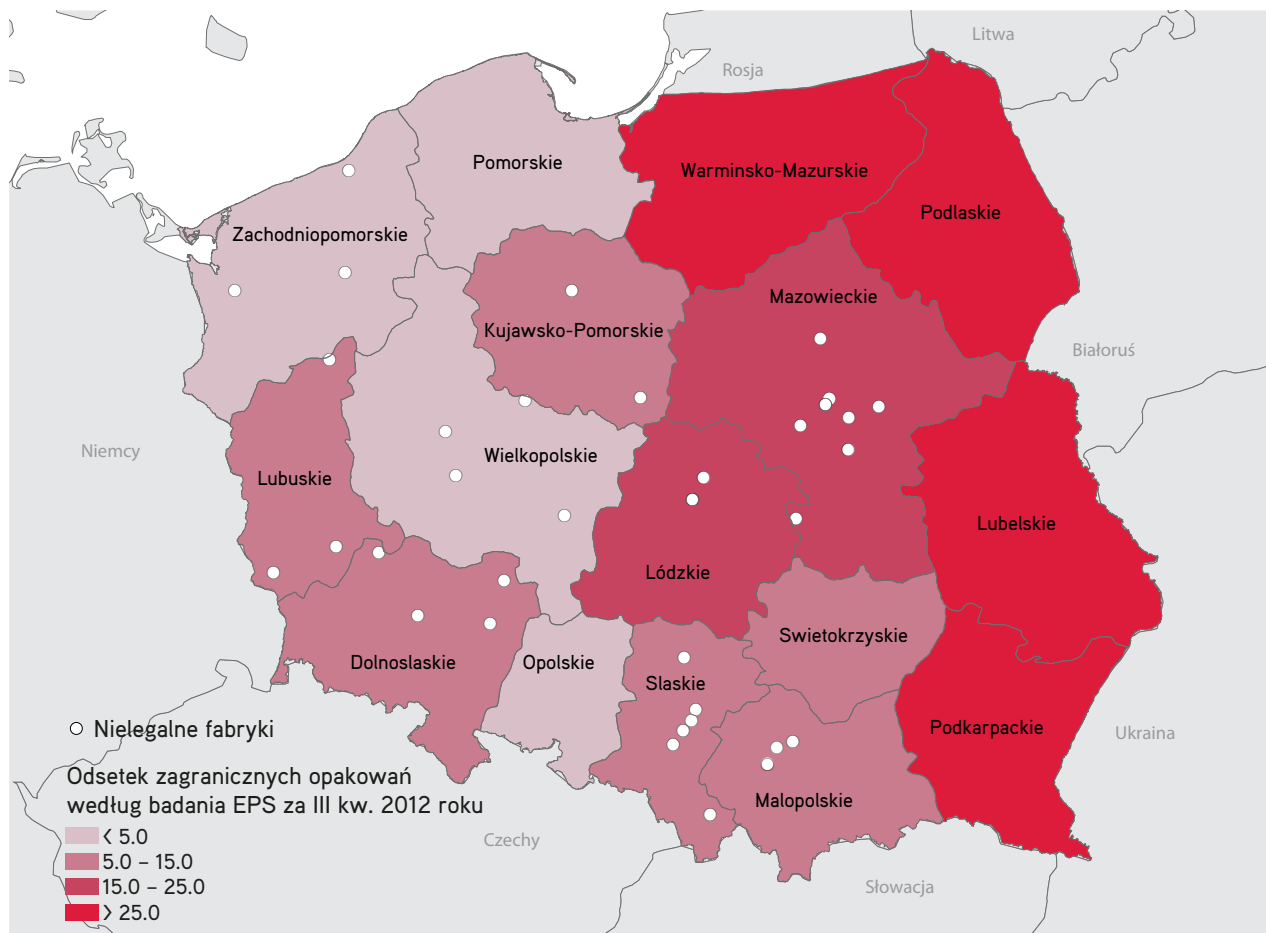
•• **W Polsce produkuje się podrabiane papierosy (Europol, 2011b, 36).**

- Ostatnio skuteczna walka z nielegalnym handlem wyrobami tytoniowymi wpłynęła na wzrost wykrywalności tego zjawiska wzdłuż granic (patrz Egzekwowanie prawa, s. 53). Dlatego zorganizowane grupy przestępcze przeniosły produkcję papierosów bliżej konsumentów końcowych (WHO, 2009, 34; Europol, 2011b).
- Falszerze używają tanich maszyn z Azji lub maszyn pozyskanych od producentów, którzy zrezygnowali z rynku papierosów. Inwestycja jest opłacalna, nawet jeśli uda się sprzedać tylko jeden kontener papierosów (Gounev i Bezlov, 2010, 128).
- Ukraińscy, litewscy i polscy przestępcy podrabiający papierosy współpracują ze sobą. Policja zaobserwowała powtarzające się schematy, oparte na imporcie surowca tytoniowego z Ukrainy, innych materiałów z Litwy i produkcji odbywającej się w Polsce (Europol, 2011b).
- Policja nie wykryła żadnej nielegalnej fabryki w regionach wzdłuż granicy wschodniej, gdzie – według wszystkich źródeł – penetracja rynku nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi jest wyższa (patrz Struktura geograficzna, s. 90). Produkcja odbywa się w regionach centralnych (zwłaszcza w woj. mazowieckim), południowych (woj. śląskie) i wschodnich (woj. lubuskie i dolnośląskie) (Ryc. 40.). Przemysł jest zjawiskiem spotykanym częściej we wschodnich regionach niż w pozostałych częściach kraju (Andrusz, 2008; WHO, 2009, 33). Nielegalni wytwórcy prawdopodobnie wolą zakładać swoje fabryki w miejscach, gdzie czarny rynek nie jest przesycony.

•• **Wzrastający popyt na tytoń do ręcznego zwijania i rozwój ram prawnych, dotyczących polskich rynków, doprowadziły do pojawienia się nielegalnych producentów tego rodzaju tytoniu.**

Ryc. 40. Wykrywanie nielegalnych fabryk tytoniowych w Polsce w latach 2005-2013

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych Policji (2013), PMI (2013) oraz międzynarodowych wiadomości

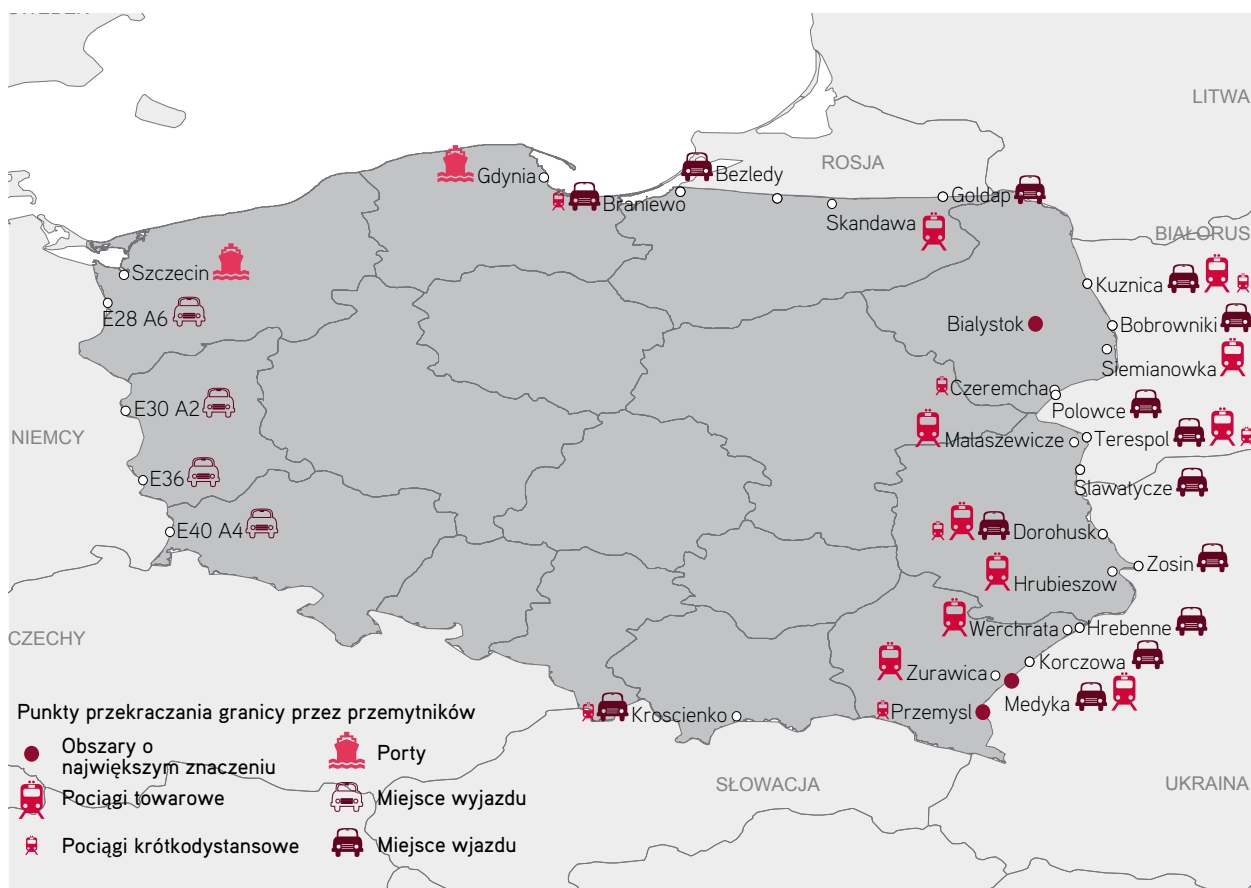

- **W Polsce występują dwa rodzaje przemytu:**
 - przemyt na dużą skalę,
 - działalność pojedynczych przemytników, tzw. mrówek (WHO, 2009, 33).
- **Pojedynczy przemytnicy mogą współpracować ze zorganizowanymi grupami przestępczymi.**
 - „Mrówki” przenoszą papierosy przez granicę i dostarczają je w wyznaczone miejsca, zazwyczaj do nielegalnych magazynów. Zorganizowane grupy przestępcze odbierają towary i transportują je na lokalne bazy oraz targi na terenie całego kraju lub do innych państw UE (WHO, 2009, 33; EUbusiness, 2010).
 - Właściciele magazynów często odgrywają aktywną rolę w nielegalnym handlu wyrobami tytoniowymi i mogą zawierać długoterminowe relacje z innymi podmiotami, zaangażowanymi w ich transport (Gounev i Bezlov 2010, 128).
- **Nielegalny tytoń dociera do Polski najczęściej przez północno-wschodnie granice.**
 - Przemytnicy wwożą papierosy do kraju głównie przez **północno-wschodnie granice z Litwą, Ukrainą, Białorusią i Rosją** (Gumkowski, Przewoźniak i Zatoński, 2006; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 171-172). Informatorzy wskazali Białystok, niedaleko granicy z Białorusią oraz Przemyśl i Medykę, przy granicy z Ukrainą, jako miejsca, gdzie przemyt występuje na dużą skalę (Gounev i Bezlov, 2010, 129).
 - Drugi strumień nielegalnych papierosów z Grecji i Bułgarii jest kierowany przez południowo-wschodnią granicę między Polską a Słowacją (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 171-172).
 - Znaczenie szlaku bałkańskiego w odniesieniu do nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi wzrosło w ostatnich latach z powodu rozprzestrzeniania się papierosów typu „illicit whites” produkowanych w Europie Wschodniej. Oryginalne i podrabiane papierosy również trafiają na szlak bałkański, a następnie do Polski (patrz Środowisko przestępcze, s. 47) (Europol, 2011b, 32).
- **Nielegalny handel wyrobami tytoniowymi w Polsce stanowi część większej struktury (Ciecierski, 2007). Znaczne ilości tytoniu z przemytu są następnie eksportowane do Europy Zachodniej (Euromonitor International, 2012b).**
 - Przemytnicy wwożą papierosy do UE przez granice Polski, a następnie wykorzystują słabsze kontrole w ramach UE i transportują je do innych państw członkowskich (Locke, 2010; Europol, 2011b, 30).
 - Handel oraz podróżowanie między Polską a Europą Zachodnią stały się łatwiejsze, od kiedy Polska przystąpiła do UE (w 2004 roku) i podpisała układ z Schengen (w 2007 roku). Zwiększyło to rolę Polski jako eksportera przemycanych papierosów do Europy Środkowej i Zachodniej (Locke, 2010, Euromonitor International, 2012b, 11).
 - Eksperci szacują, że 60-70 proc. wszystkich papierosów przemycanych do Polski jest sprzedawanych w kraju, natomiast reszta transportowana jest do innych krajów europejskich, w szczególności do Niemiec, Wielkiej Brytanii i krajów północnych, gdzie ceny tytoniu są znacznie wyższe (WHO, 2009, 33; Europol, 2011b, 30; Gazeta, 2011; Frontex, 2012, 19; Euromonitor International, 2012b). W 2011 roku 19 proc. nielegalnych papierosów w Wielkiej Brytanii pochodziło z Polski, a w Niemczech – 46 proc. (KPMG, 2012).
 - O istotnym charakterze przemytu do UE świadczy kilka czynników:
 - liczba opakowań polskich papierosów, zebranych w Europie Zachodniej (KPMG, 2012),
 - konfiskaty przemycanych papierosów wzdłuż południowo-zachodnich granic Polski (Juneck, 2011),
 - znaczne konfiskaty papierosów popularnych na rynku brytyjskim, takich jak Superkings, Regal czy Dorchester (Juneck, 2011),
 - międzynarodowe dochodzenia, np. dochodzenie prowadzone przez włoskie organy ścigania (DNA, 2010, 166).

- Według funkcjonariuszy celnych, odkąd Polska zintensyfikowała działania zwalczające nielegalny handel wyrobami tytoniowymi i zwiększyła się ilość konfiskowanego tytoniu (patrz Egzekwowanie prawa s. 53), zorganizowane grupy przestępcze skupiły się na innych krajach, przez które mogą przemycać papierosy do UE (Warsaw Business Journal, 2011).
- Sposoby działania przemytników są zróżnicowane i **wykorzystują wiele środków transportu (Frontex, 2012, 20).**
- Pojazdy drogowe są podstawowym środkiem transportu w nielegalnym handlu wyrobami tytoniowymi. Przemytnicy wykorzystują je, aby wwieźć nielegalne wyroby tytoniowe do innych krajów i je transportować. W 2011 roku konfiskaty produktów, przewożonych pojazdami kołowymi, stanowiły 78 proc. wszystkich konfiskat (74 proc. w 2009 roku, 72 proc. w 2010 roku) (WHO, 2009, 33; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 171-181).
- Często spotyka się też minivany i samochody ciężarowe z ukrytymi skrytkami w dodatkowych podłogach, ścianach i podwójnych ściankach zbiorników na paliwo. Zdarza się jednak, że przemytnicy po prostu wypełniają samochód jak największą ilością produktów i starają się przekroczyć granicę (patrz ramka *Przewoźnicy papierosów*, s. 87) (RILO, 2010; EUbusiness, 2010; Junek, 2011). Policja zaobserwowała również, że wykorzystywane są pojazdy terenowe i ciągniki, przejeżdżające przez zielone granice (Frontex, 2012, 20).
- Przemysł z wykorzystaniem transportu drogowego odbywa się zarówno na autostradach z Europy Wschodniej i Litwy do Polski, jak i drogach do Niemiec, Czech i Słowacji (Ryc. 41.) (Lisicki, 2009, 10-11).

Ryc. 41. Miejsca wzmożonego przemytu na granicach

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych RILO (2010)

PRZEWOŹNICY PAPIEROSÓW

„Pojazd, załadowany kartonami papierosów po samdach, na Ukrainie; kierowca jedzie z prędkością co najmniej 200 km na godzinę po polskiej autostradzie. W ten sposób mało kto będzie mógł go dogonić” – powiedział informator zaangażowany w walkę z przemytem. „Przemytnicy rekrutują kierowców wśród byłych żołnierzy rosyjskiego wojska. Jeśli mają gdzieś wypadek samochodowy lub grozi im ryzyko złapania, porzucają samochód i uciekają” – dodał (Junek, 2011).

Straż graniczna wykryła BMW, przekraczające dozwoloną prędkość w pobliżu Sulejowa, w środkowej Polsce. Kierowca nie zatrzymał się na żądanie i próbował uciekać bocznymi drogami. Złe warunki atmosferyczne sprawiły, że stracił kontrolę nad pojazdem. Kierowca zamknął się w środku i nie reagował, gdy poproszono go o opuszczenie pojazdu. Dopiero po wybiciu okna i obezwładnieniu 35-letniego mężczyzny, celnicy mogli sprawdzić, co znajduje się w samochodzie. Znaleźli 8670 paczek przemycanych papierosów, o wartości rynkowej równej ponad 65 000 PLN (Lisicki, 2009, 16).

Policja przechwyciła Audi przewożące 20 000 paczek papierosów bez polskiej banderoli. Wartość tych papierosów na czarnym rynku wyniosłaby około 200 000 PLN. 42-letni Jacek W. i 33-letni Daniel T. zostali aresztowani. Obaj byli już karani za podobne przestępstwa (Komenda Główna Policji, 2012).

•• Zarówno zorganizowane grupy przestępcze, jak i pojedynczy przemytnicy wykorzystują transport kolejowy.

- Zorganizowane grupy przestępcze wykorzystują towarowy ruch kolejowy, by wwozić do kraju duże ilości nielegalnych produktów, natomiast pojedynczy przemytnicy ukrywają papierosy w wagonach pasażerskich. W wielu przypadkach przemytnik pozostaje nieznany – służby celne znajdują ukryte papierosy, ale żaden pasażer nie przyznaje się, że należą do niego (Lisicki, 2009, 10).

- Ruch towarowy odbywa się przez przejścia graniczne w Skandawie i Braniewie z Rosją, Terespolu, Małaszewiczach, Kuźnicy i Siemianówce z Białorusią oraz Dorohusku, Medyce-Żurawicy, Hrubieszowie i Werchracie z Ukrainą. Pojedynczy przemytnicy koncentrują się na pociągach, przemierzających krótkie trasy międzynarodowe, przekraczających granicę w Braniewie, Czeremsze, Dorohusku, Krościenku, Kuźnicy, Przemyślu i Terespolu (Ryc. 41., s. 84) (Lisicki, 2009, 10).

- Agencje celne konfiskowały papierosy ukryte we wszelkiego rodzaju pakunkach, od pulek po paszę dla koni (Shleynov et al., 2008; EUBusiness, 2010; Komisja Europejska, 2012a).

•• Sposób działania „mrówek”.

- „Mrówki” przekraczają granice kilka razy dziennie, aby kupować tańsze produkty w sąsiednich krajach (patrz ramka *Przykład Młynarskiego*). Przenoszą papierosy w bagażu lub na własnym ciele, w odzieży wierzchniej. Towary są następnie sprzedawane na bazarach ulicznych w całej Polsce (Ciecierski, 2002; Lisicki, 2009).
- Medyka, położona na południowym-wschodzie, to główne przejście graniczne dla pieszych, wykorzystywane w nielegalnym handlu wyrobami tytoniowymi (Ryc. 41., s. 84). Na podstawie konfiskat można stwierdzić, że pojedynczy przemytnicy przenoszą głównie papierosy marek LM, Prima i Classic (Lisicki, 2009).

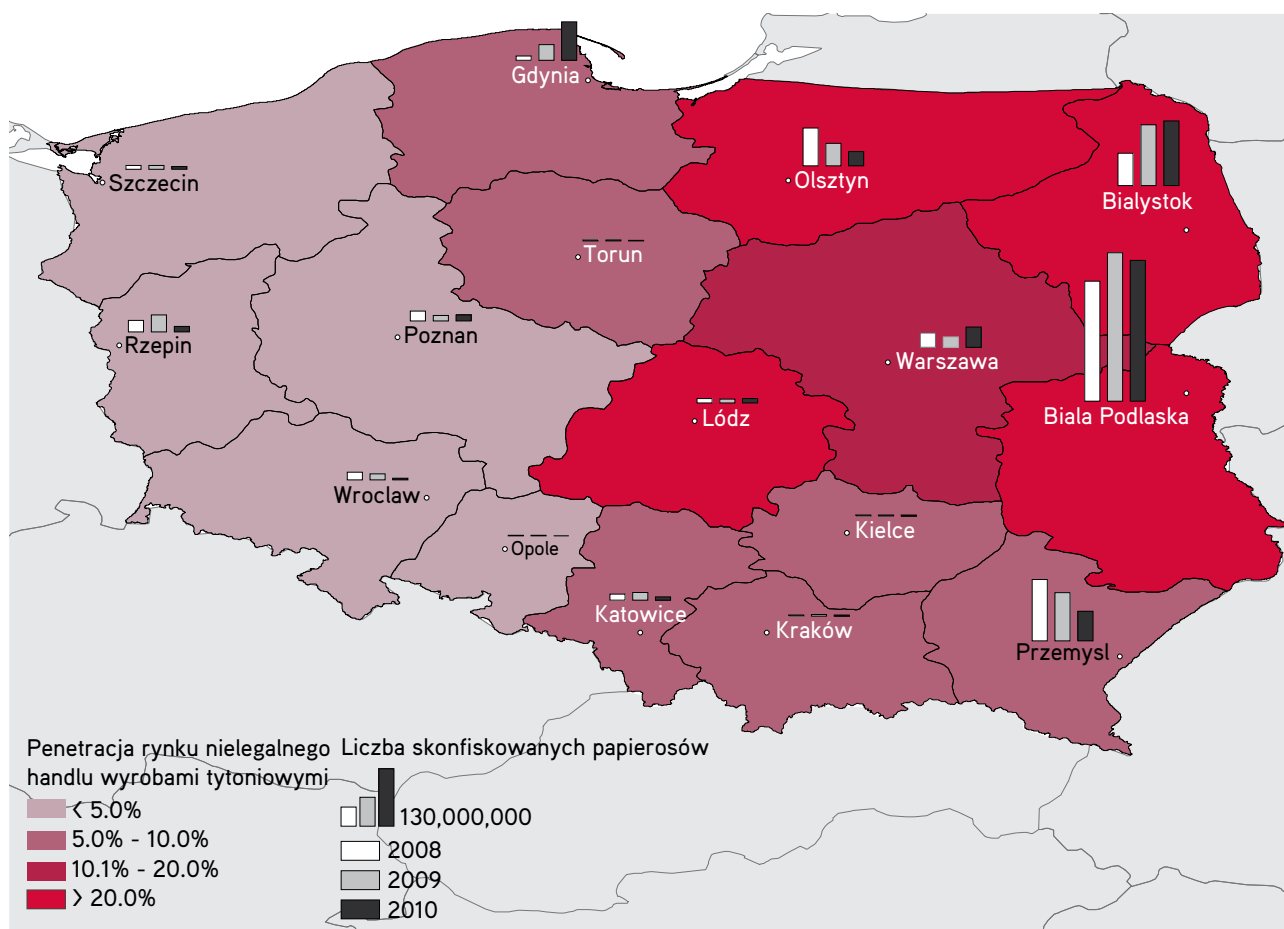
PRZYKŁAD MŁYNARSKIEGO

Młynarski, 25-letni bezrobotny budowniczy, przekracza granicę z Ukrainą aż cztery razy w ciągu nocy. Za każdym razem wraca z przynajmniej jednym kartonem zawierającym 200 sztuk papierosów, które sprzedaje w barach w swoim rodzinnym mieście, Przemyślu, 15 km od wschodniej granicy UE (Andrusz, 2008).

- **Przemytnicy, działający na dużą skalę, korzystają również z transportu morskiego.**
- Przemytnicy najczęściej wykorzystują porty w Gdyni i Szczecinie na Bałtyku – głównie w celu importowania papierosów z Chin (Ryc. 41., s. 84). Eksperti uważają, że wpływ tego rodzaju przemytu jest znikomy. Niemniej jednak te dwa porty są miejscami, w których często konfiskowany jest tytoń (Ryc. 42.) (WHO, 2009; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 171-172).
- Przemytnicy używają małych łodzi do transportowania wyrobów tytoniowych wzdłuż i w poprzek Bugu – rzeki, która wyznacza granicę między Polską, Ukrainą i Białorusią (Frontex, 2012, 20).
- **Przemytnicy dają łapówki, aby wwozić papierosy do Polski.**
- Wysokie zyski z nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi umożliwiają przemytnikom przekupywanie celników i policjantów w celu ułatwienia wwozu oraz transportu nielegalnych wyrobów tytoniowych. Oprócz funkcjonariuszy publicznych, przemytnicy przekupują również właścicieli magazynów, kierowców ciężarówek i maszynistów (Shleynov et al., 2008; Lentowicz, 2010).
- **Powstają systemy przemytnicze, oparte na wykorzystaniu usług pocztowo-kurierskich i internetu (WHO, 2009, 33).**

Ryc. 42. Miejsca, w których skonfiskowano najwięcej papierosów, 2008-2010

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych RILO (2010)

- W 2009 roku wykryto 207 prób pocztowego przemytu papierosów, w 2010 roku – 365, a w 2011 roku liczba ta spadła do 181, ponieważ tytoń surowy i niemarkowy zastąpił papierosy. W 2009 roku czterokrotnie wykryto próby przemytu tytoniu. W 2010 roku dokonano 2428 konfiskat tytoniu przesyłanego pocztą, a w 2011 roku liczba ta wzrosła do 6131 (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 183).
- W okresie 2009-2011 nielegalny handel wyrobami tytoniowymi w internecie się rozwijał (Ministerstwo Finansów, 2012C, 12).
- **Głównymi punktami sprzedaży nielegalnych wyrobów tytoniowych są bazy.**
- Konsumenci kupują nielegalne papierosy głównie od ulicznych sprzedawców (83 proc.) i na bazarach (42,4 proc.) (Ciecierski, 2007, 19). Na wschodzie konsumenci mogą kupować papierosy bezpośrednio od przemytników i w magazynach. W środkowej Polsce dystrybucja nielegalnych wyrobów tytoniowych odbywa się głównie na targowiskach (Niemczyk, 2013).
- Działania Służby Celnej są intensyfikowane także w regionach oddalonych od granic, co zmusza przemytników do podejmowania środków ostrożności (patrz ramka *Nielegalny handel wyrobami tytoniowymi na bazarach*) (Message House Agencja PR, 2006, Niemczyk, 2013). Ekspertsi uważają jednak, że poziom kontroli w takich miejscach jest niski. Korupcja może zmniejszać skuteczność kontroli (Message House Agencja PR, 2006; Ciecierski, 2007, 4-19; Niemczyk, 2013).

NIELEGALNY HANDEL WYROBAMI TYTONIOWYMI NA BAZARACH

Zazwyczaj przemytnicy sprzedający papierosy na bazarach mają wyraźny podział ról. Pierwsza osoba przyjmuje zamówienie, a druga zgłasza je osobom przechowującym towar w pomieszczeniach magazynowych. Aby ograniczyć ryzyko, „strażnicy” ostrzegają o kontrolach, a osoby oferujące towary zazwyczaj mają przy sobie tylko jedną paczkę lub puste opakowania po papierosach. Większe ilości dostarczają dopiero po zawarciu umowy z nabywcą (Ministerstwo Finansów, 2012c, 8). Średnio konsumenci nielegalnych papierosów kupują trzy razy więcej paczek, w przeliczeniu na każdy zakup, niż nabywcy legalnych papierosów (Message House Agencja PR, 2006, 60).

- Zakup nielegalnych produktów od znajomych jest powszechnym sposobem oszczędzania na tytoniu, który wiąże się z niewielkim ryzykiem (Message House Agencja PR, 2006).
- **Przemyt – w szczególności papierosów – coraz częściej odbywa się w sposób fragmentaryczny.**
- **Przemytnicy zazwyczaj dzielą swoje towary na mniejsze ładunki, tak aby nie stracić całości w przypadku wykrycia RILO (2010).** W 2011 roku Służba Celna zgłosiła więcej indywidualnych przypadków wykrycia niż w latach 2009 i 2010, jednak przechwyciła wówczas mniejszą liczbę papierosów. Tendencja ta jest szczególnie widoczna w odniesieniu do konfiskat towarów z pojazdów drogowych, na bazarach i targowiskach (patrz Egzekwowanie prawa, s. 53) (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 181).

Struktura geograficzna

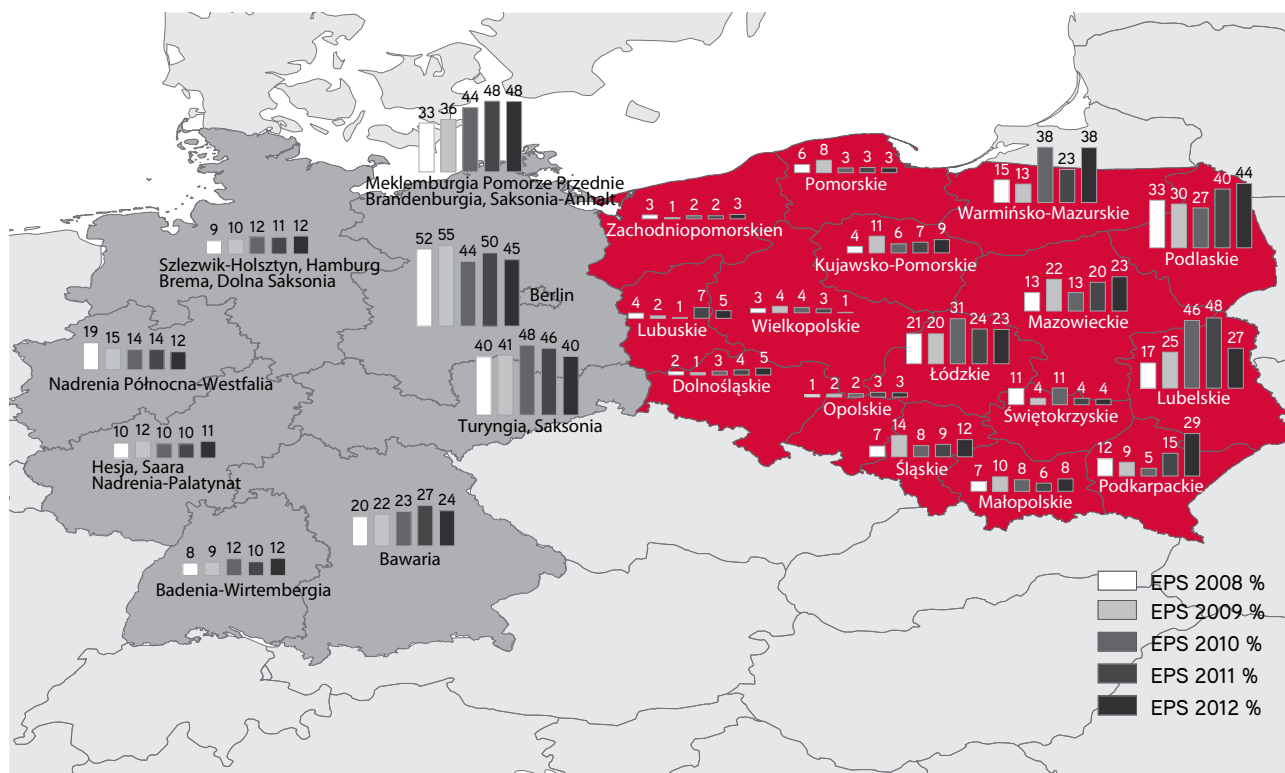
• Nielegalny handel wyrobami tytoniowymi jest znacznie bardziej rozpowszechniony na wschodzie kraju.

- Dostępne źródła wskazują na **znaczne i trwałe różnice regionalne i większe rozpowszechnienie nielegalnego handlu w regionach wschodnich** (Gumkowski, Przewoźniak i Zatoński, 2006; Shleynov et al., 2008, WHO, 2009; EUBusiness, 2010; ALMARES, 2012).
- Badanie EPS III kw. 2012 roku pokazało, że w północno-wschodnich regionach: województwach podlaskim (35,6 proc.), warmińsko-mazurskim (32,3 proc.) i lubelskim (28,1 proc.) stwierdzono największy udział papierosów zagranicznych (Ryc. 43.)⁵⁴ (ALMARES, 2012).

- W województwach warmińsko-mazurskim i lubelskim penetracja marki Jin Ling jest najwyższa – wynosi odpowiednio 35,2 proc. i 7,8 proc. papierosów zagranicznych (ALMARES, 2012). Liczby te oznaczają, że transgraniczne zakupy tylko częściowo tłumaczą różnice między regionami w występowaniu papierosów zagranicznych.
- W pewnych okresach nieodległej przeszłości udział nielegalnych papierosów we wschodnich regionach był jeszcze wyższy – osiągał prawie 50 proc. udziału w lokalnym rynku tytoniowym (Ryc. 43.) (Message House Agencja PR, 2006; Biznes, 2011; ALMARES, 2012).
- **Wejście w życie układu Schengen w 2007 roku spowodowało zniesienie barier celnych** między Litwą a Polską. Kontrole wzdłuż tej granicy uległy ograniczeniu, co sprzyjało wzrostowi nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w tym obszarze (RILO, 2010, 15; Niemczyk, 2013).

Ryc. 43. Geograficzny rozkład opakowań zagranicznych w Polsce i Niemczech, 2008-2012

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych ALMARES (2012)

⁵⁴. W tych przygranicznych wschodnich regionach liczba nabywców transgranicznych jest prawdopodobnie wyższa niż w pozostałej części kraju, dlatego udział nielegalnych papierosów zagranicznych jest niższy.

•• **Na zachodzie i południu penetracja rynku nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi jest natomiast niska.**

- W województwach świętokrzyskim (3,8 proc.), pomorskim (3,2 proc.), zachodniopomorskim (3 proc.), opolskim (2,9 proc.) i wielkopolskim (0,5 proc.) odnotowuje się najniższe odsetki zagranicznych opakowań (ALMARES, 2012).
- W województwach pomorskim, świętokrzyskim i opolskim policja nie odkryła żadnej nielegalnej produkcji wyrobów tytoniowych (Ryc. 40., s. 82). Niewielka lokalna produkcja wyjaśnia stosunkowo niski poziom nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w tych obszarach.

•• **Odsetki palaczy kupujących nielegalne papierosy odzwierciedlają różnice w poziomach nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi.**

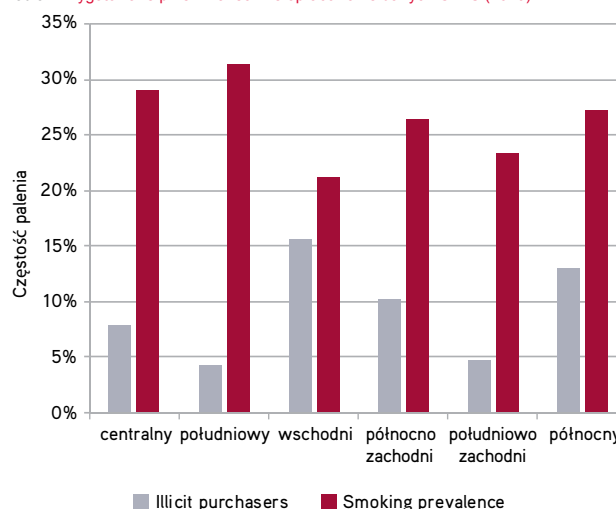
- Na wschodzie (15,5 proc.) i na północy (13 proc.) odsetek osób kupujących nielegalny tytoń jest wyższy niż w pozostałej części kraju. Natomiast na południu (4,3 proc.) i na południowo-zachodzie (4,6 proc.) odnotowuje się najniższe odsetki palaczy kupujących nielegalny tytoń (WHO, 2011a, 116).

•• **Bliskość dochodowego rynku niemieckiego może wpływać na mniejszą dostępność nielegalnych papierosów we zachodniej Polsce.**

- Różnica w cenie między legalnymi papierosami w Polsce a papierosami w Niemczech jest wysoka. W Niemczech papierosy Marlboro kosztują o 81 proc. więcej niż w Polsce, a papierosy najtańszej niemieckiej marki kosztują o 89 proc. więcej niż najtańsza Polska marka (stan na lipiec 2012) (Ryc. 33, s. 71) (Philip Morris GmbH, 2012).
- W związku z tym zysk z przemycanych papierosów w Niemczech może być znacznie wyższy niż w Polsce (Message House Agencja PR, 2006, 55; Drewnowska i Lentowicz, 2011b; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012). Dlatego przemycnicy wolą dostarczać swoje towary do wschodnich części Niemiec, a nie do zachodniej Polski, co częściowo wyjaśnia silne regionalne różnice w odniesieniu do nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce (Ryc. 43., s. 88) (Niemczyk, 2013).

Ryc. 44. Odsetek palaczy kupujących nielegalne papierosy

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie danych GATS (2010)

•• **Konsumpcja nielegalnego tytoniu nie odzwierciedla różnic w rozpowszechnieniu palenia.**

- Dane regionalne nie wykazują związku między rozpowszechnieniem palenia a nielegalnym handlem wyrobami tytoniowymi. We wschodniej Polsce, gdzie liczba palaczy jest najmniejsza, kupowanie nielegalnych produktów jest bardziej rozpowszechnione niż w pozostałej części kraju. Sytuacja wygląda odwrotnie na południu, gdzie jest najwięcej palaczy, ale gdzie odsetek konsumentów nielegalnych papierosów jest najniższy (Ryc. 44.) (Instytut Marii Skłodowskiej-Curie, Warszawski Uniwersytet Medyczny, Centers for Disease Control and Prevention, 2010).

•• **Generalnie korelacja między paleniem nielegalnych papierosów a najpopularniejszymi wskaźnikami ekonomicznymi na poziomie regionalnym jest słaba.**

- W zachodniej Polsce sytuacja materialna jest zazwyczaj lepsza niż we wschodniej i obserwuje się tam niższy poziom nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi. Żaden z najczęściej spotykanych wskaźników ekonomicznych nie jest jednak dobrym prognostykiem udziału zagranicznych papierosów na poziomie regionalnym.

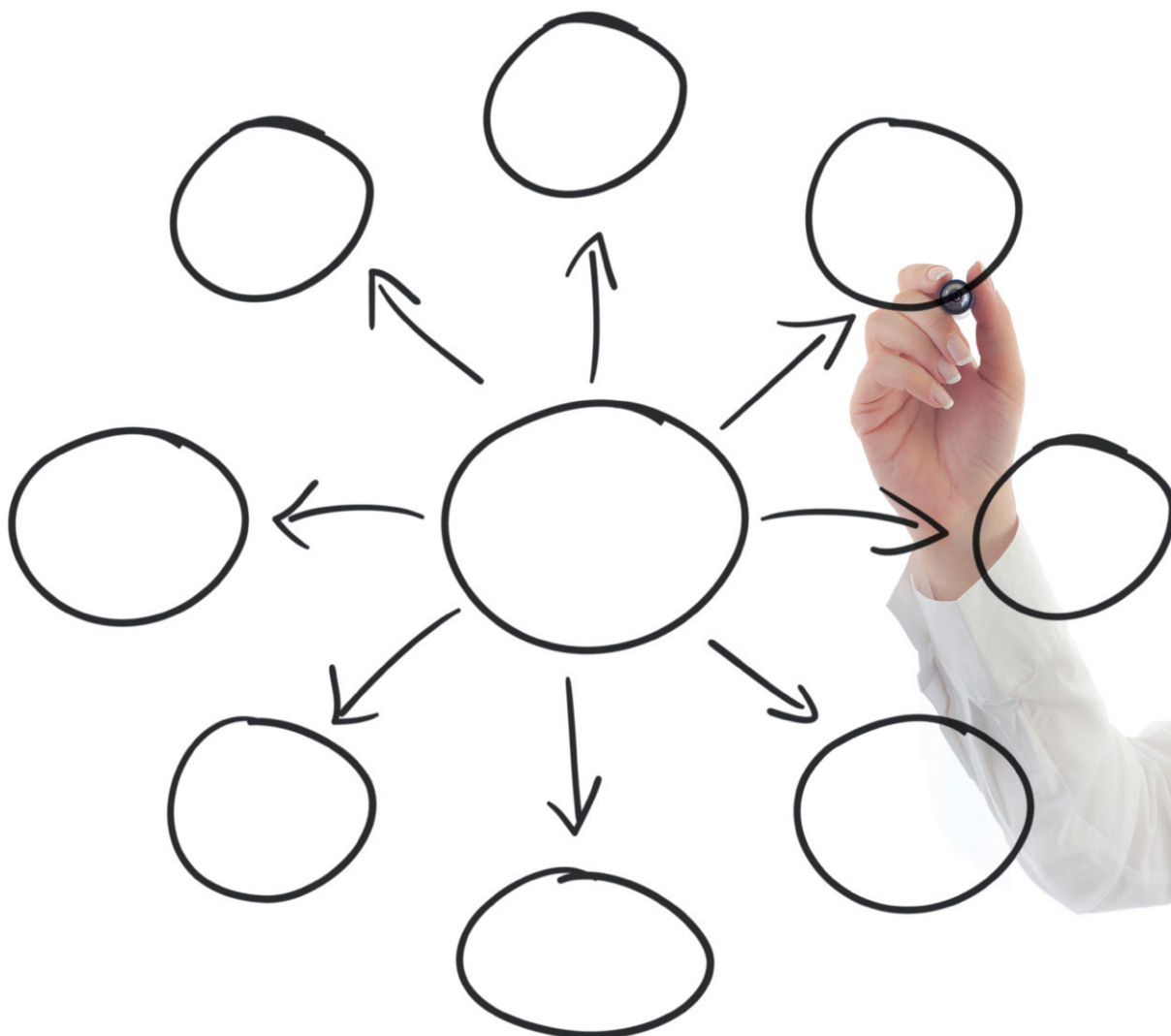
Rozdział 3

*Zestawienie elementów i czynników
napędzających*

Niniejszy rozdział zawiera analizę interakcji między czynnikami napędzającymi (rozdział 1.) a elementami nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi (rozdział 2.). Wykorzystuje on informacje przedstawione we wcześniejszych analizach i opisuje **cztery kluczowe aspekty nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi** (następny podrozdział). Są to **podstawowe czynniki, warunkujące nielegalny handel, które wpływają na wszystkie jego elementy**.

Poniższe cztery podrozdziały zawierają analizę **wpływu pięciu czynników napędzających na kluczowe aspekty – i w związku z tym na elementy – nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi**.

Każdy podrozdział zawiera analizę tego, w jaki sposób poszczególne czynniki napędzające wpływają na popyt, podaż, produkty, sposób działania i strukturę geograficzną nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi.

CZTERY KLUCZOWE ASPEKTY NIELEGALNEGO HANDLU WYROBAMI TYTONIOWYMI

Analizy przedstawione w poprzednim rozdziale podkreślają pięć kluczowych aspektów nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce: przystępność cen, dostępność, zysk, oraz, ryzyko.

•• **Przystępność cen: Cena nielegalnego tytoniu jest istotnym aspektem, określającym zakres i częstotliwość występowania nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi.**

- Każdy wzrost różnicy cen między produktami legalnymi a nielegalnymi zwiększa względną przystępność cen i atrakcyjność nielegalnego tytoniu. W Polsce opodatkowanie tytoniu powyżej inflacji spowodowało duży wzrost cen, szczególnie po 2006 roku (WHO, 2009, 36; Gembicki, 2011, 16; Euromonitor International, 2012b, 11).

•• **Dostępność: Rozprzestrzenianie się i dostępność nielegalnych wyrobów tytoniowych ma istotny wpływ na nielegalny handel wyrobami tytoniowymi.**

- **Im łatwiej znaleźć i kupić nielegalne produkty, tym większe prawdopodobieństwo ich rozprzestrzeniania się w określonym obszarze.** W Polsce dostępność nielegalnych wyrobów tytoniowych jest wysoka, ze względu na bliskość głównych krajów eksportujących nielegalny tytoń oraz znaczną liczbę nielegalnych producentów w kraju (WHO, 2009; Joossens, 2011, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012).
- **Położenie Polski jednocześnie zachęca i ułatwia kontrabandę** (Joossens 2011; 2012). Na wschodzie Polska graniczy z krajami o niskich cenach nielegalnego tytoniu; z kolei za zachodnią granicą znajdują się rynki UE, kuszące przemysłników wysokimi zyskami z eksportu nielegalnych towarów (Ministerstwo Finansów, 2012a).

- **Dostępność nielegalnego tytoniu należy oceniać w odniesieniu do dostępności oryginalnych produktów.** Przewidywane ograniczenia dostępu do legalnych produktów (tj. zakazanie papierosów mentolowych i typu „slim”) może zwiększyć popyt na nielegalny tytoń, a tym samym stymulować nielegalny handel wyrobami tytoniowymi (Coelho i Arink, 2013, 30).

•• **Zysk: Nielegalny handel wyrobami tytoniowymi jest bardzo opłacalną działalnością ze względu na wysokie dochody w porównaniu z kosztami operacyjnymi.**

- **Nielegalny handel wyrobami tytoniowymi gwarantuje bardzo wysokie dochody,** ponieważ większość producentów nielegalnych wyrobów tytoniowych nie płaci podatków lub płaci je w bardzo ograniczonym zakresie. Papierosy są towarem o najwyższej wartości fiskalnej w stosunku do wagi (Joossens, 1998, 149-150).
- Wysokość i struktura podatków w Polsce stanowią zachętę zarówno dla przemysłników działających na dużą skalę, jak i dla lokalnych dystrybutorów, sprzyjającą wzrostowi nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi (patrz Podaż, s. 73). W Polsce udział podatków w cenie detalicznej osiąga piątą najwyższą wartość w UE. Kwota łącznych podatków za 1000 papierosów jest niższa niż w innych krajach UE, ale wyższa niż we wschodnich krajach sąsiadujących (WHO, 2012; Komisja Europejska, 2013). W Polsce cena detaliczna nielegalnego tytoniu jest znacznie niższa niż cena legalnego produktu (o około 65 proc.) (Joossens et al., 2009; Otto, 2013). To oznacza, że marże osiągane na nielegalnym handlu wyrobami tytoniowymi są bardzo wysokie (Melzer, 2010; Transcrime, 2012C).

•• **Ryzyko: Ryzyko wykrycia/oskarżenia/skazania oraz nakładane sankcje mają wpływ na rozprzestrzenienie się nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi.**

- **Dostępne sankcje nie zniechęcają osób zaangażowanych w nielegalny handel wyrobami tytoniowymi** (Lisicki, 2009, 9; Lentowicz, 2010). W szczególności kary za przemyt są stosunkowo niskie. Przestępstwo produkowania nielegalnych wyrobów tytoniowych podlega karze pozbawienia wolności od roku do trzech lat. Jednak w przypadku podrabiania i dystrybucji takich produktów na dużą skalę, przestępca może otrzymać karę siedmiu lat i sześciu miesięcy pozbawienia wolności (patrz *Studium hipotetycznego przypadku*, s. 63).
- **Intensyfikowanie działań organów ścigania zwalczających nielegalny handel wyrobami tytoniowymi może przynieść znaczące wyniki w nadchodzących latach.** Stały wzrost liczby konfiskat wyrobów tytoniowych wskazuje na pozytywny trend. Środki przewidziane w Strategii Służby Celnej w zakresie zwalczania przemytu i nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi na lata 2012-2015, takie jak wzmocnienie kontroli granicznych, zwiększenie współpracy międzynarodowej oraz wykorzystanie najnowocześniejszego sprzętu, mogą sprawić, że nielegalny handel stanie się bardziej ryzykowny (Ministerstwo Finansów, 2012C).

POPYT NA NIELEGALNY TYTOŃ I CZYNNIKI NAPĘDZAJĄCE

Istnieje wiele powiązań między czynnikami napędzającymi a popytem na nielegalny tytoń (Ryc. 45., s. 94). **Główne czynniki wpływające na popyt to w szczególności przystępność cen i dostępność nielegalnego tytoniu.**

Poniżej opisano niektóre spośród najważniejszych powiązań między pięcioma czynnikami napędzającymi a popytem na nielegalny tytoń.

Spółeczeństwo i gospodarka

- Każdy wzrost różnicy cen między produktami legalnymi a nielegalnymi zwiększa względną przystępność cen nielegalnego tytoniu. W Polsce, od czasu przystąpienia do UE, opodatkowanie wyrobów tytoniowych wzrosło powyżej inflacji i spowodowało duży wzrost cen. Może to skłonić konsumentów, dla których ważna jest cena, do zakupu nielegalnego tytoniu (WHO, 2009, 36; Gembicki, 2011, 16; Euromonitor International, 2012b, 11).
- **Polska gospodarka się rozwija, ale poziom zamożności jest nadal dość niski, a bezrobocie pozostaje powodem do niepokoju** (patrz Społeczeństwo i gospodarka, s. 21). We wschodnich regionach, gdzie problemy te są bardziej nasilone, zakup nielegalnych wyrobów tytoniowych może umożliwić palaczom utrzymanie pożądanego poziomu konsumpcji.
- Rosnące ceny papierosów powodują, że palacze wybierają tańsze marki. Większość konsumentów wrażliwych na ceny może nie mieć środków na zakup gotowych papierosów. W efekcie popyt na tytoń do ręcznego zwijania rośnie zarówno na rynkach legalnych, jak i nielegalnych (WHO, 2009; Tokarski, 2012).

Rynek legalny

- **Znaczące wzrosty opodatkowania tytoniu doprowadziły do wyższych cen detalicznych.** To skłoniło palaczy do rezygnacji z droższych marek wyrobów tytoniowych na rzecz tańszych (na co wskazuje wzrost w konsumpcji tytoniu do palenia) i sprawiło, że legalne wyroby tytoniowe stały się mniej przystępne. Po tych podwyżkach cen detalicznych odnotowano bardzo znaczący wzrost nielegalnego handlu (Euromonitor International, 2012b, 11).

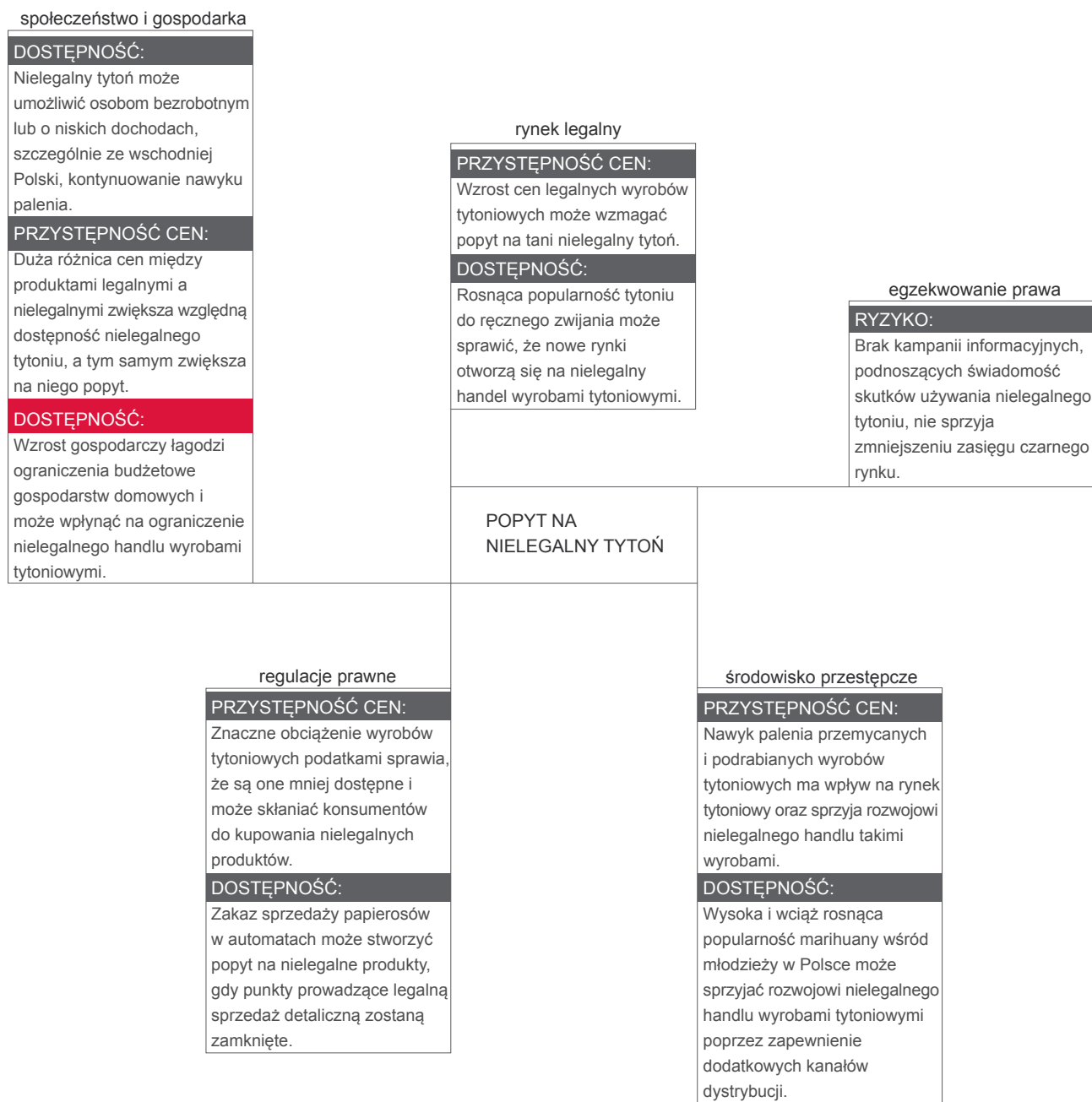
Regulacje prawne

- Regulacje prawne mogą mieć pozytywny lub negatywny wpływ na dostępność produktów legalnych/nielegalnych. **Ograniczenia w dostępności tworzą okazje dla handlu nielegalnymi produktami.**
- Zakaz automatów z papierosami może przyczynić się do wzrostu popytu na nielegalny tytoń, szczególnie po zamknięciu legalnych punktów sprzedaży detalicznej.
- **Planowany zakaz sprzedaży papierosów mentolowych i typu „slim” może w sposób niezamierzony zwiększyć atrakcyjność czarnego rynku** wśród konsumentów tych produktów (Coelho i Arink, 2013).

Ryc. 45. Powiązania między popytem na nielegalny tytoń a pięcioma czynnikami napędzającymi

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie

efekt negatywny (zwiększa nielegalny handel wyrobami tytoniowymi)	efekt pozytywny (zmniejsza nielegalny handel wyrobami tytoniowymi)
--	---

- Zakaz sprzedaży tytoniu nieletnim może przy okazji wzmocnić segment nielegalnego rynku składający się z młodych osób, niemających dostępu do legalnego rynku. Ponad połowa palaczy w Polsce zaczyna palić przed 18. rokiem życia (patrz Rynek legalny, s. 29). W związku z tym nielegalne kręgi mogą stać się kanałami dystrybucji skierowanej do młodych palaczy (Stop18, 2012, 16).
- W 2012 roku zielone liście tytoniu stały się popularne ze względu na brak akcyzy. W 2013 roku rząd zlikwidował tę lukę w prawie, ale część popytu na ten produkt przeniosła się na czarny rynek (KPMG, 2013, 155; Niemczyk, 2013).

- Po przystąpieniu do UE w 2004 roku, Polska podniosła podatki od wyrobów tytoniowych (Komisja Europejska, 2013). Dla nałogowych palaczy i konsumentów w trudnej sytuacji materialnej, w szczególności w regionach wschodnich, podwyżki te są trudniejsze do zaakceptowania i w konsekwencji mogą się oni zacząć zaopatrywać na czarnym rynku (Euromonitor International, 2012b).

Środowisko przestępcze

- W Polsce panuje powszechna akceptacja podrabiania (Szozuk i Barchański, 2009, Nowak, 2012), co może sprzyjać nielegalnemu handlowi wyrobami tytoniowymi. W 2011 roku papierosy były najczęściej konfiskowanymi produktami spośród wszystkich podrabianych towarów (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 167).
- Rozwój przemytu i konsumpcji marihuany wśród młodych osób (patrz Środowisko przestępcze, s. 47) może prowadzić do wzrostu nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi, ponieważ ich przemysł może się odbywać tymi samymi kanałami dystrybucji.

Egzekwowanie prawa

Brak społecznych kampanii informacyjnych na temat skutków konsumpcji nielegalnego tytoniu może uniemożliwiać ograniczenie czarnego rynku (patrz Egzekwowanie prawa, s. 53).

PODAŻ NIELEGALNEGO TYTONIU A CZYNNIKI NAPĘDZAJĄCE

Zysk, dostępność i ryzyko są kluczowe dla podaży. To sugeruje, że działania zmierzające do eliminacji podaży w ramach nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi powinny mieć na celu ograniczenie dostępności nielegalnego tytoniu i osiąganych z jego handlu zysków oraz zwiększanie poziomu ryzyka dla dostawców (Ryc. 46., s. 96).

Poniżej opisano niektóre spośród najważniejszych powiązań między pięcioma czynnikami napędzającymi a podażą nielegalnego tytoniu.

Spółeczeństwo i gospodarka

- Wielu przemysłników pochodzi z regionów wschodnich, gdzie ograniczone możliwości pracy i bliskość rozwiniętych nielegalnych rynków zachęcają do udziału w nielegalnym handlu wyrobami tytoniowymi (Andrusz, 2008, WHO, 2009, 33).
- Zakup nielegalnych produktów od znajomych to powszechne rozwiązanie, pozwalające zaoszczędzić na tytoniu, a jednocześnie ograniczyć ryzyko (Message House Agencja PR, 2006). Praktyki te mogą przyczyniać się do rozwoju nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi.
- Niektórzy przemysłnicy pochodzą z Ukrainy. Ukraińcy wykorzystują bliskie położenie, różnice cen i niedostateczny poziom kontroli (Lisicki, 2009).

Rynek legalny

- Niższe ceny wyrobów tytoniowych w sąsiednich krajach wschodnich zwiększają atrakcyjność przemytu (Komenda Główna Policji, 2010; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012). Podobnie wyższe ceny papierosów w krajach zachodnich stanowią zachętę dla przemysłników, aby rozszerzyć swoją działalność w ramach nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi na UE (Shleynov et al., 2008; Locke, 2010; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012).
- W 2011 roku nastąpiła znaczna dewaluacja białoruskiej waluty, a tym samym zwiększyła się luka cenowa między polskimi a białoruskimi produktami, co przyciągnęło transgranicznych nabywców i przemysłników (Euromonitor International, 2012c).
- W 2009 roku rząd zreformował i zderegulował rynek tytoniowy. Konsekwencją była mniejsza kontrola nad łańcuchem dostaw i zmniejszenie liczby podmiotów aktywnych w branży. Zmiany te mogą ułatwić niekontrolowany przepływ surowca tytoniowego i maszyn do nielegalnej produkcji (Ciecierski, Cherukupalli i Weresa, 2011; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012).

Ryc. 46. Powiązania między podażą nielegalnego tytoniu a pięcioma czynnikami napędzającymi

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie

efekt negatywny (zwiększa nielegalny handel wyrobami tytoniowymi)	efekt pozytywny (zmniejsza nielegalny handel wyrobami tytoniowymi)
--	---

Regulacje prawne

- Skierowanie wyrobów tytoniowych na nielegalny rynek, gdzie sprzedaż jest nieopodatkowana, generuje znaczne marże dla nielegalnych handlowców. **Wzrost opodatkowania tytoniu i możliwość wykorzystania różnic w opodatkowaniu między krajami wpływa na wzrost tych zysków** (Lentowicz, 2010; Joossens i Raw, 2012, 232).

Środowisko przestępcze

- W Polsce aktywność polskich i międzynarodowych zorganizowanych grup przestępczych jest średniowysoka.** Działają one w różnych krajach i zajmują się głównie handlem narkotykami, kradzieżami pojazdów, podrabianiem żywności i handlem ludźmi (patrz Środowisko przestępcze, s. 47) (van Dijk, 2008; Amerykański Departament Stanu, 2011, Europol, 2011b, 17).

Obecność tych grup ułatwia organizację przemytu na dużą skalę.

- Polska od północy i wschodu graniczy z Rosją, Ukrainą i Białorusią, głównym krajem pochodzenia europejskich nielegalnych wyrobów tytoniowych. To kluczowy czynnik, mający wpływ na poziom indywidualnego przemytu i przemytu na dużą skalę (Joossens, 2011, 2012).
- **Stosowanie łapówek umożliwia przemysłnikom wwoz nielegalnych wyrobów tytoniowych do Polski i ich dystrybucję bez narażania się na wysokie ryzyko** (Shleynov et al., 2008; Lentowicz, 2010).

Egzekwowanie prawa

- **Skuteczność polskich organów ścigania rośnie.** Ogólna wykrywalność przestępstw wzrasta i działania zwalczające nielegalny handel wyrobami tytoniowymi nasiliły się, o czym świadczy rosnąca liczba konfiskat (patrz Egzekwowanie prawa, s. 53). Skuteczne działania policji mogą być ważnym narzędziem w walce z rozwijającym się nielegalnym handlem wyrobami tytoniowymi.
- **Wzmoczona współpraca międzynarodowa, wykorzystanie nowoczesnych narzędzi wykrywania** i inne działania, przewidziane w Strategii Służby Celnej w zakresie zwalczania przemytu i nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi na lata 2012-2015, mogą skutecznie zwiększać poziom ryzyka dla przemysłników (patrz Egzekwowanie prawa, s. 53). Ponadto rosnąca skala przemytu i wzrost nielegalnej produkcji papierosów doprowadziły do wzmocnionej współpracy w walce z nielegalnym handlem wyrobami tytoniowymi między Służbą Celną a innymi organami ścigania (WHO, 2009, 33).
- **Dostępne sankcje mogą nie być wystarczające, aby zniechęcić osoby zaangażowane w nielegalny handel wyrobami tytoniowymi** (Lisicki, 2009, 9; Lentowicz, 2010). Przede wszystkim kary za przemyt są stosunkowo niskie. Kary za produkcję nielegalnych wyrobów tytoniowych mieszczą się w przedziale od roku do trzech lat pozbawienia wolności. W przypadku podrabiania i dystrybucji takich produktów na dużą skalę przestępca może otrzymać karę siedmiu lat i sześciu miesięcy pozbawienia wolności (patrz *Studium hipotetycznego przypadku*, s. 63).

- **Policja odnotowuje mniejszą liczbę przestępstw w regionach wschodnich niż zachodnich** (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 10). Rozbieżność ta może wskazywać na niższy poziom egzekwowania prawa w regionach wschodnich, co sprzyjałoby większemu udziałowi w nielegalnym handlu wyrobami tytoniowymi w tych regionach oraz większej dostępności nielegalnych wyrobów tytoniowych. Relacja między lokalnym egzekwowaniem prawa w Polsce a penetracją rynku nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi wymaga głębszej analizy.

PRODUKTY A CZYNNIKI NAPĘDZAJĄCE

W Polsce dostępnych jest wiele różnych nielegalne wyrobów tytoniowych: przemycane papierosy, podrabiane papierosy, niemarkowy tytoń do ręcznego zwijania, a przede wszystkim papierosy typu „illicit whites” (ALMARES, 2012). **Dostępność to kluczowy element w analizie nielegalnych produktów** (Ryc. 47., s.98).

Poniżej opisano niektóre spośród najważniejszych powiązań między pięcioma czynnikami napędzającymi a nielegalnymi wyrobami tytoniowymi.

Spółeczeństwo i gospodarka

- **Geograficzna bliskość głównych producentów papierosów typu „illicit whites” z Rosji i Białorusi może przyczynić się do zwiększenia napływu tych produktów do Polski** (Shleynov et al., 2008; KPMG, 2013).
- **Społeczne, kulturowe i ekonomiczne czynniki mają wpływ na to, jakie rodzaje nielegalnych produktów kupują palacze.** Na przykład wśród konsumentów istnieje coraz większe zainteresowanie tytoniem do ręcznego zwijania (patrz Rynek legalny, s. 29). Może to stymulować nielegalną podaż tego produktu (Euromonitor International, 2012b).

Rynek legalny

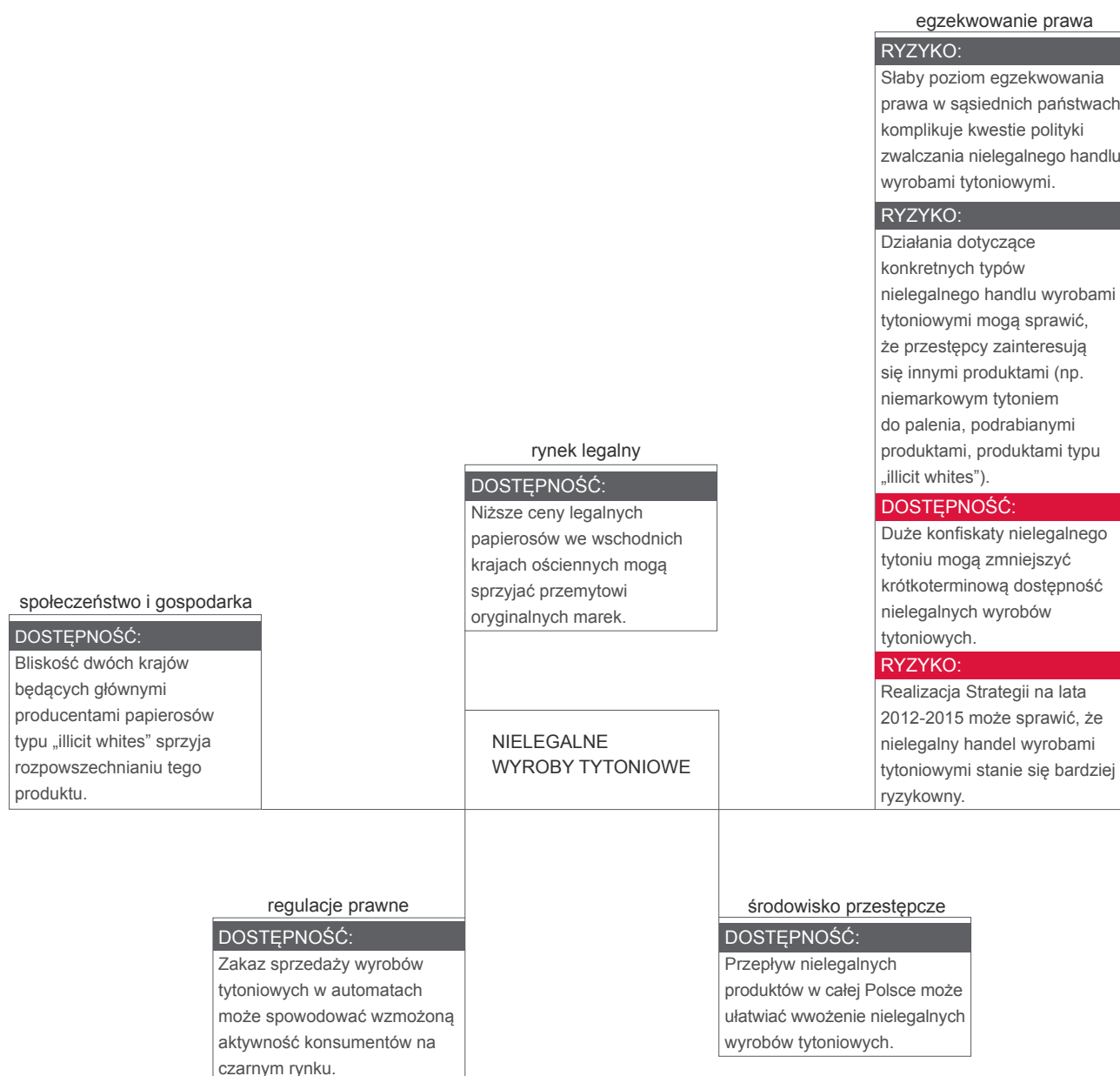
- **Bliskość rynków, na których występują niskie ceny, może sprzyjać przemysłowi oryginalnych papierosów do Polski.** Mimo to papierosy typu „illicit whites” są dominującym produktem na nielegalnym rynku (patrz Produkt, s. 77).

Ryc. 47. Powiązania między produktami a pięcioma czynnikami napędzającymi

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie

efekt negatywny (zwiększa nielegalny handel wyrobami tytoniowymi)	efekt pozytywny (zmniejsza nielegalny handel wyrobami tytoniowymi)
--	---

98

Regulacje prawne

- Regulacje prawne mogą mieć pozytywny lub negatywny wpływ na dostępność legalnych/ nielegalnych produktów. **Ograniczenia w dostępności tworzą okazje dla handlu nielegalnymi produktami.**
- Zakaz sprzedaży wyrobów tytoniowych w automatach**, ograniczający możliwość zakupu legalnych wyrobów tytoniowych, może spowodować wzrost atrakcyjności czarnego rynku.
- Komisja Europejska pracuje nad przepisami **zakazującymi papierosów mentolowych, innych aromatyzowanych papierosów oraz papierosów typu „slim”**. Te dwie kategorie są szczególnie popularne wśród polskich palaczy i ich usuwanie z legalnej podaży może sprawić, że część konsumentów zacznie kupować na nielegalnym rynku (Coelho i Arink, 2013).

Środowisko przestępcze

- Zorganizowane grupy przestępcze, działające w kraju, mogą dysponować zasobami pieniężnymi i organizacyjnymi do założenia nielegalnych fabryk tytoniu i podrabiania papierosów (Europol, 2011b). Członkostwo Polski w UE i dostępność wykwalifikowanej siły roboczej z opuszczonych bułgarskich zakładów to kolejne czynniki, które sprzyjają rosnącej produkcji nielegalnego tytoniu na terenie Polski (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 170-171).
- **Przemysłnicy tytoniu mogą korzystać z nielegalnych tras wykorzystywanych do transportu narkotyków, imigrantów i przemycanych towarów** (patrz Środowisko przestępcze, s. 47).

Egzekwowanie prawa

- **Słaby nadzór w krajach ościennych** może ułatwiać wwóz nielegalnych produktów do Polski (Kaplan, 2009). Brak kontroli dotyczy zarówno cła, jak i fabryk produkujących papierosy typu „illicit whites”, powszechnych w Rosji i na Białorusi.
- **Współpraca z krajami pochodzenia ma kluczowe znaczenie.** (Europol, 2011a, 25). Obecnie nie ma ram prawnych dla współpracy międzynarodowej, mającej na celu zwalczanie nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi. W listopadzie 2012 roku WHO zatwierdziła do Ramowej Konwencji WHO o ograniczeniu użycia tytoniu specjalny protokół, mający na celu zlikwidowanie nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi (*Protocol on Eliminating Illicit Trade in Tobacco Products*). Jednak w kilku badaniach pojawiły się wątpliwości co do jego rzeczywistego wpływu (Boister, 2010; Transcrime, 2012b).
- **Skuteczność organów ścigania w walce z nielegalnym handlem wyrobami tytoniowymi się poprawia** (patrz Egzekwowanie prawa, s. 53). Rosnącą skuteczność potwierdza większa liczba konfiskat i nalołów na zakłady nielegalnych producentów (WHO, 2009, 36; Warsaw Business Journal, 2011).

- Wdrażanie środków przewidzianych w **Strategii Służby Celnej w zakresie zwalczania przemytu i nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi na lata 2012-2015** może skutecznie ograniczyć nielegalny handel wyrobami tytoniowymi w całej Polsce (Ministerstwo Finansów, 2012c).

SPOSÓB DZIAŁANIA I STRUKTURA GEOGRAFICZNA NIELEGALNEGO HANDLU WYROBAMI TYTONIOWYMI A CZYNNIKI NAPĘDZAJĄCE

Ryzyko i dostępność odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu się sposobu działania i struktury geograficznej nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi (Ryc. 48., s. 101). Przestępcy mogą produkować i rozprowadzać nielegalny tytoń różnymi metodami i różnymi kanałami.

Poniżej opisano niektóre spośród najważniejszych powiązań między pięcioma czynnikami napędzającymi a sposobem działania i geograficzną strukturą nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi.

Spółeczeństwo i gospodarka

- Ze względu na położenie Polski nielegalne papierosy przeznaczone na wewnętrzny rynek są transportowane razem z nielegalnymi papierosami przeznaczonymi na rynki zachodnich krajów UE. Przyczyną tych przepływów są duże różnice cen między krajami wschodnimi a Polską oraz między Polską a rynkami zachodnimi (Shleynov et al., 2008; Locke, 2010; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012).

Rynek legalny

- **W krajach sąsiadujących z Polską od zachodu cena wyrobów tytoniowych jest znacznie wyższa niż w Polsce** (Ministerstwo Finansów, 2012a). Różnice cen mogą zachęcać przemysłników do rozszerzenia nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi na inne państwa członkowskie UE, takie jak Niemcy i Wielka Brytania (patrz Sposób działania i struktura geograficzna s. 83).

Regulacje prawne

- **Regulacje prawne mogą w sposób niezamierzony tworzyć okazje do nielegalnych i przestępczych działań** (Albrecht i Kilchling, 2002; Morgan i Clarke, 2006; Savona et al., 2006). Rynek tytoniowy nie stanowi tu wyjątku. Ostatnie badania podkreślają zagrożenia związane z regulacją rynku tytoniowego (Transcrime, 2011a; Transcrime, 2011b; Transcrime, 2012a):
 - Handel oraz podróżowanie między Polską a Europą Zachodnią stały się łatwiejsze, od kiedy Polska przystąpiła do UE (2004) i podpisała **układ z Schengen** (2007). **Zwiększyło to rolę Polski jako eksportera przemycanych papierosów** do Europy Środkowej i Zachodniej (Locke, 2010; Euromonitor International, 2012b, 11).
 - Z drugiej jednak strony współpraca organów ścigania na arenie międzynarodowej stała się łatwiejsza od czasu zawarcia układu z Schengen, a tym samym przyczyniła się do zwiększenia możliwości wykrywania przestępstw (Schmitz, 2013).
- Średnio niski poziom regulacji przemysłu tytoniowego w odniesieniu do nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi może być niewystarczający, aby powstrzymać ekspansję czarnego rynku. W odniesieniu do prawnych regulacji, nakładających na producentów obowiązek nieulegania przemycu oraz umów o współpracy między krajowymi organami publicznymi a firmami tytoniowymi, zawieranych w celu zapobiegania nielegalnemu handlowi wyrobami tytoniowymi, Polska polega wyłącznie na dobrowolnych porozumieniach między WE i największymi firmami tytoniowymi (patrz Egzekwowanie prawa, s. 53).

Środowisko przestępcze

- **Obecność zorganizowanych grup przestępczych może ułatwiać funkcjonowanie złożonych systemów przemysłowych**, które wymagają pewnego poziomu organizacyjnych lub ekonomicznych zasobów (von Lampe, 2001). Mogą one dotyczyć:
 - stosowania łapówek dla umożliwiania wwozu nielegalnych wyrobów tytoniowych do Polski (Shleynov et al., 2008; Lentowicz, 2010);
 - podrabiania oryginalnych marek (Europol, 2011b);
 - zmiany kierunku przepływu dużych ilości papierosów z ich legalnego łańcucha dostaw (von Lampe, 2001).
- **Miejsca związane z szarą strefą, na przykład bazy, sprzyjają sprzedaży nielegalnych wyrobów tytoniowych** (Joossens et al., 2000; Antonopoulos, 2009). Sprzedawcy uliczni na bazarach stanowią główny kanał dystrybucji nielegalnych wyrobów tytoniowych w Polsce (Message House Agencja PR, 2006; Ciecierski, 2007, 4-19).

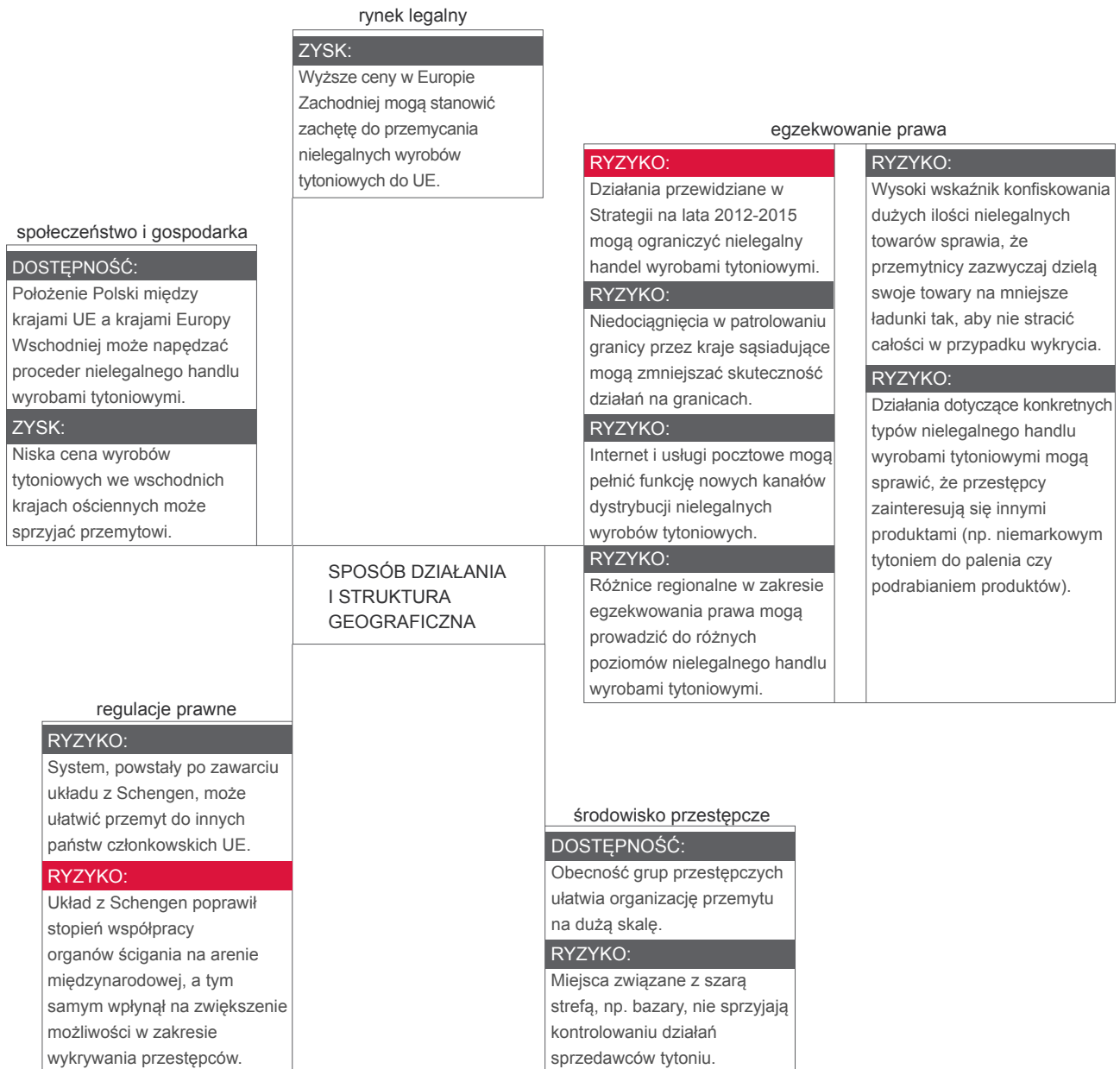
Egzekwowanie prawa

- **Intensyfikowanie działań organów ścigania, zwalczających nielegalny handel wyrobami tytoniowymi, może przynieść znaczące wyniki w nadchodzących latach.** Środki przewidziane w Strategii Służby Celnej w zakresie zwalczania przemycu i nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi na lata 2012-2015, takie jak wzmocnienie kontroli granicznych, zwiększenie współpracy międzynarodowej oraz wykorzystanie najnowocześniejszego sprzętu, mogą sprawić, że nielegalny handel stanie się bardziej ryzykowny (Ministerstwo Finansów, 2012C).
- **Policja odnotowuje mniejszą liczbę przestępstw w regionach wschodnich niż zachodnich** (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012, 10). Ta duża rozbieżność może wskazywać na niższy poziom egzekwowania prawa w regionach wschodnich i wyjaśniać wyższy poziom nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w tych regionach.

Ryc. 48. Powiązania między sposobem działania i strukturą geograficzną nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi a pięcioma czynnikami napędzającymi

Źródło: Przygotowane przez Transcrime opracowanie

efekt negatywny (zwiększa nielegalny handel wyrobami tytoniowymi)	efekt pozytywny (zmniejsza nielegalny handel wyrobami tytoniowymi)
--	---

- **Duże konfiskaty nielegalnego tytoniu skłaniają przemytników do zmniejszenia rozmiarów przemycanych ładunków.** Przemycnicy transportują małe ładunki papierosów. Dzięki temu, w razie wykrycia i konfiskaty, nie tracą całego towaru oraz ograniczają straty (RILO, 2010).
- Rosnąca skuteczność walki z nielegalnym handlem wyrobami tytoniowymi wpłynęła na wzrost wykrywalności tego zjawiska wzdłuż granic (patrz Egzekwowanie prawa, s. 53). Dlatego **zorganizowane grupy przestępcze zakładają zakłady produkujące papierosy bezpośrednio w Polsce** (WHO, 2009, 34; Europol, 2011b).
- **Słaby nadzór w krajach ościennych** może ułatwiać wwoz nielegalnych produktów do Polski (Kaplan, 2009). Brak kontroli dotyczy zarówno cła, jak i producentów papierosów typu „illicit whites”.
- Przemycnicy w większym stopniu korzystają z internetu i usług pocztowo-kurierskich w celach związanych z nielegalnym handlem wyrobami tytoniowymi (Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2012). Mimo coraz częstszych konfiskat, narzędzia te pozwalają handlarzom zmniejszyć ryzyko i zwiększyć liczbę zainteresowanych ich produktami.

Niniejszy raport zawiera Zestawienie faktów dotyczących nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce.

Z uwagi na niewielką liczbę wcześniejszych badań oraz brak danych, wyniki tego badania mają charakter wstępny. Obrazują one analizę nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce i pokazują, że w tym obszarze niezbędne są dalsze badania. Nielegalny handel wyrobami tytoniowymi to złożone zjawisko obejmujące wiele różnych działań, produktów i podmiotów. Analiza nielegalnego handlu musi uwzględniać szereg czynników, które mogą znacząco na niego wpływać.

Niniejszy raport zawiera wyniki analiz wielu aspektów nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce.

Zebrane informacje pochodzą z literatury naukowej, szarej literatury, ogólnodostępnych źródeł, ankiet i wywiadów z ekspertami oraz interesariuszami.

PIĘĆ CZYNNIKÓW NAPĘDZAJĄCYCH

Rozdział pierwszy (Pięć czynników napędzających) zawiera szczegółową analizę pięciu czynników napędzających zjawisko nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi, tj: społeczeństwo i gospodarka, regulacje prawne, rynek legalny, środowisko przestępcze oraz egzekwowanie prawa. Pięć czynników napędzających to obszary, których struktura może pozytywnie lub negatywnie wpływać na zjawisko nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi.

- Spółeczeństwo i gospodarka:** Dwadzieścia lat reform społecznych i gospodarczych zaowocowało w Polsce solidną i rozwijającą się gospodarką i umożliwiło pełną integrację z UE. Poziom bogactwa w Polsce pozostaje znacznie poniżej średniej UE i średniej OECD, również z powodu dużych nierówności gospodarczych wewnątrz kraju.
- Rynek legalny:** Polska jest głównym producentem wyrobów tytoniowych w Europie i trzecim eksporterem na świecie. W 2009 roku rząd wprowadził deregulację i liberalizację rynku tytoniowego. W rezultacie wzrosła dostępność surowca tytoniowego i nieużywanych urządzeń produkcyjnych. Przemysł zmienia się i rozwija również pod wpływem większego eksportu i coraz istotniejszej roli międzynarodowych koncernów tytoniowych. Jeżeli chodzi o konsumpcję, rosnące ceny negatywnie wpływają na wolumeny sprzedaży i skłaniają palaczy do wybierania tańszych produktów. Jednak ogólna liczba palaczy jest wysoka, a wśród kobiet wciąż wzrasta.
- Regulacje prawne:** Rynek tytoniowy objęty jest regulacjami w stopniu umiarkowanym. Podatek od wyrobów tytoniowych jest jednym z najwyższych na świecie, ale na politykę kontroli rynku tytoniowego państwo przeznacza bardzo niewielkie środki. W Polsce jest średnioniski poziom kontroli łańcucha dostaw, średniowysoki poziom kontroli konsumpcji wyrobów tytoniowych oraz średni poziom kontroli sprzedaży, reklamy i promocji w tym obszarze.
- Środowisko przestępcze:** Polska ma niski poziom przestępczości, średnioniski poziom korupcji i średni poziom szarej strefy. Jednocześnie w kraju działają liczne zorganizowane grupy przestępcze. Odsetek osób zażywających narkotyki jest generalnie niski, jedynie używanie konopi indyjskich jest dość powszechne wśród młodych ludzi. Bardziej powszechne stały się natomiast narkotyki syntetyczne.
- Egzekwowanie prawa:** Obowiązki nakładane na producentów tytoniu wynikają głównie z dobrowolnych porozumień między przedstawicielami przemysłu a Komisją Europejską. Walka ze zjawiskiem nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w ostatnich latach się nasiliła, również dzięki większemu zaangażowaniu agencji krajowych, współpracy międzynarodowej i użyciu nowego sprzętu. Zwiększone wysiłki w zakresie egzekwowania prawa doprowadziły do większej liczby konfiskat.

CZTERY ELEMENTY NIELEGALNEGO HANDLU WYROBAMI TYTONIOWYMI

W rozdziale 2. (Cztery elementy) omówiono szczegółowo cechy nielegalnego handlu w Polsce poprzez opisanie nielegalnego rynku tytoniowego za pomocą czterech elementów: popytu, podaży, produktów i sposobu działania

- **Popyt:** Niska cena nielegalnego tytoniu jest głównym czynnikiem napędzającym popyt. Unikanie podatków i zakup wyrobów tytoniowych za połowę oficjalnej ceny zwiększa dostępność tych produktów i stanowi okazję dla konsumentów. W Polsce konsumenci mogą znaleźć nielegalne wyroby tytoniowe na ulicznych stoiskach, bazarach oraz w internecie.
- **Podaż:** Zysk, dostępność i ryzyko są czynnikami o kluczowym znaczeniu dla wszystkich podmiotów zaangażowanych w proces nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi, niezależnie od stopnia ich organizacji. W Polsce w łańcuchach dostaw w ramach nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi zaangażowane są zorganizowane grupy i pojedynczy przemysłnicy. Bliskość głównych krajów, dostarczających tani/nielegalny tytoń na Wschodzie i bogatych rynków na Zachodzie, przyczynia się do tego, że Polska staje się zarówno krajem przeznaczenia, jak i krajem tranzytowym dla nielegalnych wyrobów tytoniowych.
- **Produkty:** Trudno dokładnie ocenić faktyczny zasięg nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce, ze względu na brak oficjalnych szacunków dotyczących tego procederu. Dostępne analizy wskazują, że zasięg nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi rośnie, a jego udział w całym rynku tytoniowym wynosi ponad 13 proc. Na polskim czarnym rynku dostępne są wszystkie rodzaje nielegalnych wyrobów tytoniowych.

• **Sposób działania i struktura geograficzna:**

Do wprowadzania papierosów na rynek krajowy przemysłnicy używają głównie autostrad i linii kolejowych, łączących Polskę i jej wschodnich sąsiadów. Przemysłnicy kierujący się do innych państw członkowskich UE przejeżdżają przez Polskę do Niemiec autostradami. Podrabianie papierosów jest uzależnione od dostępności surowca tytoniowego i tanich maszyn. Coraz popularniejsze staje się też wykorzystanie w procederze nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi internetu i usług pocztowych. Zjawisko to jest znacznie powszechniejsze na wschodzie kraju.

ZESTAWIENIE ELEMENTÓW I CZYNNIKÓW NAPĘDZAJĄCYCH

Rozdział 3. (Zestawienie elementów i czynników napędzających) opowiada o interakcjach między czynnikami napędzającymi a elementami nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi. W wyniku analizy wskazano cztery kluczowe aspekty o fundamentalnym znaczeniu dla nielegalnego rynku w Polsce (przystępność cen, dostępność, zysk, oraz, ryzyko).

- **Przystępność cen:** Cena nielegalnego tytoniu, zwłaszcza w porównaniu z cenami oficjalnymi, jest istotnym czynnikiem, określającym zakres i częstotliwość występowania nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi.
- **Dostępność:** Rozprzestrzenianie się i dostępność nielegalnych wyrobów tytoniowych ma istotny wpływ na nielegalny handel.
- **Zysk:** Nielegalny handel wyrobami tytoniowymi jest bardzo opłacalną działalnością ze względu na wysokie dochody w porównaniu z kosztami operacyjnymi.
- **Ryzyko:** Ryzyko wykrycia/oskarżenia/skazania oraz nakładane sankcje mają wpływ na rozprzestrzenienie się nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi.

ZAŁECENIA DOTYCZĄCE DALSZYCH BADAŃ

Wyniki niniejszego badania wskazują na konieczność przeprowadzenia dalszych badań dotyczących nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi.

- Dostępność wiarygodnych, okresowych **oficjalnych szacunków** ułatwiłaby badania w każdej dziedzinie związanej z nielegalnym handlem wyrobami tytoniowymi.
- Analiza **nielegalnego handlu niemarkowym tytoniem do ręcznego zwijania** w Polsce jest niewystarczająca. Ocena rozmiaru tego zjawiska oraz określenie wykorzystywanego sposobu działania może być znaczącym krokiem w kierunku zrozumienia tego zjawiska.
- Zgromadzone wiarygodne i kompleksowe dane dotyczące skali **przemytu do UE** będą podstawą istotnych analiz, dotyczących tego ważnego aspektu nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi w Polsce. Większe możliwości odróżniania ruchu wewnętrznego od przemytu do reszty UE pozwoliłyby na opracowanie lepszych strategii zwalczania nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi zarówno w Polsce, jak i w innych krajach europejskich.
- Wciąż przeprowadza się za mało **ankiet i badań popytu na nielegalne wyroby tytoniowe**. Określenie społeczno-ekonomicznych cech konsumentów i powodów zakupu nielegalnych produktów ma kluczowe znaczenie. Umożliwiłoby to opracowanie skutecznych strategii komunikacyjnych, zapobieganie nielegalnym działaniom i ograniczenie popytu na nielegalny tytoń.
- Lepsze zrozumienie tego, jak **różne poziomy egzekwowania prawa w kraju wpływają na penetrację rynku nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi** w różnych regionach, pomogłoby w bardziej efektywnym rozmieszczaniu funkcjonariuszy i sprzętu.

Podsumowując: wyniki badania pokazują, że nielegalny handel wyrobami tytoniowymi to zagadnienie złożone i mające wiele aspektów. Poszczególne czynniki, takie jak status społeczno-demograficzny i dochód, ale także strukturalne warunki, takie jak bliskość krajów, w których ceny wyrobów tytoniowych są niższe, powinny być brane pod uwagę podczas przygotowywania strategii zwalczania nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi. Inne istotne czynniki to między innymi obciążenie w postaci rosnących podatków i ogólnie przychylnie podejście do nielegalnych wyrobów tytoniowych. Z uwagi na złożoność i mnogość występujących czynników **nielegalny handel wyrobami tytoniowymi nie może być zredukowany do problemu odnoszącego się wyłącznie do egzekwowania prawa i polityki karnej. Konieczne jest przyjęcie dodatkowych środków niewynikających z prawa karnego, zapobiegających nielegalnej konsumpcji i ograniczających korupcję, która ułatwia działalność przemytników.** Wreszcie, rząd powinien przedsięwziąć działania w celu rozwiązania problemu nielegalnego handlu wyrobami tytoniowymi, szczególnie we wschodnich regionach przygranicznych, za pomocą kompleksowych strategii, obejmujących środki karne, środki oparte na innych przepisach lub środki administracyjne oraz inne pośrednie działania, na przykład poprzez przejęcie szeroko zakrojonego podejścia sytuacyjnego do zapobiegania przestępczości.

- Albrecht, Hans-Jörg i Michael Kilchling, 2002. „Crime Risk Assessment, Legislation i the Prevention of Serious Crime – Comparative Perspectives”. *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 10 (1) (styczeń): 23–38.
- Allen, Elizabeth, 2011a. *The Illicit Trade in Tobacco Products and How to Tackle It*. Waszyngton, D.C.: International Tax and Investment Center.
- . 2011b. *The Illicit Trade in Tobacco Products and How to Tackle It*. Waszyngton, D.C.: International Tax and Investment Center.
- ALMARES, 2012. „Poland Market Survey. Empty Discarded Pack Collection. 2006–2012 Data”.
- Andrusz, Katya, 2008. „Polish Cigarette Traders Bemoan Tougher Rules for EU's Frontier”. *Bloomberg News*, 24 grudnia, wydanie internetowe. Strona internetowa: <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=newsarchive&sid=aCXUOR4bNPHI>.
- Anon, 2008. *Baltic Tobacco Factory Tour*. Zaczepnięto 20 marca. Strona internetowa http://www.youtube.com/watch?v=mb_Llelq51k&feature=youtube_gdata_player.
- Antonopoulos, Georgios A., 2009. „Cigarettes of ‘ambiguous Quality’ in the Greek Black Market?” *Trends in Organized Crime* 12 (3–4) (październik): 260–266. Zaczepnięto 26 listopada 2010.
- B&S Europe, 2012. *Study on Common Border Crossings Points Management Between Schengen Area and Russia / Belarus*. Raport z badań. Unia Europejska Strona internetowa: http://www.ndptl.org/c/document_library/get_file?p_l_id=12068&folderId=16355&name=DLFE-1283.pdf.
- Balcerowicz, Leszek, 1994. „Transition to the Market Economy: Poland, 1989–93 in Comparative Perspective”. *Economic Policy* 9 (19) (1 grudnia): 72–97.
- BASCAP, 2012. „List of Problematic Free Trade Zones”. Business Action to Stop Counterfeiting and Piracy.
- Bastagli, Francesca, David Coady i Sanjeev Gupta, 2012. *Income Inequality and Fiscal Policy*. IMF Staff Discussion Note. Międzynarodowy Fundusz Walutowy. Strona internetowa: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2012/sdn1208.pdf>.
- Biznes, 2011. „Pracodawcy RP: Zatrzymać przemysł, zmniejszyć straty budżetu państwa”. *Biznes*, 29 sierpnia, wydanie internetowe. Strona internetowa: <http://biznes.pl/wiadomosci/kraj/pracodawcy-rp-zatrzymac-przemysl-zmniejszyc-straty-4833200,news-detat.html>.
- Boister, Neil, 2010. „The (UN-) Systematic Nature of the UN Criminal Justice System: The (NON) Relationship Between the Draft Illicit Tobacco Trade Protocol and the UN Convention Against Transnational Organised Crime”. *Criminal Law Forum* 21 (3–4) (3 listopada): 361–397. Zaczepnięto 8 lutego 2012.
- Bosak, Krzysztof, 2012. „Mapa wydatków państwa”. Fundacja Republikańska. Strona internetowa: <http://republikanie.org/mapa-wydatkow-panstwa/>.
- Boulhol, Hervé, Agnieszka Sowa, Stanisława Golinowska i Patrizio Sicari, 2012. „Improving the Health-Care System in Poland”. OECD Economics Department Working Papers (957): 1–41.
- Centralne Biuro Śledcze, 2010. *Sprawozdanie z działalności Centralnego Biura Śledczego KGP w 2009 roku*. Raport roczny. Warszawa, Polska: Centralne Biuro Śledcze. Strona internetowa: http://cbs.policja.pl/portal/cbs/380/9890/Raporty_z_dzialalnosci.html.

- , 2012. Sprawozdanie z działalności Centralnego Biura Śledczego KGP za 2011 rok. Raport roczny. Warszawa, Polska: Centralne Biuro Śledcze. Strona internetowa: http://cbs.policja.pl/portal/cbs/380/9890/Raporty_z_dzialalnosci.html.
- , 2013. „Raporty z działalności” Centralnego Biura Śledczego. Policja. Zaczepnięto 8 kwietnia 2010. Strona internetowa http://cbs.policja.pl/portal/cbs/380/9890/Raporty_z_dzialalnosci.html.
- Chaloupka, Frank J., T.W. Hu, K.E. Warner, R. Jacobs i A. Yurekli, 2000. „Taxation of Tobacco Products”. W *Tobacco Control in Developing Countries*. Oxford, Wielka Brytania: Oxford university Press.
- CIA, 2012. The World Factbook 2012 – Distribution of Family Income – Gini Index. Centralna Agencja Wywiadowcza. Strona internetowa: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2172rank.html>.
- Ciecierski, Christina, 2002. „Studying Industry Aspects: Cigarette Smuggling and Marketing at the Point of Sale – Examples from Poland”. International Tobacco Evidence Network. Strona internetowa: http://tobaccoevidence.net/pdf/Poland_activities/ECTO_H_ITEN%20Workshop_Smuggle%20POS_2002%20%5BRead-Only%5D.pdf.
- , 2007. „The Market for Legal and Illegal Cigarettes in Poland: A Closer Look at Demand and Supply-Side Characteristics”. Chicago, Illinois: Northeastern Illinois University, University of Illinois w Chicago. Strona internetowa: http://r4d.dfid.gov.uk/PDF/Outputs/RITC/Grant_223_Smuggling_in_PL_Manuscrip.pdf.
- Ciecierski, Christina, Rajeev Cherukupalli i Marzenna A. Weresa, 2011a. The Economics of Tobacco and Tobacco Taxation in Poland. Paryż: International Union Against Tuberculosis and Lung Disease.
- , 2011b. The Economics of Tobacco and Tobacco Taxation in Poland. Aneks: The Supply Side. Paryż: International Union Against Tuberculosis and Lung Disease.
- Civitas, 2011. „Poland – EU Facts”. <http://www.civitas.org.uk/eufacts/FSMS/MS10.htm>. Zaczepnięto 7 lutego 2013. Strona internetowa <http://www.civitas.org.uk/eufacts/FSMS/MS10.htm>.
- Coelho, Mario i Maureen Arink, 2013. The Impact of a Menthol Ban on Illicit Trade in Poland. SKIM.
- Deloitte, 2012. Illicit Trade of Tobacco in Australia: Raport za 2011 rok. Melbourne, Victoria: Deloitte. Zaczepnięto 6 lutego 2013. Strona internetowa [http://www.bata.com.au/group/sites/bat_7wykg8.nsf/vwPagesWebLive/DO8RG8JK/\\$FILE/medMD8TWTX9.pdf?openelement](http://www.bata.com.au/group/sites/bat_7wykg8.nsf/vwPagesWebLive/DO8RG8JK/$FILE/medMD8TWTX9.pdf?openelement).
- DNA, 2010. Relazione Annuale Sulle Attività Svolte Dal Procuratore Nazionale Antimafia e Dalla Direzione Nazionale Antimafia Nonché Sulle Dinamiche e Strategie Della Criminalità Organizzata Di Tipo Mafioso Nel Periodo 1° Luglio 2009–30 Giugno 2010. Rzym: Direzione Nazionale Antimafia.
- Drewnowska, Beata i Zbigniew Lentowicz, 2011a. „Przemyt papierosów uderza w budżet”, „Rzeczpospolita”, 26 kwietnia, wydanie internetowe. Zaczepnięto 21 lutego 2013. Strona internetowa <http://www.rp.pl/temat/2.html>.
- , 2011b. „Rośnie popyt na nielegalne papierosy”, „Rzeczpospolita”, 15 września, wydanie internetowe. Strona internetowa: <http://www.rp.pl/artykul/717866.html?print=tak&p=0>.
- Eriksen, Michael, Judith Mackay i Hana Ross, 2012. The Tobacco Atlas. Wydanie czwarte. Atlanta, GA: Amerykańskie Towarzystwo ds. Walki z Rakiem.
- EUbusiness, 2010. „Poland Is Frontline in EU Battle with Tobacco Smugglers – European Business, Finance and EU Political News from EUbusiness – EUbusiness.com”. EUbusiness. Zaczepnięto 22 stycznia 2013. Strona internetowa <http://www.eubusiness.com/news-eu/poland-crime-tax.4k1>.
- Euromonitor International. 2012a. „Poland: Tobacco, Historic Data”. Strona internetowa: <http://www.portal.euromonitor.com/Portal/Pages/Search/GeographyTreePage.aspx>.
- , 2012b. Tobacco in Poland. Passport.
- , 2012c. Tobacco in Belarus. Passport.
- , 2013a. „Tobacco Dataset”. Euromonitor International.
- , 2013b. „Data on the Penetration of the Illicit Tobacco”. Euromonitor International.

- , 2013c. *Illicit Trade in Tobacco Products 2012: Will the New Protocol Prove Effective? Passport*.
- Komisja Europejska, 2004. „Umowa w sprawie zwalczania przemytu i podrabiania towarów i komunikat ogólny z 9 lipca 2004 zawarta pomiędzy Philip Morris International Inc., Philip Morris Products Inc., Philip Morris Duty Free Inc. oraz Philip Morris World Trade Sarl, Wspólnotą Europejską reprezentowaną przez Komisję Europejską i każde państwo członkowskie wymienione na stronach z podpisami umowy”. Zaczepnięto 28 lutego 2013. Strona internetowa http://ec.europa.eu/anti_fraud/documents/cigarette-smugg-2004/agreement_2004.pdf.
- , 2007. „JT International S.A. JT International Holding BV, Wspólnota Europejska oraz uczestniczące państwa członkowskie. Umowa o współpracy”. Zaczepnięto 28 lutego 2013. Strona internetowa http://ec.europa.eu/anti_fraud/documents/cigarette_smug/2007/cooperation_agreement.pdf.
- , 2010a. „Umowa o współpracy pomiędzy British-American Tobacco (Holdings) Limited a Unią Europejską reprezentowaną przez Wspólnotę Europejską i państwa członkowskie – sygnatariuszy Unii Europejskiej”. Zaczepnięto 28 lutego 2013. Strona internetowa http://ec.europa.eu/anti_fraud/documents/cigarette_smug/2010/bat_main_agreement.pdf.
- , 2010b. „Umowa o współpracy z 27 września 2010 pomiędzy Imperial Tobacco Limited a Unią Europejską reprezentowaną przez Wspólnotę Europejską i każde państwo członkowskie wymienione na stronach z podpisami niniejszej umowy”. Zaczepnięto 28 lutego 2013. Strona internetowa http://ec.europa.eu/anti_fraud/documents/cigarette_smug/2010_i/agreement_sept_2010.pdf.
- , 2011. „Commission Staff Working Paper: Action Plan to Fight Against Smuggling of Cigarettes and Alcohol Along the EU Eastern Border SEC(2011) 791 Final”. Komisja Europejska. Strona internetowa: http://ec.europa.eu/anti_fraud/documents/preventing-fraud-documents/eastern_border_action_plan_en.pdf.
- , 2012a. „One Million Smuggled Cigarettes Seized in Customs Operation”. Komisja Europejska. Strona internetowa: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-182_en.htm?locale=en.
- , 2012b. *Attitudes of Europeans Towards Tobacco. Special Eurobarometer 385*. Bruksela: Komisja Europejska. Strona internetowa: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_385_en.pdf.
- , 2013. „TABELE DOTYCZĄCE PODATKÓW AKCYZOWYCH: Część III – Wyroby tytoniowe - nr 1036”. Strona internetowa: http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/excise_duties/tobacco_products/rates/excise_duties-part_iii_tobacco_en.pdf.
- Europol, 2011a. *Ocena zagrożenia przestępczością zorganizowaną w UE OCTA 2011*. Den Haag,: Europol. Strona internetowa: https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/octa_2011.pdf.
- , 2011b. *Ocena zagrożenia przestępczością zorganizowaną w UE – OCTA 2011*. Publikacja dwa razy w roku. Ocena zagrożenia przestępczością zorganizowaną (OCTA). Haga, Holandia: Europol.
- , 2013. „Poland”. Instytucje. Europol. Zaczepnięto 19 lutego 2013. Strona internetowa <https://www.europol.europa.eu/content/memberpage/france-761>.
- Eurostat, 2013. „Realne tempo wzrostu PKB”. Zaczepnięto 16 stycznia 2013. Strona internetowa http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/dataset?p_product_code=TEC00115.
- FAO, 2012. „FAOSTAT”. Instytucje. FAOSTAT. Strona internetowa: <http://faostat3.fao.org/home/index.html#DOWNLOAD>.
- Frontex, 2012. *Eastern Borders Annual Overview 2012. Raport roczny*. Warszawa, Polska: Europejska Agencja Zarządzania Współpracą Operacyjną na Granicach Zewnętrznych Państw Członkowskich Unii Europejskiej.

- Gazeta, 2011. „10 proc. papierosów pochodzi z przemytu”. *Gazeta.pl*, wydanie internetowe. Zaczepnięto 4 marca 2013. Strona internetowa http://gospodarka.gazeta.pl/firma/1,31560,10389500,10_proc__papierosow_pochodzi_z_przemytu.html.
- Geis, Gilbert, 2005. *Chop-chop: The Illegal Cigarette Market in Australia*. Canberra: Centre for Tax System Integrity, Research School of Social Sciences, Australian National University.
- Gembicki, Paweł, 2011. *Szara strefa w sektorze wyrobów akcyzowych*. Warszawa, Polska: Pracodawcy Rzeczypospolitej Polskiej. Strona internetowa: www.pracodawcyrp.pl.
- Gounev, Philip i Tihomir Bezlov, 2010. *The Study to Examine the Links Between Organised Crime and Corruption*. Center for the Study of Democracy.
- Gumkowski, Jakub, Krzysztof Przewoźniak i Witold Zatoński, 2006. „Cigarette Smuggling in Poland: Tobacco Industry View and Smokers Behaviors” presented at the The 13th World Conference on Tobacco OR Health. Building capacity for a tobacco-free world, 13 lipca, Waszyngton, DC. Strona internetowa: <http://2006.confex.com/uicc/wctoh/techprogram/P8144.HTM>.
- GUS, 2013. „Główny Urząd Statystyczny”. GUS – Główny Urząd Statystyczny. Zaczepnięto 9 maja 2013. Strona internetowa http://www.stat.gov.pl/gus/index_ENG_HTML.htm.
- Hauptzollamt Rosenheim, 2012. „Der Etwas Andere Weg Einer Zigarette”. Zaczepnięto 19 lutego 2013. Strona internetowa http://www.zoll.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/Zigaretten/2012/z40_vernichtung_ro.html?nn=382578.
- Hornsby, Rob i Dick Hobbs, 2007. „A Zone of Ambiguity”. *British Journal of Criminology* 47 (4): 551–571. Zaczepnięto 8 lutego 2012.
- ICPS, 2012. „Prison Population Rates Per 100,000 of the National Population”. Centrum Międzynarodowe Studiów nad Więziennictwem. Strona internetowa: http://www.prisonstudies.org/info/worldbrief/wpb_stats.php?area=all&category=wb_poprate.
- İkizer, İhsan, 2012. „The EU Conditionality and Some Reforms Concerning Turkey’s Kurdish Question”. *Journal of Economic & Social Research* 13 (2): 1–25.
- Interpol, 2012a. „Heroin / Drugs / Crime Areas / Internet / Home – INTERPOL”. Zaczepnięto 15 listopada 2012. Strona internetowa <http://www.interpol.int/Crime-areas/Drugs/Heroin>.
- , 2012b. „Heroína”. Strona internetowa: <http://www.interpol.int/Crime-areas/Drugs/Heroin>.
- Joossens, Luk, 1998. „Tobacco Smuggling: An Optimal Policy Approach”. W *The Economics of Tobacco Control: Towards an Optimal Policy Mix*, ed by. Irai Abedian, Rowena van der Merwe, Nick Wilkins i Prabhat Jha, 146–154. Kapsztad: Applied Fiscal Research Centre, University of Cape Town.
- , 2011. „Illicit Tobacco Trade in Europe: Issues and Solutions”. W *Pricing Policies and Control of Tobacco in Europe (PPACTE)*. Komisja Europejska. Strona internetowa: http://www.google.it/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&ved=0CEcQFjAD&url=http%3A%2F%2Fwww.ppacte.eu%2Findex.php%3Foption%3Dcom_docman%26task%3Ddoc_download%26gid%3D187%26Itemid%3D29&ei=iyz9UL-CKcbE4gSfu4DwCg&usg=AFQjCNGeWXPdZjTV0Lk3puqagfhutl_fw&sig2=mOkjzLkGPdtdTKALYB7d2w&bv=m=bv.41248874,d.bGE.
- Joossens, Luk, Frank J. Chaloupka, David Merriman i Ayda Yurekli, 2000. „Issues in the Smuggling of Tobacco Products”. W *Tobacco Control in Developing Countries*, ed by. Frank J. Chaloupka i Prabhat Jha, 393–406. Oksford: Oxford University Press.
- Joossens, Luk, Alessandra Lugo, Carlo La Vecchia, Anna B Gilmore, Luke Clancy i Silvano Gallus, 2012. „Illicit Cigarettes and Hand-rolled Tobacco in 18 European Countries: a Cross-sectional Survey”. *Tobacco Control* 2012 (0): 1–7.

- Joossens, Luk, David Merriman, Hana Ross i Martin Raw, 2009. *How Eliminating the Global Illicit Cigarette Trade Would Increase Tax Revenue and Save Lives*. Paryż, Francja: Międzynarodowa Unia Walki z Gruźlicą i Chorobami Płuc (Unia). Strona internetowa: http://global.tobaccofreekids.org/files/pdfs/en/ILL_global_cig_trade_full_en.pdf.
- , 2010. „The Impact of Eliminating the Global Illicit Cigarette Trade on Health and Revenue”. *Addiction* 105 (9) (12 lipca): 1640–1649.
- Joossens, Luk i Martin Raw, 2008. „Progress in Combating Cigarette Smuggling: Controlling the Supply Chain”. *Tobacco Control* 17 (6) (listopad): 399–404. Zaczepnięto 27 listopada 2010.
- , 2011. *Skala oceny kontroli związanych z tytoniem 2010 w Europie* Bruksela: Association of European Cancer Leagues.
- , 2012. „From Cigarette Smuggling to Illicit Tobacco Trade”. *Tobacco Control* 21 (2) (1 marca): 230–234.
- Junek, Adam, 2011. „Do You Know What You Are Smoking? Smoking Counterfeits Seriously Harms the Treasury”. *Euro*.
- Kaplan, David E, 2009. *The Global Trade in Smuggled Cigarettes. Tobacco Underground*. Center for Public Integrity. Strona internetowa: http://www.icij.org/sites/icij/files/tobaccounderground_0.pdf.
- Kasperkevic, Jana, 2012. „This Is How The EU Stopped 1.2 Million Smuggled Cigarettes From Entering Poland”. *Business Insider*, 28 lutego, wydanie internetowe. Zaczepnięto 18 stycznia 2013. Strona internetowa <http://www.businessinsider.com/this-is-how-the-eu-stopped-12-million-smuggled-cigarettes-from-entering-poland-2012-2>.
- Keane, Michael P. i Eswar S. Prasad, 2000. „Inequality, Transfers and Growth: New Evidence from the Economic Transition in Poland”. *IMF Working Paper* (1). Zaczepnięto 7 lutego 2013. Strona internetowa <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp00117.pdf>.
- , 2006. „Inequality, Transfers and Growth: New Evidence from the Economic Transition in Poland”. *Journal of Development Economics* 80. *IMF Working Paper*: 389–427. Zaczepnięto 7 lutego 2013.
- Komenda Główna Policji, 2010. „Rzeczpospolita”, *Aresztowani za udział w zorganizowanej grupie przestępczej*, Komenda Główna Policji. Strona internetowa: http://www.policja.pl/portal/pol/1/59487/Aresztowani_za_udzial_w_zorganizowanej_grupie_przestepczej.html.
- , 2012. „Zabezpieczono 20 tys. paczek nielegalnych papierosów”, Komenda Główna Policji. Strona internetowa: http://www.policja.pl/portal/pol/1/82562/Zabezpieczono_20_tys_paczek_nielegalnych_papierosow.html.
- KPMG, 2012. *Projekt Star 2011 Wyniki*. Projekt Star. KPMG. Strona internetowa: http://www.pmi.com/eng/tobacco_regulation/illicit_trade/documents/Project%20Star%202011%20results.pdf.
- , 2013. *Projekt Star 2012 Wyniki*. Projekt Star. KPMG. Strona internetowa: http://www.pmi.com/eng/tobacco_regulation/illicit_trade/documents/Project%20Star%202011%20results.pdf.
- Krajewski, Krzysztof, 2012. „Prosecution and Prosecutors in Poland: In Quest of Independence”. *Crime and Justice* 41 (1): 75–116.
- Łęczek, Bartholomew i Margaret Himmel, 2012. „Papierosy znowu drożeją. Sprawdź, o ile!” *Fakt.pl*, 22 września, wydanie internetowe. Zaczepnięto 26 lutego 2013. Strona internetowa <http://www.fakt.pl/Papierosy-drozeja-Ceny-fajek-w-gore-lle-kosztuja-papierosy-Ceny-papierosow-Podwyzka-papierosow-Akcyza-na-papierosy-w-gore-,artykuly,178454,1.html>.
- Lentowicz, Zbigniew, 2010. „Crime: The War on Cigarette Smuggling”. *Presseurop*, 21 stycznia, wydanie internetowe. Zaczepnięto 10 stycznia 2013. Strona internetowa <http://www.presseurop.eu/en/content/article/174211-war-cigarette-smuggling>.
- Lisicki, Witold, 2008. *Wiadomości Celne. Wiadomości Celne*. Warszawa, Polska: Ministerstwo Finansów. Strona internetowa: http://www.mf.gov.pl/documents/764034/1395261/Wiadomosci+Celne+Nr+7_8+z+2008+roku.
- , 2009. *Zwalczanie przemytu papierosów przez Służbę Celną*. *Wiadomości Celne*. Warszawa, Polska: Ministerstwo Finansów

- Locke, Stefan, 2010. „Freie Fahrt Für Schmuggler”. Frankfurter Allgemeine Sonntagszeitung, 9 maja. Zaczepnięto 21 marca. Strona internetowa <http://www.hwwi.org/en/media-service/hwwi-in-the-media/hwwi-in-the-media/freie-fahrt-fuer-schmuggler/6580.html>.
- Londynek, 2013. „Polish ‘No’ to the EU Bans on Tobacco”. Londynek.net Uk Polish Community On-line. Zaczepnięto 9 maja 2013. Strona internetowa http://londynek.net/wiadomosci/article?jdnews_id=16026.
- Mardosz, Marta, 2013. „Tobacco: New EU Cigarette Laws Could Burn Polish Industry”. Warsaw Business Journal, 2 stycznia, wydanie internetowe. Strona internetowa: <http://www.wbj.pl/article-61451-tobacco-new-eu-cigarette-laws-could-burn-polish-industry.html>.
- Melzer, Sharon Anne, 2010. „Counterfeit and Contraband Cigarette Smuggling: Opportunities, Actors i Guardianship”. Waszyngton, D.C.: American University.
- 112 Merriman, David, Ayda Yurekli i Frank J. Chaloupka, 2000. „How Big Is the Worldwide Cigarettes Smuggling Problem?” Tobacco Control in Developing Countries: 366–392.
- Message House Agencja PR, 2006. Dialog społeczny. Raport społecznej odpowiedzialności biznesu. British-American Tobacco Polska S.A. Strona internetowa: [http://www.bat.com/group/sites/uk__3mnfen.nsf/vwPagesWebLive/A6C162413CFE1A52C12573140052EFED/\\$FILE/Poland%202006.pdf?openelement](http://www.bat.com/group/sites/uk__3mnfen.nsf/vwPagesWebLive/A6C162413CFE1A52C12573140052EFED/$FILE/Poland%202006.pdf?openelement).
- Miller, Terry, Kim R. Holmes i Edwin J. Feulner, 2012. Polska. Raport roczny. Wskaźnik Wolności Gospodarczej 2012. The Heritage Foundation we współpracy z Wall Street Journal.
- Ministerstwo Gospodarki, 2012. „Specjalne Strefy Ekonomiczne w Polsce”. Ministerstwo Gospodarki. Zaczepnięto 31 stycznia 2013. Strona internetowa <http://www.mg.gov.pl/> Specjalne+strefy+ekonomiczne/Wykaz+SSE.
- Ministerstwo Finansów, 2012a. Biuletyn Statystyczny Służby Celnej. Warszawa, Polska. Strona internetowa: http://www.mf.gov.pl/documents/764034/1394761/biuletyn_statystyczny_sluzby_celnej_i-iv_kwartal_2011.pdf.
- , 2012b. „Zadania i funkcje”. Instytucje. Ministerstwo Finansów. Zaczepnięto 19 lutego 2013. Strona internetowa <http://www.mf.gov.pl/sluzba-celna/dzialalnosc/zadania-i-funkcje>.
- , 2012c. Strategia działania służby celnej w zakresie zwalczania przemytu i nielegalnego obrotu wyrobami tytoniowymi na lata 2012–2015. Warszawa, Polska: Ministerstwo Finansów. Strona internetowa: http://www.mf.gov.pl/documents/764034/928139/strategia_2012-2015_przemyt.pdf.
- , 2012d. „Departament Kontroli Celno-Akcyzowej i Kontroli Gier”. Instytucje. Ministerstwo Finansów. Zaczepnięto 19 lutego 2013. Strona internetowa http://www.mf.gov.pl/en/customs-service/customs-service-organization/customs-departments/-/asset_publisher/g2Fn/content/customs-excise-control-and-gambling-control-department?redirect=http%3A%2F%2Fwww.mf.gov.pl%2Fen%2Fcustoms-service%2Fcustoms-service-organization%2Fcustoms-departments%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_g2Fn%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-2%26p_p_col_count%3D1.
- , 2012e. „Departament Polityki Celnej”. Instytucje. Ministerstwo Finansów Zaczepnięto 19 lutego 2013. Strona internetowa http://www.mf.gov.pl/en/customs-service/customs-service-organization/customs-departments/-/asset_publisher/g2Fn/content/customs-policy-department;jsessionid=02299B787165B2EE99234F9E3906AA33?redirect=http%3A%2F%2Fwww.mf.gov.pl%2Fen%2Fcustoms-service%2Fcustoms-service-organization%2Fcustoms-departments%3Bjsessionid%3DD61AF92C5663CB62FF361D FEF7594792%3Fp_p_id%3D101_INSTANCE_g2Fn%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-2%26p_p_col_count%3D1.

- , 2012f. „Information on Limits in Travelling to Poland from Third Countries”. Ministerstwo Finansów Rzeczypospolitej Polskiej. Strona internetowa: http://www.mf.gov.pl/web/wp/information-for-travellers/information-on-limits-in-travelling-to-poland-from-third-countries/-/asset_publisher/OT9d/content/information-on-limits-in-travelling-to-poland-from-third-countries/pop_up;jsessionid=2B139F65EB4BCD1633579548FC57198E?_101_INSTANCE_OT9d_viewMode=print.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, 2012. „Droga Polski do UE”. Ministerstwo Spraw Zagranicznych. Strona internetowa: http://en.poland.gov.pl/Poland's_way_to_UE_458.html.
- Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, 2007. Raport dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień Konwencji Ramowej o Ochronie Mniejszości Narodowych. Warszawa, Polska: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Strona internetowa: http://www.msw.gov.pl/portal/en/10/54/Ethnic_and_national_minorities_in_Poland.html.
- , 2012. Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2011 roku. Warszawa, Polska: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.
- Morgan, Russell i Ronald V. Clarke, 2006. „Legislation and Unintended Consequences for Crime”. *European Journal on Criminal Policy and Research* 12 (3–4): 189–211. Zaczepnięto 14 stycznia 2011.
- NationMaster, 2012. „Nation Master”. NationMaster. Zaczepnięto 4 października 2012. Strona internetowa <http://www.nationmaster.com/index.php>.
- Niemczyk, Piotr, 2013. „The Illicit Trade in Tobacco Products in Poland”.
- Nikolas, Katerina, 2012. „EU to Ban Menthol Cigarettes”. *Digial Journal*, 19 grudnia, wydanie internetowe. Zaczepnięto 1 marca 2013. Strona internetowa <http://www.digitaljournal.com/article/339385>.
- Niwserwis, 2011. Nielegalny rynek wyrobów akcyzowych w Polsce. Warszawa, Polska: Niwserwis. Strona internetowa: http://niwserwis.pl/system/rozne/nielegalny_rynek_wyrobow_akcyzowych_w_polsce.pdf.
- Nowak, Karolina, 2012. „Podróbki górą” Czarno-na-białym. TVN24 Strona internetowa: http://www.tvn24.pl/czarno-na-bialym,42,m/podrobki-gora,287420.html?goback=%2Egna_4708314%2Egde_4708314_member_183676630.
- OECD, 2010. „Polska”. W *Regional Development Policies in OECD Countries*. Paryż, Francja: OECD. Strona internetowa: <http://www.oecd-ilibrary.org/docserver/download/0410061ec025.pdf?expires=1360168760&id=id&accname=ocid56023214&checksum=6607E4FF855349AD07647F42D71F5046>.
- , 2011. *Health at a Glance 2011*. OECD Indicators. Strona internetowa: http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/health-at-a-glance-2011_health_glance-2011-en.
- , 2012a. „StatExtracts”. OECD. Zaczepnięto 18 grudnia 2012 <http://stats.oecd.org/#>.
- , 2012b. „OECD Health Data 2012 – How Does Poland Compare”. Zaczepnięto 24 stycznia 2013. Strona internetowa <http://www.oecd.org/health/healthpoliciesanddata/BriefingNotePOLAND2012.pdf>.
- , 2012c. „National Accounts of OECD Countries”. OECD Publishing.
- , 2012d. *Education at a Glance 2012*. OECD Indicators. Strona internetowa: <http://www.oecd.org/edu/eag2012.htm>.
- , 2012e. Zharmonizowane stopy bezrobocia OECD. Strona internetowa: http://www.oecd.org/std/labourstatistics/HUR_NR09e12.pdf.
- , 2012f. „Wskaźnik jakości życia OECD”. Zaczepnięto 11 lipca 2012. Strona internetowa <http://www.oecdbetterlifeindex.org/>.
- , 2012g. „Wskaźnik jakości życia OECD. Turcja”. Zaczepnięto 11 lipca 2012. Strona internetowa <http://www.oecdbetterlifeindex.org/countries/turkey/>.
- OLAF, 2013. „Wspólne operacje instytucji celnych (JCO)”. Instytucje. Europejski Urząd ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych. Zaczepnięto 30 listopada 2011. Strona internetowa http://ec.europa.eu/anti_fraud/policy/joint-customs-operations/index_en.htm.

- Onet, 2011. „Góra pieniędzy, która nam ucieka”. Onet, 5 września, wydanie internetowe. Strona internetowa: <http://m.onet.pl/biznes,xlv6c>.
- Otto, Patricia, 2013. „Nielegalne skrety wypierają z rynku legalne papierosy”, Forsal, 25 lutego, wydanie internetowe. Zaczepnięto 8 marca 2013. Strona internetowa http://forsal.pl/artykuly/684844,nielegalne_skrety_wypieraja_z_rynku_legalne_papierosy.html.
- Pantini, Denis, Fabio Lunati, Paolo Bono, Emanuele Di Faustino, Massimo Spigola, Chiara Volpato, Andrea Zaghi i Silvia Zucconi, 2012. The European Tobacco Sector – an Analysis of the Socio-economic Footprint. Bolonia, Włochy: Nomisma. Strona internetowa: http://www.nomisma.it/uploads/tx_ttproducts/datasheet/THE_EUROPEAN_TOBACCO_SECTOR_LIGHT_01.pdf.
- Pawlak-Żalikowska, Maryla, 2010. „British American Tobacco wyda 200 mln dolarów na walkę z przemytem papierosów - strefa biznesu podlaskie”, wydanie internetowe. Zaczepnięto 19 lutego 2013. Strona internetowa <http://www.podlaskie.strefabiznesu.pl/artykul/british-american-tobacco-wyda-200-mln-dolarow-na-walke-z-przemytem-papierosow-38494.html>.
- Pearsons, Geoffrey i Dick Hobbs, 2001. Middle Market Drug Distribution. Home Office Research Study. Londyn: Dyrekcja ds. Badań, Rozwoju i Statystyki.
- Philip Morris GMBH, 2012. „Disposal Study Q3/2012 □ □ IFT Empty Pack Survey for the Evaluation □ □ Non Domestic Cigarettes in Germany”.
- Philip Morris International, 2013. „Factory Raids Dataset”.
- PMI, 2013. „EU Affordability Table”. Philip Morris International Ltd.
- PMPL, 2012. „Projected Green Leaf Regulation _as of Jan. 1, 2013”. Philip Morris International.
- Policja, 2013. „Seizures of Illicit Tobacco Factories in Poland”. Policja.pl. Zaczepnięto 10 kwietnia 2013. Strona internetowa <http://www.policja.pl/>.
- Polskie Radio, 2013. „Poland Opposes EU Menthol and Slim Cigarettes Ban”. Polskie Radio dla zagranicy, wydanie internetowe. Zaczepnięto 1 marca 2013. Strona internetowa <http://www.thenews.pl/1/12/Artykul/125820,Poland-opposes-EU-menthol-and-slim-cigarettes-ban->.
- Polskie Radio dla zagranicy, 2012. „Government to Raise Taxes on Tobacco Products”. Polskie Radio dla zagranicy, 20 września 20, wydanie internetowe. Zaczepnięto 11 lutego 2013. Strona internetowa <http://www.thenews.pl/1/12/Artykul/112810,Government-to-raise-taxes-on-tobacco-products>.
- PRKiI S.A, 2013. „Nowy skaner do prześwietlania wagonów kolejowych w Izbie Celnej w Medyce”. Europol. Grupa Trakcja PRKiI S.A. Zaczepnięto 3 kwietnia 2013. Strona internetowa <http://en.prkii.com.pl/aktualnosci/38>.
- Reitox Polish, 2012. Polska. Raport roczny. Krajowy Punkt Kontaktowy. Lizbona, Portugalia: EMCDDA. Zaczepnięto 23 stycznia 2013. Strona internetowa <http://www.emcdda.europa.eu/html.cfm/index191624EN.html>.
- RILO, 2010. Światowa Organizacja Celną Biuro Wymiany Informacji Celnej Dla Europy Wschodniej i Środkowej. Warszawa, Polska: RILO ECE. Strona internetowa: <http://www.cpd.mf.gov.pl/documents/764034/1405178/Przemyt+wytrob%C3%B3w+tytoniowych>.
- Savona, Ernesto U., Mario Maggioni, Francesco Calderoni i Sara Martocchia, 2006. A Study on Crime Proofing – Evaluation of Crime Risk Implications of the European Commission's Proposals Covering a Range of Policy Areas. Trento e Milano: Transcrime. Strona internetowa: <http://transcrime.cs.unitn.it/tc/850.php>.
- Schmitz, Wolfgang, 2013. „The Effects of Schengen on the Illicit Trade in Tobacco Products” Phone call.
- Schneider, Friedrich, Andreas Buehn i Claudio E. Montenegro, 2010. „New Estimates for the Shadow Economies All over the World”. International Economic Journal 24 (4): 443–461.

- Shleynov, Roman, Stefan Candea, Duncan Campbell i Vlad Lavrov, 2008. *Made to Be Smuggled*. Zaczepnięto 22 stycznia 2013. Strona internetowa <http://www.publicintegrity.org/2008/10/20/6353/made-be-smuggled>.
- Sieber, Ulrich, 2010. *The External Dimension of Criminal Justice*. Euclid. Berlin, Niemcy: Europejski Urząd ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych (OLAF). Strona internetowa: http://ec.europa.eu/anti_fraud/documents/publications-agon/euclid_2010_3_en.pdf.
- Sobczyk, Marcin, 2011. „Illicit Cigarettes Flood Into EU From the East”. *The Wall Street Journal*, 22 lutego, wydanie internetowe. Strona internetowa: <http://blogs.wsj.com/emergingEurope/2011/02/22/illicit-cigarettes-flood-eu-from-the-east/>.
- Stop18, 2012. *Dobre prawo, słaba egzekucja Raport Programu STOP18! na temat dostępu niepełnoletnich do wyrobów tytoniowych*. Warszawa, Polska: Stop18. Strona internetowa: <http://stop18.pl/public/userfiles/Dobre%20prawo,%20s%C5%82aba%20egzekucja%20-%20raport%20STOP18.pdf>.
- Szozuk, Włodzimierz i Andrzej Barchański, 2009. *Effective Ways to Combat Counterfeiting in Poland*. *Risk Management Review*. Strona internetowa: <http://www.iprisk.co.uk/iprisk2009/documents/Article9.pdf>.
- Instytut im. Marii Skłodowskiej-Curie, Uniwersytet Medyczny w Warszawie i Centrum Zwalczania i Zapobiegania Chorobom, 2010. *Globalne badanie dotyczące używania tytoniu przez osoby dorosłe. Polska 2009-2010. Globalne badanie dotyczące używania tytoniu przez osoby dorosłe*. Warszawa, Polska: Ministerstwo Zdrowia; Światowa Organizacja Zdrowia; Główny Inspektorat Sanitarny; Instytut im. Marii Skłodowskiej-Curie – Instytut Onkologii; Uniwersytet Medyczny w Warszawie;
- The News, 2012. „Cigarettes Top Poland's Exports”. *The News – Polskie Radio dla zagranicy*. Zaczepnięto 10 stycznia 2013. Strona internetowa <http://www.thenews.pl/1/12/Artykul/119679,Cigarettes-top-Polands-exports>.
- The World Bank, 2012a. *World Development Indicators*. Globalny. Bank Światowy. Strona internetowa: <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>.
- , 2012b. *World Bank – Poland Partnership: Country Program Snapshot*. Raport roczny. Country Program Snapshot. The World Bank Group. Strona internetowa: <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/Poland-Snapshot.pdf>.
- , 2012c. „World Development Indicators”. Bank Światowy. Strona internetowa: <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>.
- , 2013. „Poland”. Instytucje. Bank Światowy. Zaczepnięto 24 stycznia 2013. Strona internetowa <http://www.worldbank.org/en/country/poland>.
- TNS Opinion & Social, 2010. *Tobacco*. Eurobarometr. Bruksela, Belgia: Dyrekcja Generalna do spraw ochrony zdrowia i konsumentów Komisji Europejskiej. Strona internetowa: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_332_en.pdf.
- , 2012. *Opinia publiczna w Unii Europejskiej*. Jesień 2012. Standardowy Eurobarometr. Bruksela, Belgia: Dyrekcja Generalna ds. Komunikacji Społecznej Komisji Europejskiej. Strona internetowa: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb78/eb78_first_en.pdf.
- Tokarski, Tomasz, 2012. „Polska: Rośnie sprzedaż tytoniu z przemytu”, *Pch24.pl*, 31 lipca 31, wydanie internetowe. Zaczepnięto 11 marca. Strona internetowa <http://www.pch24.pl/polska--rosnie-sprzedaz-tytoniu-z-przemytu,4667,i.html>.
- Transcrime, 2011a. *Preliminary Crime Risk Assessment of EU Tobacco Regulation: A Preliminary Document for the Round Table on Proofing EU Regulation Against the Illicit Trade in Tobacco Products*. Mediolan: Transcrime – Joint Research Centre on Transnational Crime. Strona internetowa: http://transcrime.cs.unitt.it/tc/fso/iniziativa/Transcrime-Preliminary_Crime_Risk_Assessment_EU_Tobacco_Regulation.pdf.

- , 2011b. Round Table on Proofing EU Regulation Against the Illicit Trade in Tobacco Products: Final Report. Mediolan: Transcrime – Joint Research Centre on Transnational Crime. Strona internetowa: http://transcrime.cs.unitn.it/tc/fso/iniziativa/Transcrime-RT_Proofing_EU_reg_against_ITTP_Fin_Report.pdf.
- , 2012a. Plain Packaging and Illicit Trade in the UK: Study on the Risks of Illicit Trade in Tobacco Products as Unintended Consequences of the Introduction of Plain Packaging in the UK. Mediolan: Transcrime – Joint Research Centre on Transnational Crime.
- , 2012b. Analysis of the Draft Protocol to Eliminate Illicit Trade in Tobacco Products. Mediolan: Transcrime – Joint Research Centre on Transnational Crime.
- , 2012c. Interview with Prof.Dr. Altan Cabuk, Prof. Dr. Mahir Fisunoglu and Prof.Dr. Nejat Erk. Transcrime.
- Transparency International, 2012. Wskaźnik postrzegania korupcji 2012. Berlin, Niemcy: Strona internetowa: <http://cpi.transparency.org/cpi2012/results/>.
- Tyszka, Stanisław, 2012. „Minister Finansów przyrzuca oko na nielegalny tytoń | Fundacja Republikańska”, Fundacja Republikańska. Zaczepnięto 11 marca. Strona internetowa <http://republikanie.org/minister-finansow-przyrzuca-oko-na-nielegalny-tyton/#>.
- Departament Stanu USA, 2011. Poland 2011 OSAC Crime and Safety Report. Overall Crime and Safety Situation. Departament Stanu USA – Biuro Bezpieczeństwa Dyplomatycznego.
- UNDP, 2011. Human Development Report. United Nations Development Programme. Strona internetowa: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_EN_Table1.pdf.
- UNHCR, 2012. Asylum Levels and Trends in Industrialized Countries – 2011. Genewa, Szwajcaria: UNHCR. Strona internetowa: <http://www.unhcr.it/news/dir/148/statistiche-dati.html>.
- UNODC, 2011. Global Study on Homicide. Trends, Contexts, Data. Wiedeń: Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości. Zaczepnięto 31 maja. Strona internetowa http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/Homicide/Globa_study_on_homicide_2011_web.pdf.
- , 2012a. „UNODC Data – CTS”. Zaczepnięto 8 stycznia 2013. Strona internetowa <http://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/statistics/data.html>.
- , 2012b. World Drug Report 2012. Wiedeń: Biuro Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości.
- , 2012c. „Crime Trend Survey Data”. Zaczepnięto 29 czerwca. Strona internetowa <http://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/statistics/data.html>.
- Van Dijk, Jan, 2008. The World of Crime. Breaking the Silence on Problems of Security, Justice, and Development Across the World. Los Angeles: SAGE Publications.
- Von Lampe, Klaus, 2001. „Not a Process of Enlightenment: The Conceptual History of Organized Crime in Germany and the United States of America”. Forum on Crime and Society 1 (2): 99–116.
- Walmsley, Roy, 2011. World Prison Population List (9. edycja). Londyn: Centrum Międzynarodowe Studiów nad Więziennictwem. Strona internetowa: <http://www.idcr.org.uk/wp-content/uploads/2010/09/WPPL-9-22.pdf>.
- Walsh, Raoul A., Christine L. Paul i Elizabeth Stojanovski, 2006. „Illegal Tobacco Use in Australia: How Big Is the Problem of Chop□chop?” Australian and New Zealand Journal of Public Health 30 (5) (1 października): 484–485.
- Warsaw Business Journal, 2011. „Cigarette Smugglers Avoid Poland”. Warsaw Business Journal, styczeń, wydanie internetowe. Strona internetowa: <http://www.wbj.pl/article-52950-cigarette-smugglers-avoid-poland.html>.

- WHO, 2008. Raport Światowej Organizacji Zdrowia, na temat globalnej epidemii tytoniu, 2008: Pakiet MPOWER. Genewa: Światowa Organizacja Zdrowia.
- , 2009. The Current Status of the Tobacco Epidemic in Poland. Kopenhaga, Dania: WHO, Biuro Regionalne na Europę. Strona internetowa: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0006/68064/E92470.pdf.
- , 2010. „The Political Economy of Tobacco Taxation”. W WHO Technical Manual on Tobacco Tax Administration. Strona internetowa: http://www.who.int/tobacco/publications/tax_administration/en/index.html.
- , 2011a. Raport Światowej Organizacji Zdrowia, na temat globalnej epidemii tytoniu, 2011: Country Profile Poland. Światowa epidemia palenia tytoniu – raport. Genewa, Szwajcaria: Światowa Organizacja Zdrowia.
- , 2011b. Raport Światowej Organizacji Zdrowia, na temat globalnej epidemii tytoniu, 2011: Warning About the Dangers of Tobacco. Genewa: Światowa Organizacja Zdrowia.
- , 2011c. Raport Światowej Organizacji Zdrowia, na temat globalnej epidemii tytoniu, 2011: Warning About the Dangers of Tobacco Appendix IV. Table 4.1 - Public Places with Smoke-free Legislation Pdf, 1.94Mb. Genewa, Szwajcaria: Światowa Organizacja Zdrowia. Strona internetowa: http://www.who.int/tobacco/global_report/2011/appendix_iv/en/index.html.
- , 2011d. Raport Światowej Organizacji Zdrowia, na temat globalnej epidemii tytoniu, 2011: Country Profile United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. Genewa: Światowa Organizacja Zdrowia.
- , 2011e. Raport Światowej Organizacji Zdrowia, na temat globalnej epidemii tytoniu, 2011: Warning About the Dangers of Tobacco. Genewa, Szwajcaria: Światowa Organizacja Zdrowia. Strona internetowa: http://whqlibdoc.who.int/publications/2011/9789240687813_eng.pdf.
- , 2012. „Global Health Observatory Data Repository”. Światowa Organizacja Zdrowia. Zaczepnięto 8 stycznia 2013. Strona internetowa <http://apps.who.int/gho/data/>.
- Bank Światowy, 2011. Tobacco Control. At a Glance. Waszyngton, D.C.: Bank Światowy.
- Worldwide Tax, 2012. „Poland Foreign Investments Incentives”. Worldwide Tax. Zaczepnięto 31 stycznia 2013. Strona internetowa http://www.worldwide-tax.com/poland/pol_invest.asp.
- Woźniak, Przemysław, 1998. „Relative Prices and Inflation in Poland, 1989-97”. Dokument roboczy World Bank Policy Research (1879). Strona internetowa: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=620674.
- Zadrozna, Agata, 2011. Raport z ogólnopolskiego badania ankietowego na temat postaw wobec palenia tytoniu. Warszawa, Polska: Główny Inspektorat Sanitarny; Stowarzyszenie Manko. Strona internetowa: http://www.mz.gov.pl/wwwfiles/ma_struktura/docs/raport_palenie_05032012.pdf.
- Zatoński, Witold, 2003. „Democracy and Health: Tobacco Control in Poland”. W Tobacco Control Policy. Strategies, Successes and Setbacks. Waszyngton, D.C.: Bank Światowy.
- Zgromadzenie Narodowe, 2002. Ustawa z 6 kwietnia 1990 roku w sprawie policji. 58. Strona internetowa: http://www.policja.pl/ftp/pliki/police_act.pdf.

